2,-210

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 2 8°

1 1 02 0 8 03050 0

+ Rex

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Morten Luther,

opfattet

af

Søren Kierkegaard.

Et historisk Lejlighedsskrift

af

A. Listov.

Kjøbenhavn.
C. A. Reitzels Forlag.
Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri.
1883.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Mindet

om

Luthers Fødselsdag

helliget.

Som „Forord“ til dette Skrift skal dets Forfatter kun sige, at han helst betragter sig som en efter Evne opmærksom, velvillig og upartisk Tilhører, der for sin egen Skyld først har overværet, saa nedskrevet og nu ved en passende Lejlighed meddeler Andre et langt, et rigt og for ham et saare lærerigt idealt Ordskifte mellem de to vidt bekjendte Mænd, Luther og Kierkegaard.

Med Hensyn til de Ting, som angaae Guds Rige, have disse Tvende, hver paa sin Viis, vundet sig et Navn, der for den Enes Vedkommende upaatvivlelig og ubetinget, for den Andens sandsynlig, dog forhaabentlig kun under væsenlige Indskrænkninger, vil forblive hos Efterverdenen i en erkjendtlig Ihukommelse.

Meddelelsen af deres stadig indbyrdes jævnførte Tankerækker og Bekjendelser er bestemt for saadanne evangelisk-

lutherske Christne, hvem det ligger paa Hjerte at faae fuld Oplysning om christelige Sandheder „til Opvækkelse og Inderliggjørelse", som der staaer paa Titelbladet til det første Afsnit af Kierkegaards Skrift: „Indøvelse i Christendom."

Dalby den 5te Maj 1883.

A. L.

Indhold.

		Side
Til Indledning		1.
1.	Klosterbevægelsen i Middelalderen og Kierkegaards Opfattelse deraf	9.
2.	Klosterbevægelsen i Kierkegaards eget Liv	13.
3.	Klosterbevægelsen i Luthers Liv og Kierkegaards Opfattelse deraf	16.
4.	Hvorledes Luther blev en Christen	42.
5.	Tro paa Christus	51.
6.	Forargelse paa Christus	61.
7.	Christus det absolute Forbillede	83.
8.	Christus og Forsagelse af denne Verden	92.
9.	Christi Efterfølgelse. At lide for Læren	117.
10.	Den Enkelte og Sandhedsvidnet	138.
Tillæg		157.

Til Indledning.

Kierkegaard har selv bragt sit Navn i en indre Forbindelse med Luthers. Fire Aar før sin Død udgav han (1851) et lille Skrift om sin Forfattervirksomhed, hvori han antydede sin Position som religiøs Forfatter i „Christenhed“ og sin Taktik. Han havde aldrig stillet sig saaledes, at han havde sagt: „Jeg er den sande Christen, de Andre ere ikke Christne, men havde kæmpet saaledes: Jeg veed, hvad Christendom er; min Ufuldkommenhed som Christen erkjender jeg selv; men jeg veed, hvad Christendom er[1])“. Og at faae dette tilgavns at vide, syntes ham maatte være i ethvert Menneskes Interesse, han være nu Christen eller Ikke-Christen, hans Agt være at antage Christendommen eller at opgive den. Den i lang Tid brugte Trafik var: at anvende Alt, for at faae saa Mange som muligt, om muligt Alle til at gaae ind paa Christendommen — men saa ikke at tage det saa ganske nøje med, om nu Det, man fik dem til at gaae ind paa, om det virkelig var Christendom. Hans Taktik var: med Guds Bistand at anvende Alt for at faae det klart, hvad Christendommens Fordring i Sandhed er — om saa ikke een Eneste vilde gaae ind derpaa. Fra den anden Side var hans Taktik

[1]) Han gjentog dette endnu kort før sin Død, i „Øieblikket“ Nr. 6, 1855, anden Udg. S. 92, Anm.

denne: istedetfor end i fjerneste Maade at give det Skin af, at der dog ere saadanne Vanskeligheder ved Christendommen, at et Forsvar bliver fornødent, hvis vi Mennesker skulle gaae ind paa den: istedet derfor at fremstille den, hvad Sandhed er, som noget saa uendelig Højt, at Forsvaret falder paa et andet Sted, bliver for os, at vi vove at kalde os Christne, eller forvandler sig til en bodfærdig Bekjendelse, at vi takke Gud, naar vi blot tør ansee os selv for Christne. Dog maatte det heller ikke glemmes, at ligesaa streng som Christendommen er, ligesaa mild er den, netop ligesaa mild, det er uendelig. Naar den uendelige Fordring er hørt og hævdet, høres og hævdes i sin hele Uendelighed, da tilbydes „Naaden," eller Naaden tilbyder sig, til hvilken saa den Enkelte kan henflye. Derimod er det Christendommens Forfængeliggjørelse, naar enten den „uendelige" Fordring endeliggjøres, eller den vel endog ganske udelades, og „Naaden" uden-videre anbringes.

„Det," vedbliver han, „jeg da har villet forhindre, er, at man ikke i Christenhed existentielt tager Luther og Betydningen af Luthers Liv forfængeligt." Dette havde han villet bidrage til om muligt at forhindre ved „uden Myndighed" at gjøre opmærksom paa det Christelige og forstyrre de Sandsebedrag, der, efter hans Overbevisning, i hans Samtidiges Liv knyttede sig ogsaa til det Lutherske.

Den her givne Antydning af det Forhold, hvori Kierkegaard stillede sig til Luther, trængte, som han meget godt vidste, i høj Grad til videre Forklaring. Han gav selv en saadan, dog kun kort, i et større, samme Aar udkommet Skrift: „Til Selvprøvelse," Samtiden anbefalet. „Tiderne," siger han deri (S. 9 ff.), „ere forskjellige, og om det end ofte gaaer med Tiderne som med et Menneske: han forandrer sig ganske — men det bliver lige galt, blot i et nyt Mønster: det er ligefuldt sandt, at Tiderne ere forskjellige, og forskjellige Tider kræve det Forskjellige."

Der var en Tid, da Evangeliet, „Naaden," var blevet forvandlet til en ny Lov, strengere over Menneskene end den

gamle. Alt var blevet noget forpiint, trælsomt og ulysteligt Noget, næsten som var der — trods Englenes Sang ved Christendommens Indkomst — ingen Glæde mere hverken i Himlen eller paa Jorden. I smaaligt Selvplageri havde man — saaledes hævner det sig! — gjort Gud lige saa smaalig. Man gik i Kloster, man blev der — ja, det er sandt; det var frivilligt, og dog var det Trældom, thi det var ikke i Sandhed frivilligt, man var ikke ganske enig med sig selv, ikke glad ved at være der, ikke fri, dog havde man heller ikke Frimodighed til at lade det være, eller til at forlade Klosteret igjen og blive fri. Alt var blevet Gjerning. Og som usunde Udvæxter paa Træerne, saaledes vare disse Gjerninger bedærvede af usunde Udvæxter, saa ofte kun Hykleri, Fortjenstligheds Indbildskhed, Ørkesløshed . . .

Da fremtraadte der en Mand, Morten Luther, fra Gud og med Troen; med Troen (thi sandelig hertil behøvedes Tro) eller ved Tro indsatte han Troen i dens Rettigheder. Hans Liv udtrykte Gjerningerne, lad os aldrig glemme det, men han sagde: et Menneske frelses alene ved Troen . . .

Imidlertid hvad skeete? Der er bestandig en Verdslighed, som nok vil have Navn af at være Christen, men ønsker at blive det for saa billig Priis som muligt. Denne Verdslighed blev opmærksom paa Luther. Den hørte — af Forsigtighed hørte den endnu en Gang, at den da ikke skulde have hørt feil, derpaa sagde den: ypperligt, det er Noget for os; Luther siger: det er alene Troen det kommer an paa; at hans Liv udtrykker Gjerningerne, det siger han ikke selv, og da han nu er død, saa er det ikke mere en Virkelighed. Altsaa tage vi hans Ord, hans Lære — — og vi ere frie for alle Gjerninger, leve Luther: wer nicht liebt Weiber, Wein, Gesang, Er wird ein Narr sein Leben lang[1]). Dette

[1]) Disse Ord ere, vel at mærke, aldrig udgaaede af Luthers Mund; de stamme fra Digteren Voss, der i Slutningen af det attende Aarhundrede med en forargelig Raadhed har lagt Luther dem i Munden, see Köstlin, Luthers Leben II, 646.

er Betydningen af Luthers Liv, denne Guds Mand, der, tidssvarende, reformerede Christendommen. Og om end ikke Alle slet saa verdsligt toge Luther forfængeligt — der er i ethvert Menneske en Tilbøielighed til, enten, naar Gjerningerne skal med, at ville være fortjenstlig, eller, naar Troen og Naaden skal gjøres gjældende, saa da ogsaa at ville være saavidt muligt ganske fri for Gjerningerne. „Mennesket," denne fornuftige Guds Skabning, lader sig sandeligen ikke narre, er ikke en Bonde, der kommer tiltorvs, han seer sig for. Nei, Eet af to, siger Mennesket, skal det være Gjerninger: vel, men maa jeg saa ogsaa bede om den mig lovligt tilkommende Profit af mine Gjerninger, at det er Fortjenstligt. Skal det være Naade; vel, men maa jeg saa ogsaa bede, at jeg bliver fri for Gjerningerne, ellers er det jo ikke en Naade. Skal det være Gjerninger og alligevel Naade, det er jo Galskab. Ja vist er det Galskab, det var det sande Lutherske ogsaa, det var jo Christendom. Christendommens Fordring er: Dit Liv skulde saa anstrenget som muligt udtrykke Gjerningerne; saa fordres der Eet endnu, at Du ydmyger Dig og tilstaaer: men det er alligevel Naade, at jeg frelses."

I et andet Skrift „til Selvprøvelse, Samtiden anbefalet," der forfattedes 1851—52, men først udgaves 1876 under Titelen „Dømmer selv!", kom Kierkegaard (S. 104 ff.) tilbage til den samme Gjenstand og betragtede den fra en anden Side. Han standsede atter ved Middelalderen og fandt, at hvor store dens Vildfarelser end vare, havde dens Opfattelse af Christendommen dog et afgjørende Fortrin for vore Tiders; thi det Værdifulde ved den var, at den opfattede Christendommen i Retning af Handling, Liv, Existents-Omdannelse. „Noget andet er, at det var nogle løierlige Handlinger, den hittede paa, at den kunde mene, at det at faste i og for sig var Christendom, det at gaae i Kloster, det at give Alt til de Fattige, for ikke at tale om, hvad vi nu næppe kunne omtale uden at smile, at det at hudflette sig selv, at gaae paa Knæerne, at staae paa eet Been o. s. v.,

at det skulde være den sande Christendom. Dette var Vildfarelse. Og som det gaaer, naar man er svinget ind paa en forkeert Vei og derpaa stræber fremad, at man fjerner sig længere og længere fra det Sande, dybere og dybere ind i Vildfarelsen, at det bliver værre og værre: saaledes her. Hvad der var værre end den første Vildfarelse udeblev ikke: at man hittede paa det Fortjenstlige, meente at have ved sine gode Gjerninger Fortjeneste for Gud. Og det blev værre: man meente endog i den Grad at have Fortjeneste af sine gode Gjerninger, at det ikke blot kom En selv til Gode, at man som Kapitalist og Selvskyldner kunde lade det komme Andre til Gode. Og det blev værre, det blev en reen Handel: Mennesker, der aldrig en Gang selv havde tænkt paa dog at tilveiebringe nogle af disse saa kaldte gode Gjerninger, fik dog nu fuldtop med gode Gjerninger at gjøre, forsaavidt de bleve satte i Virksomhed som Kræmmere, der for Penge solgte Andres gode Gjerninger til bestemte men billige Priser. Da fremtræder Luther. Denne Tilstand, siger han, er Aandløshed. En forfærdelig Aandløshed, ellers maatte De, der ved gode Gjerninger mene at fortjene Himlens Salighed, see, at dette er den visse Vei enten til Formastelse, altsaa til at gaae Glip af Saligheden, eller til Fortvivlelse, altsaa til at gaae Glip af Saligheden. Thi at ville bygge paa gode Gjerninger — jo flere Du over, jo strængere Du er mod Dig selv, desto mere udvikler Du blot i Dig Angest og ny Angest. Ad den Vei — hvis et Menneske ikke er ganske aandløst, ad den Vei kommer han kun til lige det Modsatte af Fred for sin Sjæl og Hvile, til Ufred og Uro. Nei, et Menneske retfærdiggjøres ene ved Troen."

„Den nuværende Christenhed," vedbliver Kierkegaard, „idetmindste den jeg taler om, slutter sig til Luther; noget Andet er, om Luther kunde vedkjende sig den, om ikke det Sving, som Luther gjorde, kun altfor let kan blive ind paa en forkeert Vei, saasnart der ikke er en Luther med, hvis Liv gjør det sande Sving til Sandhed. I ethvert Tilfælde bliver det vistnok rigtigst, dersom man vil see, om der

ikke er Misligheder i den nuværende Tilstand, at søge tilbage til Luther og det Sving, han gjorde." Han antyder derefter i faa Ord, hvad han forstaaer ved dette Luthers Sving, nemlig hvorledes Luther, fra den Rædsel gjennem en Række Aar at have martret sig selv i et Kloster uden at finde Hvile for sin Sjæl eller Hvile fra denne Rædsel, endelig fandt Troens salige Udvei, saa det intet Under var, at denne forsøgte Mand vidnede saa stærkt mod at bygge sin Salighed paa Gjerninger, ikke mod Gjerninger, og derimod talte, lærte og troede, at et Menneske retfærdiggjøres alene ved Troen. Og at dette ikke var at tage Naaden forfængeligt, derom vidnede hans Liv; thi det var, om han end ikke blev henrettet, dog et, menneskeligt talt, ofret Liv, et Liv ofret til at vidne for Sandhed."

Disse Udtalelser, hentede fra de to Skrifter, hvori Kierkegaard har dvælet mest ligefrem ved Luthers Stilling til Fortiden og Nutiden, skulle ikke tjene til videre end til foreløbig at bekræfte, at han dengang virkelig vilde sætte sin Forfattervirksomhed i et bestemt Forhold til den store Reformator og hans Livsgjerning, med Sigtet paa „at bringe om muligt noget mere Sandhed ind i disse ufuldkomnere Existentser, som vi føre dem, hvilket dog altid er Noget, og i ethvert Tilfælde den første Betingelse for at komme til at existere dygtigere." Et andet Spørgsmaal er, hvorvidt den Sag, som af Kierkegaard ihærdigt forfulgtes, og jo nærmere han kom sit Livs Ende, desmere hensynsløst forfulgtes — til de alleryderste Konsekventser — kunde tilstede, at han i sin egen Existents tilegnede sig, eller i al Fald i sin Christendomsforkyndelse udtalte og udhævede Alt, hvad Luther i sin Existents og sin Forkyndelse fordrede til existentiel Christendom. Han selv har etsteds (E. P. 1849, 381) ytret, „at han meget godt saae, hvorledes man just fra Luthers Synspunkt kunde faae et Angreb istand paa ham;" „men," tilføjede han, „sandelig jeg har nok ogsaa forstaaet Luther — og saa har jeg tillige vogtet mig for at tosse i Taaget, som var Alt endnu som paa Luthers Dage." Hvorledes det for-

holder sig hermed, kan kun afgjøres ved en reent historisk Sammenstilling af begges Existents og Christendomsforkyndelse i de væsenligste Punkter. En saadan skal i det Følgende forsøges.

De Skrifter af Kierkegaard, som fornemmelig herved komme i Betragtning, ere de, han affattede i Tidsrummet fra 1848—1852. Man finder nemlig følgende mærkelige Optegnelse i hans efterladte Papirer fra Slutningen af Aaret 1847 (S. 237): „Forunderligt. Den Kategorie: „for Dig" (Subjektiviteten, Inderligheden), hvormed „Enten—Eller" sluttede („kun den Sandhed, der opbygger, er Sandhed for Dig") er just Luthers. Jeg har aldrig egentlig læst Noget af Luther[1]). Men nu jeg slaaer hans Postil op — strax i Evangeliet paa 1ste Søndag i Advent er det han siger „for Dig," det er derpaa det kommer an." Totalbetragtningen af Christendommen i Kierkegaards „Christelige Taler" (1848), „Sygdommen til Døden" (1849), „Indøvelse i Christendom" (1850) og den sidste Række Taler ved Altergangen om Fredagen (1849—1851), foruden i de alt nævnte Skrifter, bærer kjendelige Spor af at være bleven udformet under levende Sysselsættelse med Luthers Prædiken, skjøndt han i hine Skrifter kun sjælden og kun lejlighedsviis beraaber sig paa ham. Hvor levende og vedholdende denne Sysselsættelse har været, derom faaer man først i hans udgivne efterladte Papirer en klar Forestilling, og de ere i denne Henseende lige saa tiltrækkende som oplysende. Igjennem flere Aar læser Kierkegaard daglig til Opbyggelse en Prædiken af Luther i regelmæssig Orden og nedskriver nu en, nu en anden, kortere eller længere Bemærkning, som oftest begejstret rosende[2]), stundom skarpt dømmende, angaaende Luthers

---

[1]) I Afsl. Efterskrift S. 279 havde han ladet Climacus sige: „Tag Tilegnelsen bort fra det Christelige, hvad er saa Luthers Fortjeneste? Havde Papismen ikke . . . det Objektive, det Objektive, det Objektive i Overflod? Hvad manglede den? Tilegnelse, Inderlighed."

[2]) E. P. 1848, 11, 53, 318; 1849, 11, 29, 274, 275, 296, 463 o. s. v.

Fortolkning af det nye Testaments Christendom. Han føres videre; han anstiller Punkt for Punkt sine Reflexioner over Luthers existentielle Standpunkt, over hans Stilling til Fortiden, hans christelige Stridsmaade med Hensyn til det dengang Bestaaende, hans christelige Forhold til Idealet. Dog anstiller han disse Reflexioner hverken i videnskabelig eller i historisk eller i digterisk, men alene i opbyggelig Interesse, saaledes at de overalt bære hans Inderligheds, hans Subjektivitets Mærke og tjene til at opdrage ham selv baade til det, han forstod som sin særegne Opgave i sit religiøse Forfatterskab og til den personlige Afgjørelse af Spørgsmaalet, om han selv var en Christen eller dog stræbte at blive det.

---

1. Klosterbevægelsen i Middelalderen og Kierkegaards Opfatning deraf.

Det store Problem, der sysselsatte Kierkegaard igjennem hele hans Forfattervirksomhed, var, som det allerede kan sees af hans Ytringer i det Foregaaende, dette: Hvad fordres der af et Menneske for at blive en Christen, og hvad fordres der af ham, naar han er en Christen, for at kunne vedblive at være det? Problemet angaaer ikke Christendommens Sandhed i og for sig, men dens Sandhed for den Enkelte, „for mig," angaaer den Enkeltes existentielle Forhold til Christendommen. Uden nemlig selv at være kommen ind i Christendommen kan Enhver, ogsaa en Hedning forstaae saa meget, at den vil gjøre den Enkelte evig salig, at i den bliver en evig Salighed afgjort her i Tiden ved et Forhold til noget Historisk, og at den netop derfor hos den Enkelte forudsætter denne uendelige Interesse for hans Salighed som en uundgaaelig Betingelse for at komme i et personligt Forhold til den. Christendom er en Existentsmeddelelse, en Lære, der vil realiseres i Existents, at forstaae den er at forstaae, at den Enkelte skal existere deri og at forstaae, hvilken uhyre Existents-Opgave denne Lære sætter den Lærende.

Ud fra disse Grundtanker, der under en stor og fængslende Rigdom af Reflexion, blandet med Spydighed, Humor, og Ironi, allerede ere udviklede af Pseudonymen Johannes Climacus[1]) i „Afsluttende Efterskrift" fra Aaret 1846, Vende-

[1]) Den virkelige Johannes Climacus, Forfatteren af „Paradisets Trappe," var Abbed i Sinai Kloster († 606) og Klosterlivets begejstrede Lovtaler. K. kjendte neppe hans Skrifter, men kun en enkelt Ytring af ham, citeret i Liguoris Bønnebog, som K. ejede. See E. P. 1849, 91. Han nævner ham ellers aldrig.

punktet i Kierkegaards hele Forfattervirksomhed, forstaaer man ogsaa, hvorfor han i sine senere Skrifter sætter Middelalderens Religiøsitet — den klosterlig-asketiske — højt; thi denne opfattede som sagt Christendommen i Retning af Handling, Liv, Existentsomdannelse.

Johannes Climacus reflekterer saaledes: Er en evig Salighed det absolute Gode, maa denne Forestilling ogsaa for en Existerende omdanne ham hans hele Existents. Existents er sammensat af Uendelighed og Endelighed, den Existerende er uendelig og endelig. Hvis der da er nogetsomhelst Endeligt, han ikke vil opgive for det højeste Godes, den evige Saligheds Skyld, saa forholder han sig ikke til den. Denne absolute Respekt for det absolute Maal, Bekymringen for en evig Salighed, der handlende vover Alt, sætter Alt ind for at forholde sig som den Enkelte til dette Maal, viser sig ogsaa i Klosterbevægelsen, hvor mislig den end i andre Henseender kan være. Den er en lidenskabelig Afgjørelse, som det sømmer sig i Forhold til det absolute Maal og derfor maa der ogsaa vises den en Ærbødighed, som svarer til dens Højbaarenhed (S. 306—7).

„Men," hedder det S. 316: „Klosterbevægelsen maa ikke gjøres som noget Fortjenstligt, tvertimod den maa gjøres ydmygt for Gud og ikke uden en vis Beskæmmelse. Som et sygt Barn ikke anseer det for Fortjenstligt, at det faaer Lov at blive hjemme hos Forældrene; som en Elskerinde ikke anseer det for Fortjenstligt, at hun intet Øieblik kan undvære Synet af den Elskede, og ikke kan vinde Styrke til at have Tanken om ham hos sig, medens hun ellers passer sin Gjerning, som hun ikke anseer det for Fortjenstligt, at hun faaer Lov at sidde hos ham paa hans Arbeidsværelse og bestandigt være hos ham: saaledes maa Kloster-Candidaten betragte sit Forhold til Gud. Men det syge Barn skal snart opdage Vanskeligheden, ikke fordi Forældrene jo ere ømme og kjærlige, men fordi den idelige Omgang giver saa mangt et lille Sammenstød; og Elskerinden skal snart opdage Vanskeligheden, ikke fordi jo den Elskede er brav, men fordi det idelige Syn

Dag ud og Dag ind og hver Time stundom frembringer en vis Mathed: og saaledes skal Kloster-Candidaten ogsaa nok mærke det."

Klosterlivet, idealt betragtet, medfører nemlig blandt andet „den Fare, som Kloster-Candidaten maa ansee for den største, ikke hvert Øieblik at forholde sig absolut til det absolute Formaal og fordrer den uhyre Anstrengelse, der er i Eensomhedens og Stilhedens Omgang med det absolute. Her er det mindste Tab et absolut Tab, det mindste Tilbageskridt Fortabelse; her er der ingen Adspredelse, men Erindringen om det nok saa ringe Tilbageskridt brænder, lig et Solstik den Ulykkelige, der intetsteds kan undflye; enhver Svaghed, enhver Mathed, enhver Uoplagthed er som en Dødssynd, og enhver saadan Time er som en Evighed, fordi Tiden ikke gaaer" (S. 318).

Climacus viser nu, jævnsides en Strøm af polemiske Betragtninger, rettede mod Nutidens Religiøsitet, hvorledes Kloster-Candidatens Handlen for at ombanne sin Existents, naar han har forsaget de verdslige og timelige Formaal, hvori Livet begynder for Mennesket, er og forbliver en Lidelse, og at denne Lidelse er den indadvendte, Selvtilintetgjørelsens religiøse Lidelse, for at det kan blive Sandhed, at Gud boer i et sønderknust Hjerte; thi naar Skriften taler saaledes, udtrykkes ikke dermed et tilfældigt forbigaaende, øjeblikkeligt Forhold, men derimod Lidelsens væsentlige Betydning for Gudsforholdet. Men da der mellem Gud og Mennesket er en absolut Forskjel, er Ligheden mellem dem en formastelig svimlende Tanke, og Klosterbevægelsen viser sig, naar den Religiøse i hvert Øjeblik skal fastholde Forestillingen om Gud i dens hele Absoluthed, som et Forsøg paa at ville være mere end et Menneske, et maaskee fromt Forsøg paa at ville ligne Gud. Den Religiøse i Klosteret vil ogsaa, naar han har begyndt paa den Opgave at afdøe fra sig selv i sin Umiddelbarhed, opdage, at han har gjort en gal Begyndelse, og at denne maa gjøres med at blive skyldig for Gud, da han har levet en kortere eller længere

Tid af sit Liv, uden at have haft det pathetiske Forhold til en evig Salighed. Og han vil fremdeles opdage, at naar han sætter Forestillingen om Gud og den evige Salighed sammen med sin Skyld, om det saa kun var en eneste, om det saa var den ubetydeligste af alle, saa bliver han totalt skyldig. Denne Bevidsthed om bestandig at være totalt skyldig er den størst mulige Fordybelse i Existents, og at fastholde uafladelig Erindringen derom er det højeste Udtryk for den existentielle religiøse Lidelse, højere end selv den mest begejstrede Pønitentse, der vil gjøre Skylden god igjen, men derved tillige kommer til at formindske den. Da imidlertid dog Pønitentse er et Vidnesbyrd om, at den Religiøse inderlig opdager Skyld, kræver Climacus ogsaa Ærbødighed for Middelalderens Pønitentse. „Man prøve," siger han (S. 417) Tanke=Experimentet: et Menneske, der sætter sin Skyld sammen med Forestillingen om en evig Salighed, der altsaa netop derved bliver ene med sig selv, med Skylden og med Gud, man tænke sig hans fortvivlede Grublen, om der dog ikke var Noget, han kunde hitte paa til Fyldestgjørelse for Skylden, man tænke sig Opfindsomhedens Vaande, om det dog ikke var muligt, at hitte paa Noget, som kunde gjøre Gud god igjen: og man lee, hvis man kan af den Lidende, dersom man antager, at det i Oprigtighed er hans Mening og hans Ønske, om dog Gud ikke kunde lade sig røre og formilde ved al denne Lidelse. Hvad kan ikke en Pige hitte paa for at gjøre den Elskede god igjen, naar hun troer ham fortørnet; selv om hun hitter paa det Latterlige, helliger dog ikke Elskoven i hende det Latterlige? Og saaledes ogsaa: den Religieuse, der farer vild i Oprindeligheden, over ham kaster Oprindelighedens Lidenskab et velgjørende Lys."

2. Klosterbevægelsen i Kierkegaards eget Liv.

Hvor megen Ærbødighed Climacus end viser Middelalderens Klosterbevægelse, seer han dog og paapeger ogsaa dens Misligheder. Den største af dem er den formentlige Fortjenstligheds Vildfarelse, der knyttede sig dertil. En anden Mislighed fandt Climacus deri, at den absolute Indvorteshed fik sit paafaldende Udtryk i en distingvert særskilt Udvorteshed; thi Munkestanden var ligesaa vel en udvortes Stand som andre Stænder. Det første sande Udtryk for at forholde sig til det absolute Maal — at forsage Alt — kunde meget godt forenes med at forblive i Verden. Et sligt religiøst Menneske kan leve i Endeligheden, men han har ikke sit Liv i den. Han er en Fremmed i Endelighedens Verden, men han bestemmer ikke ved en udenlandsk Klædedragt sin Forskjellighed fra Verdsligheden. Som der i Resignationens store Øjeblik valgtes, saaledes er Opgaven at erhverve Færdighed i at gjentage Lidenskabens Valg og existerende at udtrykke det. Denne Religiøsitet, hvis Væsen er, at Individet i skjult Inderlighed existerende udtrykker den existentielle Pathos — Resignation — Lidelse — Skyldbevidsthedens Totalitet — i Forhold til en evig Salighed, kan findes udenfor Christendommen, fordi den kun har Menneskenaturen i Almindelighed som sin Forudsætning, og den kan i Christenheden være Enhvers, der ikke afgjørende er Christen, han være nu døbt eller ikke (S. 428). At denne i det Hele sympathetiske Skildring af Klosterbevægelsen baade med dens middelalderlige Udtryk i Udvortesheden og uden dette Udtryk i den skjulte Inderlighed har havt sine Tilknytningspunkter i Kierkegaards eget personlige Liv, har han selv udtalt i sine senere Skrifter. Det hedder saaledes i „Indøvelse i Christendom" S. 243: „Jeg havde intet Kloster, hvor jeg kunde flygte hen, søgende en Omgivelse, der dog nogenlunde svarede til min inderlige Beskjeftigelse[1]). Jeg valgte den eneste Udvei, der var ladet

[1]) De asketiske Krav i Klosterlivet var K. fra først af ikke tilbøjelig til at indlade sig med, hvad han senere maatte bekjende, da han

tilbage i Christenheden: den at synes den Letsindigste af Alle, at blive en Nar i Verden, for i denne alvorlige Verden dog om muligt at omfrede, hvad jeg skjulte i mit Inderste, en Smule Alvor, og for at denne Inderlighed kunde faae Indesluttethedens Fred til at voxe i Stilhed."

Naar Klosterbevægelsen i Middelalderen var fri og frivillig, forudsatte den, at det for Individet var kommet til et frivilligt og ulægeligt Brud med „Verden." Et saadant havde ogsaa fundet Sted i Kierkegaards Liv. Han havde i en Alder af 28 Aar maattet opgive Foreningen med sin Forlovede. Det var, efter hans egne Udsagn, ikke nogen anden Magt, der skilte dem ad; det var heller ikke hende, der brød med ham; men det var ham selv, der maatte tilintetgjøre en virkelig Elskov. Det, der bestemte hele Skridtet, var Anger over et tidligere Liv og hans Tungsind. Foruden sin egen erotiske Smerte havde han tillige en sympathetisk i Forhold til hende, som han gjorde ulykkelig; thi hun erklærede, det vilde blive hendes Død, og hendes bekymrede Fader gjentog Forsikringen derom. Derved havde han i afgjørende Forstand faaet det Tryk, der havde vænnet ham fra Verden. Han bar det uhyre Ansvar af et andet Menneskes Liv og forstod det som Guds Straf over ham.[1]) I de 1859, fire Aar efter hans Død udgivne, men alt i 1848 forfattede Selvbekjendelser: „Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed, en ligefrem Meddelelse, Rapport til Historien," betroer han os,[2]) at han med sine Forudsætninger i Retning af det Religiøse, fra Barndommen af strengt og alvorligen opdraget i Christendommen, var bleven saa dybt rystet ved dette Faktum, at han fra Grunden forstod, det umuligt kunde lykkes ham at træffe den beroligede, trygge Midte, i hvilken de fleste Mennesker have deres Liv. Han maatte enten styrte sig i

til Ydmygelse lærte at kjende sin egen Grændse som Existerende, see E. P. 1849, 291, 406, 469, Anm. 1850, 211, 260.

[1]) E. P. 1843, 425 og 427; 1848, 61; 1849, 146; 1848, 168; 1847, 53; 1849, 423.

[2]) S. 11 f., 66. Jfr. E. P. 1848, 135 Anm.

Fortvivlelse og Sandselighed eller absolut vælge det Religiøse som det Eneste — enten Verden efter en Maalestok, der vilde være rædsom, eller Klosteret. At det var det Sidste, han vilde og maatte vælge, var afgjort i Grunden. Hiint Brud havde til Følge, at han blev Digter, men det at være Digter var ham egentlig noget Uvedkommende. I det at være Digter gjenkjendte han i dybere Forstand ikke sig selv, men vel i den religiøse Opvækkelse. Da han skrev sit første Værk „Enten—Eller," var han personligt langt borte fra at ville kalde Tilværelsen beroligende tilbage paa Ægteskabet. Han var religiøst allerede i Klosteret. Denne Tanke er skjult i det pseudonyme Forfatternavn: Victor Eremita. Værket er i streng Forstand skrevet i et Kloster, og han forsikrer os, at dets Forfatter regelmæssigt og med klosterlig Nøjagtighed tilbragte en bestemt Tid hele Dage med for sin egen Skyld at læse opbyggelige Skrifter, og at han i Frygt og Bæven betænkte sit Ansvar. Det Digteriske maatte udtømmes, det var ham en Umulighed andet; men medens der produceredes Digterværker, levede Forfatteren i afgjørende religiøse Bestemmelser. Derfor begyndte han samtidig med hine Værker, der maatte skrives af lutter Pseudonymer, under sit eget Navn en anden, en opbyggelig Produktion. For han lod Climacus reflekterende beskrive en Religiøsitet, der kan findes udenfor Christendommen, havde han selv 1843—44 ladet denne komme til Orde i 18 opbyggelige Taler, „hvori det Ethiskes Fordring gjøres gjældende, og hvori Livet og Tilværelsen accentueres som en møisommelig Gang" [1]) — hvad der stemmede med hans egne personlige Oplevelser. I hvilket Forhold det religiøse Forfatterskab lige fra Begyndelsen af stod til hans egen Existents, har han udtalt i disse Ord [2]): „Ydmyg for Gud, ogsaa for Mennesker, veed jeg selv, hvad jeg personlig kan have forbrudt, men jeg veed ogsaa med Gud, at just min Forfattervirksomhed var en uimodstaaelig indre Trangs Til-

---

[1]) Affl. Efterskrift S. 202.

[2]) Synspunktet S. 3.

skyndelse, en Tungsindigs eneste Mulighed, en dybt Ydmyget, en Poeniterendes redelige Forsøg paa, ved enhver Opoffrelse og Anstrengelse i Sandhedens Tjeneste om muligt at gjøre noget Godt igjen til Vederlag for det Forbrudte." Og hvor ofte gjentager han ikke for sig selv i sine efterladte Papirer, at han maatte finde sig i og tie til alle, selv de mest nedsættende Domme, der fældedes over hans Forfattervirksomhed og hans egen dertil svarende Existents, af den Grund, at han ansaae sig selv for en Poeniterende[1]).

---

3. Klosterbevægelsen i Luthers Liv og Kierkegaards Opfattelse deraf.

„En Religiøsitet", havde Climacus sagt, „hvis Væsen er, at Individet i skjult Inderlighed existerende udtrykker den existentielle Pathos (Resignation — Lidelse — Skyldbevidsthedens Totalitet) i Forhold til en evig Salighed, kan i Christenheden være Enhvers, der ikke afgjørende er Christen, han være nu døbt eller ikke." Vi ville lade disse Ord være som et Motto over Indgangen til det Stadium af Luthers Liv, der omfatter den Række Aar, da ogsaa han, efterat have gjort Klosterbevægelsen, stred med alle sine naturlige Kræfter existentielt i Rædsel og Marter for at blive en Christen og dog endnu ikke kunde finde Troens salige Udvej til at blive det. Kierkegaard har ikke ved Hjælp af nogen Pseudonym ladet dette religiøse Livsstadium blive digterisk til i existerende Individualitet, saaledes som han i „Enten-Eller" har gjort med det blot æsthetiske og det blot ethiske Stadium; heller ikke har han fremstillet Luthers Klosterliv i dets Enkeltheder paa en historisk Maade, men psychologisk har han dog betegnet dets Væsen i det Hele ved de nys

---

[1]) E. P. 1846, 432; 1847, 8, 148, 159, 232; 1848, 53, 134, 147, 161; 1849, 93, 156. Jfr. E. P. 1848, 384, 386.

nævnte Ord. Luther har gjennem en Række Selv-Bekjendelser ført os ind i den skjulte Inderligheds dybeste Oplevelser og Erfaringer fra hiin Tid. Dem ville vi nu forsøge at samle og ordne til et Billede af den Virkelighed, hvori han da existerede som et enkelt Individ.

Kierkegaard siger om sig selv, at han fra Barn af var i et uhyre Tungsinds Magt, som han dog forstod at skjule med en lige saa uhyre Færdighed under tilsyneladende Munterhed og Livslyst. Dette Forhold (Tungsindets og Forstillelses-kunstens lige store Størrelse) betydede, at han var anviist sig selv og Guds-Forholdet. Som Barn var han tillige bleven strengt og alvorligen opdraget i Christendommen, menneskeligt talt, affindigt opdraget: allerede i den tidligste Barndom havde han forløftet sig paa Indtryk, som hans Fader, en tungsindig Olding, ene af Kjærlighed havde lagt paa ham, men selv segnede under. Hvad Under da, at der var Tider, hvor Christendommen forekom ham som den umenneskeligste Grusomhed, om han end aldrig slap Ærbødigheden for den, fast besluttet, især hvis han ikke selv valgte at blive Christen, aldrig at indvie nogen i de Vanskeligheder, han kjendte. Han havde ikke hørt Meget af det, som ellers Børn høre, om det lille Jesus-Barn, om Engle og deslige. Derimod havde man desto oftere fremstillet den Bespyttede, Korsfæstede for ham [1]), saa dette Billede var det eneste, og det eneste Indtryk, han havde af Frelseren. Dette Billede fulgte ham saa Livet igjennem, og han kom aldrig bort fra det.

Luther havde ogsaa af Naturen et tungsindigt Gemyt, og hans strenge Opdragelse som Barn havde ikke mildnet det. Af Christendommen havde ogsaa han gjennem sin Opdragelse faaet et afskrækkende Indtryk; Christus var for ham kun en i Himlen tronende, stræng, frygtelig Dommer, der

---

[1]) Synspunktet S. 59. Tvende Smaa-Afhandlinger af H. H. S. 11. E. P. 1848, 88, 95, 212; 1849, 154 f. Af hans personlige Elendighed som Menneske findes en gribende Skildring i E. P. 1849, 401.

dømte Menneskene efter deres egen Fortjeneste; og istedenfor den store Glæde: Eder er i Dag en Frelser født, hørte han kun prædike om Helvedes Ild. Gud stod for ham, allerede mens han var Barn, i en absolut Majestæt og frygtindgydende Hellighed, og som Yngling ved Højskolen i Erfurt havde, trods hans synlige, ikke paatagne Livlighed og Munterhed i Omgang med Jævnaldrende, dette Spørgsmaal idelig trængt sig ind paa ham: „Naar vil du engang blive from og gjøre Nok, for at du kan faae en naadig Gud?“ Hvorledes han dengang, skjøndt han førte et ulasteligt sædeligt Liv, betragtede dette, viste et Ord, han idelig gjentog for en af sine Venner, naar han vaskede sine Hænder: „Jo meer,“ sagde han, „vi vaske os, des meer urene blive vi[1])“. Han følte i Selvanstrengelse og Selvbekymring sit personlige Ansvar for Gud. Under en haard Sygdom kom han alvorligt til at betænke Livets Korthed og Dødens Gru. Faren i dette Liv med Dommen i det tilkommende for Øje viste sig endnu stærkere for ham, da en Ven, som Sagnet har givet Navnet Alexis, blev ham berøvet ved en brat Død. Og da han selv nogen Tid efter paa en ensom Vandring saae et Lyn fra Himlen slaae ned lige foran sine Fødder, sank han i Knæ og følte i hiin „Rædsel fra Himlen“ det forfærdeligste Varsel om Guds Vrede og om Dommen og den mest indtrængende Kaldelse til i Bekymring for sin Salighed ret at blive from. Han gjorde da under Paakaldelse af Helgeninden Anna det Løfte at gaae i Kloster. Løftet, har han selv fortalt, var ikke i hiint Øjeblik frivilligt, men han var overbeviist om, at det, han havde oplevet, var et Bud til ham fra Himlen, og dette maatte han efterkomme i ubetinget Lydighed. For at overvinde alle de Betænkeligheder, der begyndte at dukke frem hos ham, satte han det i Værk efter en kort Frist, i en Alder af knap 22 Aar. At gaae i Kloster var efter Datidens Talebrug at afdøe fra Verden. Luther brugte samme Taleform og sagde derfor senere om sit Klosterliv:

---

[1]) Köstlin, Luthers Leben, 1882, S. 41.

„Jeg var deri ganske afdød fra Verden." I en vis Forstand brød han virkelig ogsaa med Verden, idet han opgav, forsagede den verdslige, mulig glimrende Fremtid som Retslærd, hvortil han havde begyndt at forberede sig. I Lydighed mod Gud, „der er bedre end Offer og Vædderes Fedme" — et Ord, som Kierkegaard ogsaa bar i sit Hjerte — havde han ikke ændset sine Venners indtrængende Forestillinger, ej heller en kjærlig, men charakteerfast Faders i lang Tid uforsonlige Harme over det af Sønnen uden hans Vidende og imod hans Villie foretagne Skridt. Han havde efterkommet Frelserens Ord i Matth. 10, 37 ff., som Klosterlivets Lovtalere og Forsvarere fra Fortid og Samtid beraabte sig paa; Ord, som han, efterat Gud atter havde taget ham — aandeligt og hjerteligt — ud af Munkestanden, trods den endnu baarne Munkedragt, 1521 forklarede sin Fader paa den rette Maade[1]).

Bekymringen for den evige Salighed havde drevet Luther ind i Klosteret. De Fordringer, som Livet deri stillede til ham, maatte ombanne hans hele Existents, baade udvortes og indvortes. Det krævede Resignationens Anstrengelser at fyldestgjøre udvortes alle de smaalige Regler, som Augustinerordenen med Strenghed paalagde ethvert af sine Medlemmer, og hvis nøjagtige Overholdelse en ældre Klosterbroder førte Opsyn med. Det krævede Selvfornegtelse udvortes at foretage de gudelige Handlinger, der fandt Sted baade om Dagen og om Natten, ja blot at fremsige 25 Gange „Fadervor" og lige saa mange Gange „Ave-Maria", hvad allerede Novicerne maatte gjøre i hver enkelt af de syv Bedetimer. Men hvilke indvortes Lidelser maatte ikke disse Gjerninger fremkalde hos Luther, der i dem saae Vejen anviist til at blive salig. Hvilken Angst og Forfærdelse maatte ikke betage ham, naar han betænkte, hvor mange af hans Ordensbrødre der „mumlede og pludrede" disse Bønner frem „som Skader og Papegøjer"

---

[1]) Luthers Breve, Kbhvn. 1869, S. 113 ff. og reform. Skrifter 1883, S. 488 ff.

(W. 44, 353 [1])), og saaledes slet ikke vare „for Gud" i deres Bønner til ham, og atter maatte bekjende: „Det gik ogsaa mig mangen Gang saaledes, at Psalmen eller Bedetimen var forbi, før jeg blev vaer, hvor jeg var, om ved Begyndelsen eller midt i." Han følte da i Samvittigheden, at han havde paadraget sig en ængstende Skyld, hver Gang han selv ikke havde bedet i Aand og Sandhed; thi det var talt ud af hans eget Hjerte allerede fra Ungdommens Dage, naar han senere yttrede: „Der er intet ømtaaligere i Himlen og paa Jorden og som mindre kan taale Bestæmmelse end Samvittigheden. Man siger, at et Øje er en følsom Ting, men endnu langt mere zart og ømtaalig er Samvittigheden, især naar den endnu er ung og nybaaren." Det krævede Selvfornegtelse at fyldestgjøre Klosterreglerne for Faste og Bodsøvelser, dog var denne lidenskabelige Selvfornegtelse endog kjærkommen for Luther, der efter sit eget Udsagn vilde „storme Himlen". Tidt havde han maattet døje Sult og Tørst som Barn; hvad Under da, at han i sit Klosterliv frivilligt fastede sig syg ved ofte ikke at smage hverken Vaadt eller Tørt i tre hele Dage. Naar han saaledes havde plaget sig selv baade med Faste, med Nattevaagen og om Vinteren med Kulde, langt meer, end Reglerne foreskreve, meente han „som en hoffærdig Helgen", at han havde en naadig Gud, og bildte sig ind „at være blandt Englenes Hærskarer". Men saa kunde atter en eneste svær Overtrædelse, hvortil f. Ex. Klosterreglerne henregnede den — blot at gaae ud af Cellen uden Skulderklæde, nedsænke ham i den dybeste Sørgmodighed over at have begaaet en Dødssynd. Saaledes svævede hans Existents mellem Formastelse og Fortvivlelse. Han havde Ret, naar han i Udlægningen af Brevet til Galaterne (1, 14), hvor Paulus kalder sig selv overmaade nidkjær for sine Fædrene-Lærdomme, bebrejder sine senere Modstandere, „disse gode brave Folk, der vare saa godt vante til det magelige Klerke- og Klosterliv, og aldrig i deres Levetid havde smagt

---

[1]) I Erlangerudgaven, hvorefter der i det Følgende citeres.

en rigtig aandelig Anfegtelse, at de slet ikke vilde troe, at han og Andre nogensinde havde erfaret slige Ting eller havde gjort sig Livet af deres ganske Hjerte saa dræbende tungt, blot for at kunne for Gud skaffe deres Hjerter og Samvittigheder Fred og Hvile, uden dog at kunne i det gruelige Mørke nogensteds finde samme."

Han havde forsaget den Verden, der var udenfor ham, men var han tillige afdød fra den Verden, der var inden i ham? Fra Aandens Hovmod var han ikke afdød; var han da afdød fra Kjødets Lyster og Begjæringer? Ofte kommer han i senere Skrifter til som troværdigt Vidne at tale om den indre Anstrengelse, Løftet om absolut Kyskhed, naar det ikke blot gjaldt udvortes Gjerninger, men indvortes Forestillinger og Attraaer, beredte Klosterfolkene i Almindelighed; men om sig selv bekjender han, at han ikke led meget af slige Anfegtelser. Derimod siger han ved Udlægningen af Gal. 5, 17: „Da jeg var Munk, meente jeg ofte, jeg maatte gaae fortabt, naar jeg følte en ond Anfegtelse som Vrede, Had, Misundelse mod en anden Broder. Disse Anfegtelser kom atter og atter tilbage; jeg kunde ikke faae Fred, men martrede mig altid paany med slige Tanker: See, der har du gjort den og den Synd, derfor hjælper det dig Intet, at du er traadt ind i den hellige Stand, alle dine gode Gjerninger ere forgjæves."

Det hjalp ham heller ikke, at der efter den gængse Kirkelære forsikredes: „Ond Begjærlighed og Lyst er ikke Synd, men kun menneskelig Svaghed og Skrøbelighed" (W. 28, 112). Hans vaagne Samvittighed modsagde og gjendrev denne magelige Lære. „Thi," bekjendte han, „er Samvittigheden rigtig ramt og forfærdet, bliver Mennesket saaledes bestedt, at han intet kan gjøre, ikke kan tænke nogen Tanke; han ligner de forfærdede Stridsmænd, der lade sig slagte af Fjenden uden at kunne røre Haand eller Fod. En slig Samvittighed forfærdes, naar et Løv rører sig; den kan end ikke lide den skjønneste af alle skabte Ting, det funklende Dagslys, som dog af Naturen kvæger os. Samvittighedens Stemme er da

ikke et enkelt Onde, men en Skare af Onder, et ildsprudende Uhyre, en gjøende Helvedhund, en rasende Furie, en Helvedes Plageaand. Jeg har været Munk og har levet i Samvittighedens Lænker, hvorved Mængden af Menneskebud gjorde den ene Synd værre end den anden; hvis Nogen dengang havde sagt mig, hvor dyrt jeg kunde kjøbe Freden med Christus, jeg vilde være falden paa mit Ansigt, vilde gjerne have givet mit Liv hen og alene bedet om at faae min Samvittighed frelst[1])."

Indesluttet i sin Klostercelle lærte Luther ikke blot det stille, beskuelige Livs Velsignelse, men ogsaa Ensomhedens og Taushedens Kvaler at kjende. Hans Tungsindighed forøgedes. Den maatte for Ukyndige synes at nærme sig Afsindighed, som f. Ex. naar han en Gang i Klosterets Chor, da man læste Afsnittet i Matthæi Evangelium, det syttende Kapitel, om den Maanesyge, faldt omkuld og skreg: „Det er ikke mig, det er ikke mig." Han erfarede i Klosteret, hvad han senere sagde til sine Bordfæller (W. 60, 168): „I Ensomheden tænker man mere lidenskabeligt over Tingene, og er der gaaet os noget imod, saa gjøre vi det større og værre, end det i sig selv er. Vi bilde os ind, at Ingen er ulykkeligere end vi ere, og danne os Drømme om et ulykkeligt Udfald af vore Anliggender. Jo mere man hænger ved sine egne Tanker, des mindre kan man faae dem ud af Hovedet; man bliver hængende ved dem, som var man indespærret i en Labyrint." Man kommer derved til at mindes Kierkegaards Bekjendelser i „Synspunktet" S. 54.

Luther fordybede sig med rastløs Flid i den bestaaende Kirkes Lære, for ved dens Vejledning at finde den rette Vej til Himlen og naae Maalet. Dog her mødte ham atter uhyre Fordringer, der skulde fyldestgjøres. Kirkens anseteste Mænd lærte, at der trods Adams Fald var blevet rige, naturlige Kræfter tilbage hos ethvert Menneske, og dette var derfor henviist til ved sine egne Anstrengelser at blive deelagtigt i

---

[1]) Jürgens 1, 602.

Guds Naade og den evige Salighed[1]). Vel var Himlen for høj til at Mennesket kunde uden Guds Naade naae ind i den; men et Menneske kunde og skulde dog ved at anstrenge sine naturlige Kræfter gjøre saa meget Godt, at Gud paa Grund af sin Barmhjertighed og Billighed regnede dette for noget Fortjenstligt og derfor indgød sin overnaturlige Naade igjennem de kirkelige Naademidler i Mennesket. Ved denne indgydte Naade kunde da Mennesket øve saadanne Gjerninger, som paa Grund af deres eget Værd vare fortjenstlige for Gud, og med dem blev da tilsidst Saligheden fortjent.

Luther havde jo alt som Barn, Dagen efter sin Fødsel, modtaget Kirkens første Naademiddel, Daabens Sacrament. Men han bekjender meer end en Gang, at han som Munk i mange Aar ikke kunde have den allerringeste Trøst af sin Daabs Naade. „Thi," siger han, „mit Hjerte var forgiftet med denne papistiske Lære, at jeg havde besmittet min Daabsklædning, havde ogsaa forbrudt Christus og Daaben og maatte nu hjælpe mig selv, ligesom man da ogsaa den Dag i Dag endnu prædiker under Pavedømmet saaledes, at Christus har kun fyldestgjort for Arvesynden, men hvo, som efter at have annammet Daaben synder, han maa selv gjøre fyldest" (W. 44, 127; 17, 139). Som Erstatning for den tabte Daabsnaade priste man Munkedaaben desto stærkere for ham. Ikke blot Prioren og alle Klosterbrødrene havde lykønsket ham efter Aflæggelsen af Munkeløftet med de Ord, at han nu var som et uskyldigt Barn, der lige var kommen ud af Daaben, men han havde ogsaa hørt en anseet Graabroder forsikre, at selv om man angrede at have aflagt Klosterløftet og havde forbrudt alle sine tidligere gode Gjerninger, saa behøvede man blot at vende om og fatte et nyt Forsæt, da var man atter saa reen, som om man lige var døbt. Desuagtet lærte de ogsaa: „Selv om et Menneske er fromt og retfærdigt, veed han dog ikke, om han for Gud er i Naade eller i Unaade, før Dommens Dag kommer" (W. 31, 286).

---

[1]) See Luthers Forklaring til Gal. 2, 16 og hans Breve, De Wette 1, 304.

I de indre Kvaler, som Skyldbevidstheden atter og atter paadrog Luther, skulde og kunde han tye til det andet Naademiddel, som Kirken tilbød ham, nemlig Bodens Sacrament. Ifølge Kirkens Love var det paalagt enhver Christen i det mindste en Gang om Aaret at skrifte alle sine Synder for sin egen Skriftefader. I Augustinerordenen var dette Bud skærpet til at gjælde mindst en Gang om Ugen. Alle Synder maatte opregnes enkeltviis i Skriftestolen, før den Skriftende kunde faae Afløsning. Luther pinte sig med at gjøre dette Bud fyldest og det dermed forenede Krav at føle en fuldkommen Anger over sine Synder, svarende til disses Størrelse; thi der var af Lærerne dannet „et Hav af Inddelinger og Adskillelser mellem Synderne[1]).“ Han modtog da Afløsning, men han fik ikke Fred derved; thi nu begyndte hans pinefulde Grublen over, hvorvidt han ogsaa havde bekjendt alle sine Synder og angret dem fuldkomment, og saaledes plagedes han paany af Tvivlen, om den skjænkede Syndsforladelse ogsaa var „for ham“, om han var værdig til at turde tilegne sig den. De timelige Straffe, Gud ifølge sin Retfærdighed maa lade komme over al Synd, bleve heller ikke hævede ved Absolutionen. Denne frigjorde kun fra den evige Død, den evige Straf. Den Skriftende maatte selv affone sin timelige Skyld ved timelig Straf ɔ: ved de Bodshandlinger, der bleve ham paalagte i det lønlige Skriftemaal. Luther forøgede da paany sine Selvplagerier ved at ville gjøre fuldkommen Bod; thi det var ogsaa Kirkens Lære, at hvis man gjorde for lidt Bod her paa Jorden, maatte man lide desto længere Pine i Skjærsilden. Den Absolutionsformel, som var brugelig blandt Munkene, og som Luther har meddeelt i Forklaringen til Gal. 2, 18, maatte ogsaa opflamme hans Iver, thi den lød saaledes: „Christi og Jomfru Marias og alle Helgenes Fortjeneste, Ordenens Fortjeneste, Ydmygheden i Bekjendelsen, Hjertets Ruelse, de gode Gjerninger, du af Kjærlighed til Christus har gjort og vil gjøre, tjene dig til Syndernes

---

[1]) See Luthers reformatoriske Skrifter, Kbhvn. 1883, S. 137.

Forladelse, til Forøgelse af Fortjenesten og Naaden og til det evige Liv som Belønning."

Det faldt af sig selv, at Luther under de idelig tilbagevendende Sjælslidelser, der tyngede ham, søgte Vejledning i Bibelen, som Munkene havde laant ham, og at han især grundede over Davids Psalmer, som han daglig bad med de andre Klosterbrødre i de foreskrevne Andagtstimer. Om Psalmerne sagde han efter mange Aars Grandsken, at de for troende Sjæle vare, hvad Græsgangen er for Dyret, Huset for Mennesket, Reden for Fuglen, Klippen for Gemsen, Strømmen for Fisken. I Klosteret følte han sig først og fremmest dragen til dem, fordi flere af dem fremstillede Mennesket ene, lige over for Gud i hans absolute Retfærdighed og Hellighed og udtalte Skyldbevidsthedens og Angerens Smerter. Det hændte ham da, som han selv har sagt (i den latinske Udlægning af den 90de Psalme), at han ved at læse denne Psalme oftere maatte lægge Bogen fra sig; i den Grad følte han sig selv rystet af Ord som disse i det syvende Vers: „Vi fortæres i Din Vrede og vi forfærdes i Din Harme. Du har sat vore Misgjerninger for Dine Øjne, vor skjulte Synd for Dit Ansigts Lys."

Hvor naturligt da, at det allerførste Skrift, hvormed Luther optraadte som Forfatter, skrevet for „alle Christi kjære Lemmer" i Modersmaalet, var hans tyske Oversættelse og opbyggelige Udlæggelse af de syv Bodspsalmer — „til Christi og Guds Naade og til sand Selverkjendelse," som der staaer paa Titelbladet. Det udkom i Foraaret 1517, altsaa endnu inden han som evangelisk Bodsprædikant løftede sin Røst imod Samtidens Christelighed, imod Afladen og den slappe, udvortes Christendom, der i den kom til Syne og førte Sjælene vild. De indre Tilstande hos den Fromme, før Christendommen indkom i Verden, som disse Psalmer paa deres ejendommelige Maade give billedlige, men i højeste Grad pathetiske Udtryk — Sjæleangsten, Modløsheden, Fortvivlelsen, Gudforladtheden — dog altid i Forening med Haabet om Frelse, grundet ene og alene paa den evige Guds

Barmhjertighed, havde han selv gjennemlevet. Han skildrede da indirekte sig selv, sin egen subjektive Inderlighed, idet han, der dengang havde fundet Fred i Evangeliet om Naaden, under Fortolkningen idelig saae tilbage paa de Aar i Klosteret, da han „i Selverkjendelse“ lærte at forstaae Alt, hvad den hellige og retfærdige Guds Lov i hans Samvittighed krævede fyldestgjort af ham og derved kom til at erkjende sin Afmagt til ved sine egne Kræfter at blive salig.

Han beretter i en senere Fortolkning af den 51de Psalme, at han i Klosteret havde spurgt mange af Brødrene om, hvad de Bønnens Ord i det 10de Vers betydede: „Lad mig høre Glæde og Fryd; lad de Been fryde sig, som Du har sønderstødt;“ men det havde været dem umuligt at give ham et bestemt Svar derpaa eller løse, hvad han selv kaldte „de rette Knuder“, fordi de aldrig havde erfaret en slig Lidelse.

Ud af sine egne indre Oplevelser havde han grundigt lært at kjende og skjelne mellem menneskeligt Hovmod i Selvretfærdighed og menneskelig Ydmyghed i Syndserkjendelse; derfor sagde han om dette Vers i sin Forklaring: „Al udvortes Retfærdighed, Færd og Gjerning formaaer ikke at trøste min Samvittighed og borttage min Synd. Uagtet al vor Idræt og alle gode Gjerninger bliver Samvittigheden dog ved at være bly, forskrækket og frygtsom, saalænge indtil Du (Gud) toer mig med Naade og saaledes skjænker mig en god Samvittighed. Til Vers 3 i samme Psalme: „Gud vær mig naadig efter Din Miskundhed,“ siger han: „Et i Sandhed angerfuldt Hjerte har intet Andet for Øje end sin Synd og sin Samvittigheds Elende. Derfor kan det Menneske ikke grundigt og alvorligt udsige disse Ord, hos hvem der endnu findes nogen Tanke og Gjerning, for hvis Skyld han endnu ikke føler sig fuldkommen elendig, men føler anden Trøst hos sig selv foruden Guds Barmhjertighed.“ Til Vers 6: „Mod Dig alene har jeg syndet,“ siger han: Dette lærer os grundigt ikke at agte vore udvortes gode Gjerninger for Noget, ej heller troe, naar andre Folk rose og prise dem; thi de udøves i Ureenhed og Skrøbelighed, holdes

og ikke for gode af Gud, saafremt vi ikke bekjende, at de udøves saalunde. V. 8: „See, Du har Lyst til Sandhed" osv. forklarer han saaledes: Den udvortes Retfærdighed og tilsyneladende Fromhed er idel Bedrag, uden Virkelighed og Sandhed, fordi den nemlig tildækker den indvortes Synd og kun er et Billede paa den virkelige, sande Retfærdighed; denne indvortes Synd er Du fjendsk, men Menneskene elske den. Derfor elsker Du, Gud, den indvortes Sandhed, men de den udvortes Falskhed, Du Virkeligheden, de Skinnet, og derfor sige de ikke: For Dig er jeg en Synder. Guds Viisdom aabenbares for de Hoffærdige kun efter sit ydre Skin, men for den Ydmyge viser den sig i sin indvortes Sandhed og i sin skjulte Grund. Men det Udvortes af denne Viisdom bestaaer nu i, at Mennesket troer at dyrke Gud og følge hans Bud med mange Ord, Tanker, Gjerninger, Alt efter det ydre Skin, som ethvert Menneske kan see og er i Stand til at gjøre; som der da gives mange Slags Gebærder og Manerer. I alle disse Ting søger man Gud, men kun med Ryggen og udvortes; indvortes kjende de ham mindre end alle Andre, netop fordi de søge sig selv, ogsaa uden Gud, paa samme Maade, nemlig ved Grandsken, Guds Erkjendelse osv. Men det Indvortes og Skjulte af denne Viisdom er ikke andet, end at kjende sig selv tilbunds, og altsaa hade sig selv og søge al Retfærdighed ikke hos sig, men hos Gud, stedse være fortrydelig paa sig selv og længes efter Gud."

Denne Indadvendthed og Fordybelse i egen Existents havde ogsaa lært Luther at forstaae det 5te Vers: „Min Synd er altid for mig" og at sætte Forskjellen mellem de sande Hellige og de Skinhellige deri, at hine see deres Brost, at de ikke ere, hvad de skulle og ville være, og at de derfor dømme sig selv og have ikke travlt med Andre; men disse glemme stadig sig selv, men ere raske til at dømme andre Folk. Disse vende Indholdet af denne Psalme om paa følgende Maade: Jeg erkjender mine Medmenneskers Fejl og

har deres Synder allevegne for Øje; de bære nemlig deres egne Synder paa Ryggen, og Bjælken sidder dog i deres Øje.

Han havde ogsaa erfaret, at de Guds Pile (Ps. 38, 3), der sidde i et Menneske, „ere de Ord, hvormed den retfærdige og hellige Gud i Skriften revser og truer; hvo der føler dem, han skriger: Herre, straf mig ikke i din Vrede. Men ingen føler dem, uden den, i hvis Hjerte de trykkes ind og forfærde hans Samvittighed". Om Ordene i Ps. 130, V. 1: Af det Dybe raaber jeg, Herre, til Dig, siger han: „De ere skjønne, kraftige og rigtig grundige Ord, udgangne fra et i Sandhed bodfærdigt Hjerte, som allerdybest føler sin Elendighed, ja, de kunne umuligt forstaaes uden af dem, som føle og erfare det Samme. Vi ere alle i dyb, stor Elendighed; men vi føle ikke alle, hvor vi ere". „Min Sjæl er meget forfærdet", dette Ord af Ps. 6, V. 4 har han ogsaa forstaaet, „thi," siger han, „Guds Styrke og Trøst gives Ingen, medmindre han beder derom af ganske Hjertens Grund. Men Ingen beder grundig, som endnu ikke er grundig forfærdet og forladt; thi han veed ikke, hvad ham fattes, og han staaer derfor tryg ved Andres Styrke og i Tillid til sig selv eller andre Skabninger. Derfor tager Gud al anden Trøst bort og gjør Sjælen hjertelig bedrøvet. Det maa komme til en Undergang med ethvert Menneske. Naar Mennesket nu saaledes gaaer under og bliver til Intet i alle sine Kræfter, Gjerninger, Væsen, at Intet uden en elendig, fordømt, forladt Synder staaer tilbage, da skal Ordet opfyldes, som Job siger 11, 17: Din Levetid skal gaae frem klarere end Middagen, Mørket skal vorde som Morgenen."

Luther havde under sin Ungdoms legemlige Lidelser erfaret, at for alle lidende Mennesker er Tiden lang. Men Psalmistens Udraab i Ps. 6, 4: O, Du Herre, hvor længe? gav ham Anledning til at bevidne, „at Tiden er overvættes og umaadelig lang for dem, der have den indvortes Sjælens Smerte, hvor man føler, hvad det er, at være forladt og opgivet af Gud, som man vel siger, at een Time i Skjærsilden er mere bitter end tusinde Aar i timelig, legemlig Pine.

Saaledes er der ingen større Lidelse end Samvittighedens heftige Lidelse, som indtræder da, naar Gud opgiver os, det er, tager Sandhed, Retfærdighed, Viisdom etc. bort fra os og Intet bliver uden Synd, Mørke, Af og Vee. Og dette er en Draabe eller Forsmag paa Helvedes Pine og den evige Fordømmelse; derfor hjemsøger den alle vore Been, Kraft, Saft, Marv og hvad der er i Mennesket."

I et Skrift fra 1518[1]) taler Luther om de Kvaler i Skjærsilden, der allerede af Levende gjennemlides, og han tænker utvivlsomt paa sig selv, naar han vedbliver: „Jeg kjender et Menneske, der forsikrer, at han oftere har udstaaet disse Kvaler, vel kun i korte Tidsrum, men saa heftige og saa grufulde, at ingen Tunge kan udsige dem og ingen Pen beskrive dem, ej heller nogen Uerfaren troe dem. Havde de holdt ud til Enden, ja havde de blot varet en halv Time eller Tiendedelen af en Time, var dette Menneske gaaet reent til Grunde og hans Been blevne til Aske." Derfor forstod han ogsaa, hvad der i Ps. 6, V. 7—8 tales om, hvorledes et Menneske arbejder sig træt med at sukke, gjennembløder sit Leje med sine Taarer, hvorledes hans Skikkelse falmer og han selv hastig ældes; „thi," sagde han, „Fornemmelsen af Guds Straf bevirker, at alle Kræfter fortæres; det tykkes ham, at Himmel og Jord hviler paa ham, og at alle Mennesker ere hans Modstandere. Intetsteds finder han Trøst, men idel Forfærdelse og Guds Vrede."

Luther havde begyndt sine Anstrengelser i Klosteret i den Forvisning, at der i ham, som han var af Naturen, vare Kræfter til at gjøre sig selv retfærdig for Gud; men han havde erfaret, at det ikke var ham muligt. Kunde han nu være vis paa, at Skylden ikke var hans egen? Havde han maaskee ikke anstrengt sig nok? At Grunden laae i den menneskelige Natur selv, kunde ingen Selvoplevelse forvisse ham om, heller ikke blot Andres menneskelige Erfaring. I hvilken Grad vi alle ere i dyb, stor Elendighed havde kun Bibelen

---

[1]) Löscher 2, 217.

kunnet aabenbare ham; det var skeet; derfor sagde han ved Forklaringen af Ps. 51, V. 7: See, saa sandt er det, at jeg er en Synder for Dig, Gud, at endog Synden er min Natur, det, jeg begynder med, min Undfangelse, end sige da mine Ord, Gjerninger og Tanker og hele mit efterfølgende Liv. Hvorledes kunde jeg være uden Synd, efterdi jeg er født i Synd og Synd er min Natur og mit Væsen? Et daarligt Træ er jeg, og af Naturen et Vredens og Syndens Barn. En forvendt Aand er Kjødets og Adams Aand, som i alle Ting vender sig hen mod sig selv, søger sit Eget; den er os medfødt. Derfor maa det komme for ethvert Menneske til en Undergang; han maa, som Luther til Ps. 32, V. 11 siger, fortvivle om sig selv; thi Frygt for Gud bestaaer i, at Fortvivlelsen begynder. Men han maa ogsaa blive ved at haabe under Fortvivlelsen; thi Haabet til Gud bestaaer deri, at Helbredelsen begynder. Jeg bier efter Herren, siger Psalmisten (130, 5).

Det var dette Stadium i den religiøse Existents, paa hvilket Luther, efterat han havde kæmpet sig ud af Sandsebedragene om sine Gjerningers Fortjenstlighed for Gud, blev staaende saa længe, indtil han kom til Troen paa sine Synders Forladelse ved Jesus Christus. Thi ogsaa efterat have tilbragt flere Aar i Klosteret, efterat være bleven præsteviet, vedblev han at ængstes og grue for Christus og holdt ham alene for en streng, forfærdelig Dommer, som man afmaler ham siddende paa Regnbuen[1]). „Jeg," siger han ved et Tilbageblik paa hiin Tid, i Udlægningen af Joh. 14, 1, „tyede til andre Forbedere, til Marie og andre Helgener, ligesom til mine egne gode Gjerninger og min Ordens Fortjeneste. Alt dette gjorde jeg hverken for Gods eller Guld, men for Guds Skyld, og dog var det Forfængelighed og Afgudsdyrkelse, fordi jeg ikke kjendte Christus og søgte ikke Hjælpen i og ved ham. Da det Udtryk at forlade sig

---

[1]) Jfr. K.s Yttringer i E. P. 1849, 440, der vist sigte ogsaa til Luther.

paa Gud og tjene ham, kan udstrækkes saa vidt, at Enhver anvender det efter Tykke, og En udtyder det saaledes, en Anden saaledes, saa har Gud knyttet sin Aabenbaring til et bestemt Sted og til en bestemt Person, hvor han vil lade sig finde og gribe, saa at man ikke kan tage fejl af ham, og denne Person er ingen anden end selve Christus, i hvem den ganske Guddomsfylde boer legemlig; altsaa finder man ham intetsteds udenfor denne Personlighed".

Kierkegaard har i et af ham udgivet Skrift „Sygdommen til Døden, en christelig psychologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse," ladet en Pseudonym, Anti-Climacus, anstille en Række dialektiske Reflexioner over Synden som Fortvivlelse i dens forskjellige Former. Pseudonymen viser ogsaa deri (S. 80 ff.), at det, der gjør Synden til det Frygtelige, er, at den er for Gud, og at det, der gjør den menneskelige Skyld til Synd, er, at den Skyldige havde Bevidstheden om at være til for Gud[1]). Hedningen og det naturlige Menneske har det blot menneskelige Selv som Maalestok. Naar man i at tale om Synd kun taler om Mord, Tyveri, Utugt o. d., glemmes saa let, at alt Sligt saadan til en vis Grad, menneskelig talt, kan være i sin Orden og dog det hele Liv Synd, den bekjendte Art Synd: de glimrende Laster, som Kirkefædrene benævnede Hedningenes Dyder, den Selvraadighed, der enten aandløst eller frækt forbliver eller vil være uvidende om, i hvilken uendelig langt dybere Forstand et menneskeligt Selv er Gud forpligtet i Lydighed betræffende hver dets lønligste Ønske og Tanke, betræffende Lydhørighed til at opfatte og Villighed til at følge hvert det mindste Guds Vink om, hvad hans Villie er med dette Selv. Modsætningen til Synd er derfor ingenlunde Dyd, dette er en tildeels hedensk Betragtning, som nøjes med en blot menneskelig Maalestok; nej, Modsætningen til Synd er Tro, som det derfor hedder Rom. 14, 23: „Alt, hvad der ikke er af

---

[1]) Jfr. Luthers Huuspostille, Kbhvn. 1864, 1, S. 375, der anfører Ps. 51, 6, hvor David erkjender sin Synd for Gud.

Tro, er Synd". Dybt, inderligt og gribende har Kierkegaard tillige i en reen opbyggelig Form fremstillet den ovenfor omtalte lutherske Tanke: At den Enkelte for Gud maa, rettelig forstaaet, fortvivle om sig selv, som Betingelse for, at han kan frelses ved Troen. Det skeer i Talerne (1849 og 1850) om Tolderen og Synderinden, disse Skikkelser, disse evige Billeder uden Navn[1]), hvilke Luther ogsaa har fremstillet i begge sine Postiller som Mønstre paa inderlig Bod.

Tolderen, hedder det hos Kierkegaard, stod langt borte. Hvad vil det sige? Det vil sige, at staae for sig selv, ene med sig selv for Gud — saa er Du langt borte, langt borte fra Menneskene og langt borte fra Gud, med hvem Du dog er ene; thi i Forholdet til et Menneske er det saaledes, at naar Du er ene med ham, er Du ham nærmest, naar der ere Andre tilstede, er Du længere borte; men i Forhold til Gud er det saaledes, at naar der er Flere tilstede, synes det Dig, som er Du Gud nærmere, og først, naar Du bogstavelig er ene med ham, opdager Du, hvor langt borte Du er. Saasnart der kommer Nogen mellem Gud og Dig, ligegyldigt enten det er En, Du anseer for fuldkomnere end Dig, eller En, Du anseer for ufuldkomnere, saa faaer Du en bedragersk Maalestok, den menneskelige Sammenlignings Maalestok. Det er da, som kunde det dog udmaales, hvor langt Du er borte, og saa er Du ikke langt borte.

Tolderen stod langt borte. Han var ene, ene med Bevidstheden om sin Skyld og Brøde; han havde ganske glemt, at der jo dog ogsaa vare mange andre Toldere end han, han var som var han den eneste. Han var ikke ene med sin Skyld lige over for et retfærdigt Menneske, han var ene for Gud: o, det er at være langt borte. Thi hvad er længere borte fra Skyld og Synd end Guds Hellighed — og saa, selv en Synder, at være ene med den: er dette ikke at være uendelig langt borte!

---

1) E. P. 1849, S. 385.

„Og han vilde end ikke opløfte Oinene til Himlen,“ altsaa han slog Oiet ned. Ja, hvad Under vel! O, selv legemligt er der jo i det Uendelige Noget, som overvælder et Menneske, idet hans Oie Intet kan faae at fæste sig paa, man kalder dets Virkning Svimmelhed — saa maa man lukke Oinene: og Den, der er ene med sin Skyld og sin Synd, veed, at hvis han slog Oiet op, seer han Guds Hellighed, intet Andet, han lærer vel at slaae Oiet ned; eller han saae maaskee op og saae Guds Hellighed — og han slog Oiet ned. Han saae ned, saae sin Elendighed; og tungere end Søvnen paa den Udmattedes Oielaag, tungere end Dødens Søvn tynger, tyngede Forestillingen om Guds Hellighed hans Oie ned; som den Udmattede, ja som den Doende, saaledes formaaede han ikke at løfte Oiet op.

„Og han slog sig for sit Bryst og sagde: „Gud, vær mig Synder naadig.“ O, naar et Menneske i Ørkenens Eensomhed overfaldes af et glubende Dyr, saa kommer det vel af sig selv med Skriget; og naar Du paa den afsides Vei falder mellem Røvere, saa opfinder Skrækken selv Skriget. Saaledes ogsaa med hvad der er uendelig Forfærdeligere. Naar Du er ene; ene paa det Sted, som er eensommere end Ørkenen — thi selv i den eensomste Ørken var det dog muligt, at der kunde komme et andet Menneske; ene paa det Sted, som er eensommere end den meest afsides Vei, hvor det dog var muligt, at der kunde komme en Anden; ene i Enkeltheden eller som den Enkelte og lige over for Guds Hellighed: saa kommer Skriget af sig selv. Og naar Du ene for Guds Hellighed har lært, at det hjælper Dig ikke, om Dit Skrig vilde kalde nogen Anden til Hjælp, at der, hvor Du er den Enkelte, der er bogstaveligen ingen Anden end Du, at det er det umuligste af Alt, at der kunde være eller komme nogen Anden end Du: saa opfinder Forfærdelsen, som Nød har opfundet Bønnen, den opfinder dette Skrig: „Gud, vær mig Synder naadig.“ Og Skriget, Sukket er saa oprigtigt i Dig — ja, hvorledes skulde det ikke være det! Hvad Hykleri skulde der vel være i, at Den,

for hvem Afgrunden aabner sig i Havsnød, at han skriger; selv om han veed, at Stormen spotter hans spæde Stemme, og at Fuglene derude høre ligegyldigt paa ham, han skriger alligevel, i den Grad er Skriget sandt og Sandhed. Saaledes ogsaa med hvad der i en ganske anden Forstand er uendelig Forfærdeligere, Forestillingen om Guds Hellighed, naar man, selv Synder, er ene for den — hvad Hykleri skulde der vel være i dette Skrig: Gud være mig Synder naadig! Naar blot Faren og Forfærdelsen er virkelig, saa er Skriget altid oprigtigt, dog derhos, Gud være lovet, ei heller forgjeves. Thi Selvanklagen er Retfærdiggjørelsens Mulighed. For Gud at ville gjøre sig retfærdig, det er just at angive sig selv som skyldig; men for Gud at sige: Gud være mig Synder naadig, det er just at retfærdiggjøre sig eller det er dog Betingelsen for, at Gud skal erklære Dig retfærdiggjort."

Af Synderinden, siger Luther i Huuspostillen paa Maria Magdalenas Dag, kunne vi lære, hvad den rette Bod eller Omvendelse er, og hvorledes man skal faae sine Synders Forladelse. Han stiller da atter hende frem, som han selv og Kierkegaard har gjort det med Tolderen, som Synderinden, der anklager sig selv for Gud, men fører Boden videre, idet Kvinden tillige er en, der anklager sig selv for Mennesker, „da hun — den Berygtede — løber ind i et fremmed Huus, overløber hæderlige og agtbare Mænd, der sidde tilbords, uden at undsee sig gaaer hen til ham, som Værten i Huset i det mindste tilforn havde anseet for en Prophet og vover at røre ved ham." Kierkegaard har fremhævet det samme i sin første Tale over Synderinden, men tillige her gjort Anvendelse af Luthers ovenanførte Ord i Forklaringen til Ps. 51, V. 8: At kjende sig selv tilbunds, er at hade sig selv. „Endog en Synder," siger han, „der i Sandhed har tilstaaet sig selv, eller dog veed det med sig selv, at han er tilintetgjort, han skaanede dog maaskee sig selv, hvis han Ansigt til Ansigt skulde blive aabenbar for den Hellige; han skaanede sig selv, det vil sige, saa meget elskede han dog endnu sig

selv. Men hun gik ind til den Hellige. Hun elskede meget; og hvad er det stærkeste Udtryk for at elske meget? det er at hade sig selv." Luther viser endvidere, hvorledes denne Synderinde ikke gjorde Bod efter Papisternes Lære om Skriftemaal; Kierkegaard drager en anden Side frem, der gjælder vor egen Kirkes Skriftemaal, at menneskelig Medlidenhed deeltagende har opfundet, hvad der kan lindre og understøtte det, der falder et Menneske endnu tungere end Syndens tunge Hemmelighed, nemlig at skulle tilstaae den for Mennesker. Derfor nøjes Kirken med, at Bekjendelsen kun skeer for Gud i Løndom. Men at en Kvinde — ved et Gjæstebud — bekjender sin Synd, det er grusomt; dog hun, Kvinden, opfandt selv dette grusomme, selv denne Marter; thi hun hadede sig selv og elskede meget. I den anden Tale om Synderinden udfører Kierkegaard, hvad Luther siger i sin Forklaring til Ps. 51, V. 3: Et i Sandhed angerfuldt Hjerte har intet Andet for Øje end sin Synd og sin Samvittigheds Elende. „Af Synderinden," siger Kierkegaard, „kunne vi lære at blive som hun, ligegyldige for alt andet, i ubetinget Sorg over vore Synder, dog saaledes, at Eet er os vigtigt og ubetinget vigtigt: at finde Tilgivelse." Han skildrer da blandt de mange bekymrede Mennesker, som man ofte nok seer i Livet, ogsaa En, der ubetinget kun sørgede over Eet, over sin Synd; „den fulgte ham overalt, ja eller den forfulgte ham om Dagen og i Drømme om Natten, under Arbeidet og naar han forgjeves søgte Hvile efter Arbeidet, i Eensomheden, og naar han forgjeves søgte Adspredelse i Selskab med Andre; den saarede ham bagfra, naar han vendte sig mod Fremtiden, og forfra, naar han vendte sig mod Fortiden, lærte ham at ønske Døden og frygte Livet, og saa om igjen, at frygte Døden og ønske Livet, saa den uden at aflive ham, dog ligesom tog Livet af ham, angst for sig selv som for et Gjenfærd; den gjorde ham Alt, Alt uendeligt ligegyldigt — men see, denne Sorg var Fortvivlelse. Men hos hiin Synderinde fandtes denne sande Sorg over sin Synd, saa det, at alt Andet var hende uendeligt

ligegyldigt, kun var det nægtende Udtryk for det Bekræftende, at Eet var hende ubetinget vigtigt; saa det, at alt Andet var hende ubetinget ligegyldigt, var en Dødssygdom, der dog var saare langtfra at være til Døden, men just var til Livet, fordi Livet var i dette, at Eet var hende ubetinget vigtigt, at finde Tilgivelse.

At det maa komme til en Undergang med ethvert Menneske, havde Luther erfaret, idet han stillede sig selv under den retfærdige og hellige Guds Dom, men det samme erfarede han, idet han lod det Bud, der indeholder hele Lovens Fylde: Du skal elske Gud af dit ganske Hjerte og din Næste som Dig selv, være, hvad det er, et Bud, der ubetinget gjælder ethvert Menneske og altsaa ogsaa gjaldt ham, den Enkelte. Han siger i sin Kirkepostille (18de S. e. Tr.): „Lære, hvo lære kan, først de ti Bud, hvad vi ere Gud skyldige; thi dersom man ej veed det, saa spørger man heller ikke efter Christus. Da gaaer det, som det gik os tilforn, enten ansaae vi Christus for en vred Dommer, eller vi foragtede ham formedelst vor egen indbildte Hellighed, menende, vi vare ikke i de Synder, som de ti Bud vise og straffe; vi havde jo det naturlige Lys i Fornuften og fri Villie, og naar vi gjorde derefter, saavidt vi kunde, saa maatte Gud give os sin Naade.„ Om Kjærlighedsbudet siger han videre (13de S. e. Tr.): „Det er en høj Lære, ja det største, som man kan fordre af et Menneske. Derfor giver Christus ogsaa hiin Skriftkloge, der har nævnet dette Bud, intet andet end dette Svar: Gjør det, saa skal Du leve. Denne Lære er kostelig og god, men, Kjære! gjør det ogsaa; jeg vilde gjærne see den, som gjør derefter, vær Du Mester og lad os see din Kunst. Thi I vide Alle at tale derom, men det fattes Dig og Andre, at I ej gjøre det, I mene, at det er nok, at I sige og tænke Ordene. Nej, derved lever Ingen, og derved bliver Ingen salig. Man maa holde og gjøre det, thi ellers faae I ej Livet, men Guds Vrede og den evige Død. Budene maae nødvendig holdes; det er forgjæves at disputere meget, om man uden at elske Gud af ganske

Hjerte og Næsten som sig selv, kan blive salig; Budene maae saa reent og fuldkomment opfyldes, som Englene i Himmelen opfylde dem.“ Derefter udlægger Luther, hvad Kjærlighed til Gud i hele sin Fylde kræver af et Menneske. Du, Du, siger Budet, Du med alt, hvad Du er; i Besynderlighed menes her dit Hjerte, din Sjæl og al din Styrke. Loven taler ej om Tungen, Haanden eller Knæerne; de, som alene tjene Gud med disse, ere Hyklere og Gud agter dem ikke; thi han vil ej have et Stykke af os, men eje os ganske og aldeles. Jeg maa sandelig i Hjertet have den eneste sande Gud, stedse hænge ved ham, forlade mig paa ham, ligesom vi ellers sige, naar vi have Lyst til en Ting: Det gaaer mig ind i Hjertet. Hjerte betyder i Skriften den store, heftige Kjærlighed, vi skulle have til Gud. De synde fornemmelig mod det første og store Bud, der ikke tænke videre end Ordene lyde: Jeg skal elske Gud. De mene, at det dermed er nok, og saaledes bliver Kjærligheden alene svævende paa Munden og Hjertet, men kommer ej ind. Men dette er ej nok; det maa endnu komme videre, nemlig at jeg saaledes elsker Gud, at jeg for hans Skyld kan forlade alle Skabninger, ja Legeme og Liv, om han vil have det. Thi Gud er en nidkjær Gud og kan ej taale, at man elsker Noget højere end ham. Kjærlighed til Skabningen skal staae langt, langt under Kjærlighed til ham. Da han er det højeste Gode, vil han ogsaa elskes fremfor alt andet. Den, der elsker Gud af ganske Hjerte, Sjæl og Kraft, lader Alting fare, før han vil forlade Gud, sætter Alt i Vove, førend han skulde gjøre, hvad der er Gud imod, antager ikke Noget, uden hvad der behager Gud. De, som da gjøre, som sagt er, de opfylde Budet ret. Men der er intet Menneske paa Jorden, som gjor det, men vi gjøre Alle tvertimod. Derfor gjør dette Bud os Alle til Syndere. Det er snart sagt: Jeg elsker Gud; men dersom han var personlig tilstede, saa vilde man faae at see, hvo der elskede ham og vovede Noget for ham; men nu er han ej saaledes tilstede, at man kan see og tjene ham som andre Mennesker, der ere om os. Dette

Christi Ord: Gjør det, er en evig Prædiken for alle Mennesker; den beviser, at de for Gud maae fordømme sig selv med deres ganske Levned, dersom de ret kjende sig selv." Dette gjentager han i sin ypperlige Prædiken om et christent Menneskes Frihed (1520), idet han siger, at Guds Bud ere bestemte til, „at et Menneske i dem skal see sin Uformuenhed til det Gode og lære at fortvivle om sig selv. Har han følt, at han bliver angst, naar han tænker paa, hvorledes han skal gjøre Budet fyldest, siden Budet skal opfyldes, da er han rettelig ydmyget og tilintetgjort i sine egne Øjne og finder Intet i sig selv, hvorved han kan blive retfærdig."

Og i Luthers Øjne blev det endnu værre, naar han grundede over Evangeliet. „Jeg havde," siger han (i Fortalen til første Deel af hans samlede latinske Skrifter 1545) „den inderligste Længsel efter rettelig at forstaae Pauli Brev til de Romere, men tog altid Anstød af det Ord Retfærdighed (1, 17), hvor Paulus siger, at i Evangeliet aabenbares Guds Retfærdighed. Jeg var dette Ord fjendsk; thi jeg havde, som Tilfældet var med alle Lærere, ikke faaet anden Underviisning, end at jeg maatte forstaae det philosophisk om en saadan Retfærdighed, i Følge hvilken Gud er retfærdig og handler retfærdigt og straffer Syndere. Omendskjøndt jeg nu var et ustraffeligt Menneske, følte jeg mig dog som en stor Synder for Gud, havde dertil en ængstelig Samvittighed og tiltroede mig ikke at kunne forsone Gud med min Fyldestgjørelse og Fortjeneste. Jeg elskede derfor slet ikke den retfærdige og fortørnede Gud, men var i mit Hjerte vred paa ham og tænkte ofte: Er det endnu ikke nok for Gud, at han foruden Lovens Rædsel og Trusler ogsaa paafører os, der allerede ved Arvesynden ere fordømte til den evige Død og maae lide saa megen Jammer og Trængsel i dette Liv, endnu mere Jammer og Hjertekval ved Evangeliet og ved dettes Røst og Prædiken end yderligere maa true os med sin Retfærdighed og sin alvorlige Vrede. Da harmedes jeg ofte i min forvirrede Samvittighed." Det var denne Forargelsens Harme og Mismodighed, der gav sig Luft i et Ord, han

engang talte til Dr. Staupitz: „Vor Herre tager saa haardt paa os Mennesker; hvem kan tjene ham, naar han slaaer saaledes om sig.“

Kierkegaard havde i sit lille Skrift om sin Forfatter-virksomhed sagt: „Naar den uendelige Fordring er hørt og hævdet, da tilbydes Naaden eller Naaden tilbyder sig.“ Dette forklarer han i Skriftet „Dømmer selv“ saaledes, at man ogsaa deri kan finde en Hentydning til Luthers indre Strid i Klosteret[1]) for at blive en Christen. Det hedder S. 61 ff.: „Ingen kan tjene to Herrer, det er Evangeliets Ord. Tag saa Ordet, agt paa dem, som dog ere villige til at forstaae det, som det vil forstaaes, som maaskee ogsaa have forsøgt at efterkomme det, agt paa disse Mennesker, og Du skal see, censtemmigt udtrykker, om ikke deres Mund saa deres Liv: Det er dog os Mennesker for høit, det lader sig ikke gjøre kun at tjene een Herre, nei Ingen kan det — men Evangeliet siger, evig uforandret, Ingen kan tjene to Herrer. Og naar Du agter nøiere paa disse Mennesker, i Mismodets Dieblik — om de end kunne tvinge deres Mund, deres Liv udtrykker dog: det er os Mennesker for høit, ja det er en Grusomhed at fordre Sligt af os, og aldrig har Noget med mindre Ret kaldt sig et glad Budskab end just Evangeliet! Lad os saa hellere blive under Loven med dens ubøielige Strenghed end denne smilende Grusomhed: at Fordringen er, om muligt endnu større end Lovens — og at det saa skal være et glad Budskab.

Dette er Forargelsen; selv om Munden tier — naar Mismodet stiger i et Menneskes Sjæl, saa er Forargelsen ikke langt borte, og det er saadanne Tanker, der boe i den Forargede. Og lad os kun faae disse Tanker frem, for, om muligt at faae dem ud — ikke ud i Verden, nei ud af Verden,

---

[1]) Allerede i E. P. fra 1846 findes en kort Redegjørelse for, „at det er ypperligt, det ene Fornødne og det ene Forklarende, hvad Luther siger: at hele denne Lære (om Forsoningen, og i Grunden hele Christendommen) maa henføres til den ængstede Samvittigheds Kamp.“ S. 744—45.

eller dog ud af Hjertet; thi at tvinge sin Mund til at tie, selv om saa var, til at sige det Modsatte, baader kun lidet, naar man ikke kan tvinge sit Sind til at slippe Tankerne. Er da Fordringen og saa grusom, eller er Evangeliet virkeligt ikke et glad Budskab? Hvis det nemlig er saa, at det er evig Sandhed (og at det er saa, ligger jo i, at Evangeliet siger det, medens dog det redelige Menneske vilde erkjende det, selv om Evangeliet ikke sagde det), er det saa, at det er evig Sandhed, at Ingen kan tjene to Herrer, hvorledes skulde saa Evangeliet kunne sige noget Andet, eller hvorledes skulde saa Evangeliet, Sandheden, kunne ville fortie det, eller hvorledes skulde det være grusomt at sige Dig Sandheden? Betænk det vel: er dette ikke Grusomhed, at fortie Dig den! Og dernæst, troer Du ikke, at Evangeliet veed, hvad det er at være Menneske, kjender vor Svaghed, veed, hvor uendelig langt ethvert Menneske er fra i Sandhed kun at tjene een Herre? Men, siger Evangeliet, just derfor forkynder jeg en Forsoning: er dette ikke et glad Budskab? Dog, siger Evangeliet videre, hvis mit Første ikke var sandt og stod evig fast: Ingen kan tjene to Herrer, saa vilde der i dybere Forstand ingen Trang være til en Forsoning. Er det saa dog ikke et glad Budskab, naar jeg, Evangeliet, siger det, jeg, der ved at sige: Ingen kan tjene to Herrer, bryder Staven over Alle, ubetinget Alle og dog i samme Aandedrag kalder Alle, ubetinget Alle til mig, forkynder, at Gud vil, at Alle skulle frelses, og at dette er Evangeliet? Men hvor skulde Alle frelses, naar ikke Alle trængte til at frelses, og hvor skulde Alle trænge til at frelses, naar ikke Fordringen var en saadan, at Ingen fuldkommede den?"

Kierkegaard taler videre om, hvorledes de, der, menneskelig talt, i deres Liv vare i høj Grad fremmelige med Hensyn til at tjene een Herre, saa de let kunde fristes til, hvis de skulde sammenlignes med os Andre, reent at oversee os, dog i Anfegtelsens Tider have maattet sige sig selv, at de for Gud i det Øjeblik, da de, menneskelig talt, vare komne

længst, dog ikke vare komne Gud „een Milliontedeel af en Tomme nærmere end den, der aldrig stræbte, ja end den, der af yderste Evne stræbte efter det Modsatte;" thi det Ubetingede spotter ubetinget enhver menneskelig Stræben; det er ethvert Menneske for højt. „Men," spørger han, „kan da det, der er bestemt til at ydmyge, være for høit? Eller naar En føler det som at være sig for høit, er det da ikke, fordi han har stillet sig i et urigtigt Forhold, saa han, ved at anbringe sig selv paa et forkeert Sted, faaer Trykket paa et forkeert Sted, saa Fordringen knusende falder paa ham, istedetfor at den ydmygende skulde trykke til Opløftelse i Glæde over og Frimodighed ved Naaden? Staaer ikke al Opløftelse i Forhold til Ydmygelsens Tryk? Det er jo i den sandselige Verden saa, at man kan løfte ved Hjælp af en Vægt — dersom da En tog feil og meente, at han skulde løfte Vægten, istedetfor at han skulde løftes ved Vægten: ja, da er han knust. Men det laae ikke i Vægten, det laae i ham. Saaledes med den ubetingede Fordring; skal jeg løfte den, er jeg knust. Men dette er ikke Evangeliets Mening saaledes, dets Mening er, at jeg ved den i Ydmygelse skal løftes troende og tilbedende — og saa er jeg let som Fuglen. Eller hvad er meest opløftende, Tanken om egne gode Gjerninger eller Tanken om Guds Naade; og den igjen, naar er den det meest, saa det saligt svimler for En, mon ikke da, naar min bedste Gjerning for Gud forvandles til en Nederdrægtighed, og Naaden bliver saa meget desto større? Lad Hedningen med sin stolte Nakke slaae Himlen eller dog see, om det kan lykkes ham: fra denne Ydmygelse (naar jeg beskæmmet, fra min bedste Gjerning finder Hvile i Naaden) er den Opløftelse, der saligt naaer Himlen." Han beraaber sig derfor ogsaa i „Indøvelse i Christendom" (S. 76—77) paa Luther, naar han siger, at kun i Syndens Bevidsthed er Adgangen til Christendommen, og at den Enkelte maa lære ved Hjælp af en sønderknuset Samvittigheds Kvaler, alt i Forhold til, som han behøver disse, ad den snevre Vej, gjennem Syndens Bevidsthed, at gaae ind i Christendommen.

J E. P. 1848, S. 222, siger han i Anledning af Peders Ord til Christus i Joh. 6, 68: Til hvem skulle vi gaae? Jeg forstaaer det saaledes, at Syndsbevidstheden binder et Menneske til Christendommen, og saaledes forstaaer jeg mig selv[1]); og udbryder i E. P. 1849, S. 414: „Hvilken Optugtelse forudsættes ikke, for i Sandhed at forstaae, saaledes at det er Sandhed i En, at Synden er den eneste Ulykke, samt at Christus kun er en Frelser i den Retning. Som Christendommen historisk kom ind i Verden, efterat en heel historisk religieus Udvikling var tilbagelagt: saaledes maa et Menneske, hvis han skal faae et afgjørende Indtryk af Christendommen, først gjennemgaae en heel religieus Skole. Christendommen er sandelig for aandelig til, at man saadan uden videre kan begynde med den." At dette for Luthers Vedkommende har fuld Sandhed, er historisk godtgjort i det Foregaaende.

---

4. Hvorledes Luther blev en Christen.

„Jeg," siger Luther i sin Udlægning af 1ste Mosebog (Cap. 27, 38), „arbejdede flittig og ængstelig paa, hvorledes jeg dog skulde forstaae Pauli Ord Rom. 1, 17. Saa ofte jeg læste det, ønskede jeg altid, at Gud aldrig vilde have aabenbaret Evangeliet. Thi hvo kunde elske den Gud, som vredes, dømmer og fordømmer? Jeg pønsede Dag og Nat paa dette Pauli Ord; langt om længe kom jeg ved den Helligaands Oplysning til at forstaae Propheten Habakuks Ord: Den Retfærdige skal leve ved sin Tro. Deraf sluttede jeg,

---

[1]) „Jeg lægger ikke," siger han sammesteds, „Dølgsmaal paa, at jeg har syndet anderledes end i denne almindelige Tale om at være en Synder; Gud bestemmer Collisionerne for Hver især." Jfr. E. P. 1849, S. 550, om Forholdet mellem Syndsbevidstheden og Forsoningen.

at Livet maa komme af Troen, jeg henførte nu „Retfærdighed“ til „Retfærdig“ saaledes, at Mennesket bliver retfærdigt for Gud ved Troen.“ Han havde da forstaaet, at det er Gud, der af idel Naade og Barmhjertighed retfærdiggjør den, der troer. „Og da“ — udbryder han — „følte jeg mig som født paa ny; det var mig, som havde jeg fundet Paradisets vidt aabnede Port. Ligesom jeg før havde hadet det lille Ord Guds Retfærdighed med ret Alvor, saaledes begyndte jeg nu at holde dette Ord højt i Agt og Ære som mit allerkjæreste og allertrøsteligste Ord.“ Man kan sige om ham selv, hvad han siger i Forklaringen af Brevet til Galaterne (1, 4) om Paulus, „at alle hans Ord ere fulde af Aand, at det brænder og lever altsammen,“ naar han taler om den Glæde og Fred, han erfarede i sit Hjerte, da han troende fandt Evangeliets Kjærne og Sum i det Ord: Guds Søn hengav sig selv for vore Synder. Han er her uudtømmelig i at vise, hvorledes disse Ord ere „lutter vældige Tordenslag fra Himlen imod alle Menneskers allehaande Retfærdighed og Fromhed, deres egne Gjerninger og Fortjenester“; thi Christus har visselig ikke givet sig hen for nogen Krone eller Kongerige, heller ikke for vor Retfærdighed og Hellighed. Men disse Ord gjøre ogsaa vore Synders Kraft og Magt meget stor; thi naar vi betragtede Størrelsen af den dyrebare og umaadelige Skat, som er givet hen derfor, saa vilde vi snart blive vaer, hvad Ordet Synd indeholder, nemlig Guds evige Vrede samt Satans hele Rige, og at det ikke er en slig ringe og ubetydelig Ting, som den trygge Verden bilder sig ind og drømmer. Hvor maatte han nu mindes Staupitz og hans Ord til ham om de virkelige Synder. Pauli Ord: „Guds Søn elskede mig og gav sig selv hen for mig,“ (Gal. 2, 20) minder ham ogsaa om den gamle Munks Ord til ham og om hans egne Oplevelser i Klosteret[1]); han siger: „Christus forfærder eller bedrøver ingen, men det er hans rette Embede, at han kun trøster en frygtsom, forfærdet og blød

[1]) Jfr. Forfatterens Luthers Levnet, Folkeudgave S. 16 og 20.

Samvittighed og viser sig paa det allervenligste mod den. Derfor skal Du ret betænke disse Smaaord mig og for mig, være vis paa, at der ligger saare meget i dem, gribe dem med en fast Tro og anvende dem paa Dig selv, saa Du ikke tvivler om, at Du ogsaa er i deres Tal, som blive nævnte med det lille Ord mig. Fremdeles, at Du ogsaa er fuldt og fast overbeviist om, at Christus ikke alene har elsket Peter, Paulus og andre Apostle, men at slig Naade angaaer os lige saa meget som dem og skjænkes os lige saa vel som dem. Ved at udlægge Ordene 2. Mos. 20, 1: Jeg er Herren din Gud, „hvori Herren tiltaler det hele Folk, som om det kun var et eneste Menneske," siger han[1]): „Giv ret Agt paa det Ord „Din", thi der ligger den største Magt paa dette lille Ord. Det er, som han vilde sige: Jeg vil antage mig Eder Alle og hver Enkelt i Besynderlighed, som var der kun en Eneste og ellers Ingen paa Jorden. Og det gjør jeg, for at I desto ivrigere skulle fatte og holde fast ved mit Ord. Thi det er Menneskenes Viis, at de slaae Guds Ord hen i Vejret, gabe kun paa andre Folk, tænke ikke paa, at det gjælder dem. Det vil nu Gud forekomme og afværge, naar han siger: Jeg er Herren din Gud, Dig, Dig mener jeg og ingen Anden, som om han vilde sige: See ikke, hvordan Andre bære sig ad, men hør Du, hvad jeg siger til Dig, og giv Agt paa, hvorledes Du antager det og troer det. Jeg vil handle med Dig, jeg antager mig Dig og Du — tag Du Dig af mig. Derfor har jeg ofte sagt, at En, der vil vorde salig, skal være saaledes til Sinds, som om der slet ikke fandtes noget andet Menneske paa Jorden end han alene, og al Guds Trøst og Tilsagn, her og der i den hellige Skrift, kun angik ham alene og kun var skrevet for hans Skyld alene[2]).

---

[1]) W. 36, 41 f.

[2]) Jfr. K.s E. P. 1848, 139: „Dette er egentlig det evig Trøstelige ved Læren om Syndernes Forladelse: Du skal troe det. Denne Tale det er guddommelig Tale."

Det samme gjælder, naar Jesus siger: „Gaaer ind ad den snevre Port!" Christus vil dermed advare Sine, idet Enhver skal leve saaledes i Verden, som om han var alene, og lade Hans Ord være ham det allerhøjeste" (W. 43, 302).

I Kirkepostillen (19de S. e. Tr.) siger Luther, idet han udlægger Christi Ord til den Værkbrudne: Vær glad, vær trøstig, dine Synder ere dig forladne: Mærk, hvor snevert og hvor vidt Christi Rige er. Faa ere de, som fatte disse Ord saaledes, at de smage dem, og som forstaae, hvad det er: Dine Synder ere Dig forladne. Naar vi da ere i Christi Rige, hvad taler han da om Synder? Er der da altid Synder? Ingen hører til dette Rige, uden saa er, at hans Synder blive ham ved Evangeliet aabenbarede. Ellers angaae ham ej disse Ord: Dine Synder ere Dig forladne. Alle høre vel Evangeliet, men det gaaer ikke alle til Hjerte, thi ikke Alle føle deres Synd; men Evangeliet siger, at Alt, hvad i os er, er Synd. Derfor tilbyder det os Trøst; Syndernes Forladelse er her. Skal Forladelse vederfares mig, saa maa jeg ogsaa kjende mine Synder. Christi Rige bestaaer af disse tvende Ord: Syndernes Forladelse. Synder maae her være; ere de der, saa maa jeg kjende dem. Naar jeg har erkjendt dem, saa er der Naade og Forladelse. Forend Forladelse er der, er der idel Synd. Det maa saaledes kjendes, at jeg føler og veed, at alt, hvad i mig er, er idel Blindhed; ellers kan Syndernes Forladelse ej bestaae. Synd er idel Ulykke; Forladelse idel Lykke. Majestæten er stor; stort er ogsaa det, som den forlader. Som Manden er, er ogsaa Forladelsen. Men det maa smages i Hjertet, hvor store disse Ord ere; Du maa kunne forlade Dig derpaa, ja med Glæde kunne døe derpaa. Faa ere de, som fatte det. Derfor er der ogsaa kun faa sande Christne."

Fra forskjellige Sider belyser Luther dette store Enten—Eller, hvoraf for ham Saligheden afhænger. „De to Ting," siger han, „forliges ikke og kunne ikke være tilsammen: at troe, at vi for Christi Skyld uden vor Fortjeneste have

Guds Naade, og at holde for, vi tillige maae erhverve den ved vore Gjerninger. En af de to maa gaae til Grunde; staaer jeg paa Guds Naade og Barmhjertighed, saa staaer jeg ikke paa min Fortjeneste og mine Gjerninger; omvendt staaer jeg paa mine Gjerninger og min Fortjeneste, saa staaer jeg ikke paa Guds Naade. — — Vor Herre Christus smager Ingen uden en hungrig og tørstig Sjæl. Denne Spise er ikke for mætte Sjæle. De smage den bedst, der ligge i Dødsnød eller hvem den onde Samvittighed trykker. Ingen Spise uden Hunger — saaledes ingen Naade uden Synd. Efterdi de ikke ville lade det være Synd og Ondt, som i Sandhed er Synd og Ondt, saa lade de heller ikke det være Naade, der er Naade, det, hvormed Synden skulde fordrives. Det er som med den, der ikke vil være syg; han vil heller ikke lade Lægemidlet være Lægemiddel for ham[1]).

„Hvorledes," spørger han, „have vi under Pavedømmet baaret os ad? Bekjendt have vi, at Christus er Gud og Menneske, men at han er vor Frelser, som den, der for os er død, opstanden osv., det have vi med al Magt fornægtet. Derfor er det ikke nok, at Een troer, at Gud er, at Christus har lidt, men han maa fuldt og fast troe, at Christus har lidt for ham. Omendskjøndt disse Ord, hvortil Troen maa holde sig, „født, lidt for os," ikke staae udtrykt (i det apostoliske Symbol), saa maa man dog tage dem fra det, der kommer bagefter, og drage dem igjennem alle disse Led; thi i tredie Artikel, hvor vi sige: Jeg troer Syndernes Forladelse, udlægger den sig selv, da Grunden hvorfor og Nytten deraf, at Han er født, har lidt og fuldbragt Alt, her fastsættes. Det berøres dog ogsaa i det Led, hvori vi kalde Ham vor Herre; thi dermed bekjende vi, at Alt, hvad den Mand er og gjør, er skeet for os, os til den Trøst, at han er vor Herre"[2]).

---

[1]) Jfr. Kierkegaards Sygdommen til Døden, „Indgang", og E. P. 1850, 214—15.

[2]) W. 20, 146, i den ypperlige Prædiken over den 2den Troesartikel.

I den ovennævnte, for Kierkegaard saa mærkelige Prædiken paa 1ste S. i Advent, hvormed Luther begyndte den Deel af sin Kirkepostille, der var forfattet 1521 „i Ørkenen“ ɔ: under hans næsten etaarige Ophold paa Wartburg i Ensomheden, gjentager han det samme, idet han siger: Vil Du være en Christen, saa maa Du lade Dig disse Ord være sagt: Din Konge kommer til Dig — og hænge fast derved, troe uden al Tvivl, at det skeer Dig saaledes, som de lyde; Du maa ej holde det for at være en Formastelse, om Du deri ligner Dig med de Hellige, men for en uomgængelig fornøden Ydmyghed og Forsagelse, dog ikke paa Guds Naade, men paa Dig selv. Saadan en Formastelse paa sin tilbudte Naade vil Gud under Saligheds Forliis have.“ Han gjentager ogsaa der, hvad han havde sagt i Fortalen til Postillen: „Grunden og Hoved-Stykket i Evangeliet er, at Du, forend Du fatter Christus til Exempel[1]), antager og erkjender ham som en Skjænk og Gave, Gud har givet Dig til Ejendom, saaledes, at naar Du seer og hører, at han har gjort eller lidt noget, Du da ej tvivler paa, at jo Christus selv med denne sin Gjerning og Lidelse er din, hvorpaa Du ej mindre kan forlade Dig, end om Du selv havde gjort det, ja ligesaa fuldkomment, som Du var den samme Christus. See, dette kaldes at kjende Evangelium rettelig, det er den overvættes Guds Godhed, som ingen Prophet, ingen Apostel, ja ingen Engel nogensinde har kunnet udsige, og intet Hjerte noksom begribe og forundre sig over; dette er Guds Kjærligheds store Ild til os, derved bliver Hjertet og Samvittigheden glad, sikker og vel tilfreds. Naar Du saaledes har Christus til din Saligheds Grundvold og Hovedgave, saa følger det andet Stykke, nemlig at Du da og fatter ham til et Exempel og paa samme Maade hengiver Dig til din Næstes

---

[1]) „Thi deri er Christus Dig ej mere nyttig end en anden Helgen. Hans Liv bliver hos ham selv og hjælper Dig endnu ikke, og korteligen, denne Maade gjør ingen til en Christen; det maa endnu komme meget, meget højere med Dig.“

Tjeneste, som Du seer, at han hengav sig for Dig. See, da kommer Tro og Kjærlighed ret i Gang, da ere Guds Bud opfyldte, og Mennesket glad og uforfærdet til at gjøre og lide alle Ting. See derfor just herpaa. Christus som en Gave nærer din Tro og gjør Dig til en Christen. Men Christus som et Exempel øver dine Gjerninger, de gjøre Dig ej til en Christen, men de gjøres af Dig, naar Du forinden er bleven gjort til Christen. Saa stor Forskjel, som der nu er paa Gave og Exempel, saa stor Forskjel er der og paa Tro og Gjerninger. Troen haver intet eget, men alene Christi Gjerning og Liv. Gjerningerne have vel noget eget af Dig; dog skulle de ikke være dine egne, men din Næstes." [1])

Om den oven anførte Prædiken af Luther paa 19de S. e. Tr. skriver Kierkegaard (E. P. 1848, 318): „Det er en meget dygtig Prædiken af ham. Han viser her, at en Christens Fromhed er Syndsforladelse; at Syndsforladelse hører hjemme i det rene Guds-Forhold, langt paa den anden Side af Synd — og Dyd. Syndsforladelsen er Totalitets-Bestemmelse paa Grund af, at jeg forholder mig til Gud." Men idet Kierkegaard atter her er opmærksom paa det Enten-Eller, som Luther lader den Enkeltes Salighed og Fortabelse afhænge af, siger han videre: „Man seer atter her, hvor afskrækkende i en vis Forstand Christendommen er: den opfordrer et Menneske først og fremmest til Alt, hvad der hedder borgerlig Retskaffenhed — og saa, just som Manden nu vilde gjøre Fordring paa, at det skulde være Noget, saa styrter Christendommen ham dette Hele i Intet, gaaer et Skridt videre, ind i det egentlig Christelige: at han heelt og holdent er en Synder." Luther siger nemlig ogsaa i samme Prædiken: „Det er vist, at Ingen udenfor Christus kan komme til Gud, finde Naade eller Forladelse for den allerringeste Synd. Hvo, som nu vil fremkomme med nogen Gjerning for Gud, som han skulde ansee og lade

---

[1]) Luthers reform. Skrifter 1883, S. 462 ff.

gjælde for at give ham Naade, han løber an og støder sin Pande itu, ja istedetfor Naade annammer han Vrede."

Luthers Ord „for Dig", hvor Talen er om den Enkeltes Forhold til Christus formedelst Troen, har Kierkegaard udviklet i Luthers Aand i en af sine christelige Taler, den syvende i det tredie Afsnit, som kaldes Tanker, der saare bagfra — til Opbyggelse, med det Motto: „Det Christelige behøver intet Forsvar, er ikke tjent med noget Forsvar — det er angribende; at forsvare det, er af alle Forvanskninger den uforsvarligste, den meest bagvendte og den farligste — den er det ubevidst underfundige Forræderi." Han har valgt til Text 1 Tim. 3, 16: „Uden Modsigelse stor er den Gudfrygtigheds Hemmelighed: Gud er aabenbaret i Kjød, er retfærdiggjort i Aand, seet af Engle, prædiket iblandt Hedninger, troet i Verden, optagen i Herlighed." Han viser, at der er en meget mærkelig Forskjel mellem de enkelte Udsagn; thi det seer ud, som udsagde Apostelen blot noget Historisk om Christus, og det gjør han ogsaa, naar han nævner, hvad der angaaer Ham alene; men midt i dette Historiske har han anbragt et lille Ord, der henvender sig til „Dig". „Thi dette: Han er troet i Verden, det angaaer Dig; tag Dig vel iagt; bliver Du ret opmærksom derpaa, saa angaaer det Dig ene, eller saa bliver det Dig, som angik det ene Dig, Dig ene i den hele Verden. Paulus kommer ikke til Dig og spørger Dig, om Du har troet, men han siger: Han er troet i Verden — nu er det overladt til Dig selv, til Din Samvittighed at svare Dig selv. Du har vel selv fornummet den Høitidelighed, der kan være i Skovens Eensomhed, derude i det Frie, naar man er ganske alene, i Nattens Stilhed, naar Alt sover, det vil sige, hvor høitideligt det er, naar der er „Ingen"; saasnart der er „Nogen", er Høitideligheden mindre. Der hvor der „Ingen" er, som spørger, og hvor der dog er et personligt Spørgsmaal, der er en Usynlig den Spørgende, der har „Du" i dybeste Forstand med Dig selv at gjøre, og dette er Samvittigheds-Forholdet. Derfor har dette Spørgsmaal en saa frygtelig Magt." Hele

den følgende Udvikling i denne Tale gaaer ud paa at indskærpe den Fordring, der ligger i, at Troen er en personlig Afgjørelse. Det ene Menneske kan ikke skue ind i det andet Menneskes Hjerte, hvor Troen boer; kun den Enkelte veed det med sig selv for Gud sig selv betræffende, om han troer eller ikke. Enhver Anden maa nøies med Forsikkringen. „Dersom Du aldrig selv har været forelsket, saa veed Du heller ikke, om der nogensinde er blevet elsket i Verden, skjøndt Du veed, hvor Mange der have forsikkret at have elsket, forsikkret at have offret deres Liv for Elskov. Historisk er det Spørgsmaalet, hvor Mange der have troet; men Troen er jo dog vel ikke Historien. Personligt forstaaet er det, naar jeg har troet, det Ligegyldige, om hvor Mange og hvor Mange, der ogsaa have troet, og naar jeg ikke har troet, det Ligegyldige, hvor Mange og hvor Mange, der have troet eller ikke have troet.“ Han spørger: „Er dette affindig Forfængelighed, er det et hovmodigt Vanvid, der kun kan føre til at tabe Forstanden? Nei, det er Alvor, det Eneste, der, hvis Du ikke har Troen, kan føre Dig til at faae den; det Eneste, der, hvis Du har Troen, kan bevare Dig i den. Er det maaskee ogsaa affindig Forfængelighed, er det ogsaa et hovmodigt Vanvid, at Du, naar Døden berøvede Dig den Elskede, da ikke vil forstaae, Intet høre om, men kun væmmes for denne Tale som for en Afskyelighed: at der, hvis man antager, at Jordkloden er beboet af flere tusind Millioner Mennesker, jo hver Dag døer i tusindeviis, og formodentlig ogsaa hver Dag mange Elskede? Jeg troede, at det var Vanvid, om et Menneskes Sjel var blevet saaledes forflygtiget, saa svækket, saa modbydeligt historisk udsvævende, at det ganske kunde undgaae ham, at Den, der døde, var „hans“ Elskede; jeg troede, at det var det sikkreste Beviis for, at han aldrig havde elsket.“

5. Tro paa Christus.

I den nysnævnte Tale lader Kierkegaard ikke nogen bestemt Enkelt, men dog en Enkelt bekjende sin Tro paa Christus og sige: Han har sat sit Liv til ogsaa formig, sat Livet til, ikke som et Menneske kan gjøre det for et andet, for at bevare den Andens Liv, nei for at give mig Livet. Thi uden Ham er det ligegyldigt, enten jeg lever eller døer, en tom Talemaade, at En har frelst mit Liv, naar dette Liv, han frelste mig, dog er at være død. Men Han er Livet, Ham skylder jeg, evig forstaaet, Livet, Ham, paa hvem jeg troer." Kierkegaard fører derefter denne Tro ind i Livets Collisioner for at vise, at den Troende maa kunne slippe Alt, dersom Han, der er Troens Gjenstand, fordrede det, for at bevise sin Tro som personlig Sandhed.

Luther har mangfoldige Gange, ogsaa i sine Postiller, beskrevet Troens Væsen og Kjendetegn; men lige saa ofte aflagt en ganske personlig Troens Bekjendelse, hvoraf man seer, hvilke høje Tanker han havde om det at blive en troende Christen. Vi sammenstille forskjellige Udsagn af ham derom[1]).

„Hvo, som troer og bliver døbt, skal blive salig, men hvo, som ikke troer, skal blive fordømt. Det er sandelig en kjærlig, venlig og trøstelig Prædiken og kan med Rette kaldes Evangelium. Thi her hører Du med eet Ord: Himmelen er oplukt, Helvede tillukt, Loven og Guds Dom ophævede, Synden og Døden begravne, Liv og Salighed lagt i Skjødet paa al Verden, naar den kun vilde troe det.

O kunde vi lære disse tvende Ord ret: Troe og blive salig. Det er vel faa Bogstaver, men deri er en Magt, som Verden ej kan begribe, idet en saadan uudsigelig Naade og Skat bliver os skjænket ved denne Prædiken, aldeles uden nogen vor Fortjeneste, da vi slet intet have gjort for at faae den, ja ej engang vidst af den at sige.

---

[1]) I Kirkepostillen, Christi Himmelfartsdag og 14de S. efter Tr.; i Huuspostillen, Fastelavns Søndag og 21de S. efter Tr.

Men der fattes endnu meget i vor Tro, saa vi ej not kunne fatte det. Thi denne Naade og Skat er saa stor, at det menneskelige Hjerte maa ligesom forskrækkes og blive bange, naar det betænker, at den høje, evige Majestæt saa vidt oplukker sin Himmel og lader saadan en Naade og Barmhjertighed skinne over mine og den ganske Verdens Synder og Jammer, og at denne herlige Skat gives i og med Ordet alene.

Troen er ej døde Bogstaver eller Ord paa Tungen, eller en tom Tanke eller Mening, men et uforfærdet Mod, som med ganske Hjerte kan trodse paa Christus mod Synden Døden og Helvede.

Hvor Troen er, der rejser den Hjertet og gjør det uforfærdet, at det trøstigt kan sige: Hvad spørger jeg om Syndens, Dødens og Djævelens Forskrækkelse? Jeg har jo en Herre, som sidder hos Guds højre Haand, regjerer over alle Ting i Himlen og paa Jorden og skjænker mig sin Retfærdighed og sit Liv.

Ligesom det er en almindelig Befaling at prædike Evangelium allevegne og for alle Mennesker, saa er det ogsaa et almindeligt Bud, at Alle skulle troe derpaa. Og paa det, at man skal vide, at Han vil have denne Prædiken stadfæstet i sit Rige, at man ej skal tvivle derpaa eller vente nogen anden, men holde paa denne og vide, at det skal blive og beroe derpaa, som en uigjenkaldelig Dom fra al Skabningens Herre, saa gjentager han det samme endnu een Gang og gjør det stærkere ved en Nægtelse, idet han siger: Men hvo, som ikke troer, skal blive fordømt — det være sig Jøde eller Hedning, Munk eller Nonne, Biskop eller Klokker, Kejser, Konge eller Fyrste, Borger eller Bonde, Ingen undtagen.“ Her fremstiller Luther absolut et andet stort Enten—Eller, som ogsaa Kierkegaard gjør opmærksom paa [1]).

---

[1]) Jfr. K.s Sygdommen til Døden, S. 118: „Dette Du skal skal være med i enhver Bestemmelse af det Religiøse;“ og S. 126: „Nu har jeg talet, siger Gud i Himlene; i Evigheden tales vi

Ligesom nu Troen ej er en ørkesløs Tanke, eller en menneskelig Mening, men en levende Tillid i Hjertet til Guds Naade, og en Kilde, hvoraf alt Godt flyder, saaledes er ej heller Vantro en ledig Tanke eller Drøm, men en Kilde i Hjertets Grund, hvoraf alle andre Synder fremkomme i Hovetal, saa at man enten gaaer sikkert hen og foragter Gud, hader og gjør Næsten allehaande Ondt og dog gjør sig ingen Samvittighed derover, eller ogsaa man er ganske forskrækket og falder i Fortvivlelse. Thi Vantroens Gjerninger ere ej skjulte, men aabenbare, som St. Paulus lærer Gal. 5, 19—21, hvor han opregner Kjødets Gjerninger.

I Troen maa alle Ting sættes til Side, uden Guds Ord. Det er først en ret stærk Tro, naar et Hjerte kan troe, hvad det hverken seer eller begriber, tvertimod imod alle Sandser og Fornuft, hængende alene ved Ordet. Dette er Troens Natur, at ligesom Ordet trøster os med de tilkommende, evige himmelske Goder, som vi endnu ikke have, saaledes griber Troen de tilkommende Goder, som om de allerede vare nærværende, og tvivler aldeles ikke; thi den seer og veed, at Gud er sanddru og ingen Løgner. Derfor har Troen et skarpt Øje for Ordet; seer den, at Ordet er der, saa gaaer den frimodigt og dristigt fremad og lader sig hverken skrække af Djævelen eller af Verden.

Det er Troens Natur, at den forlader sig paa Guds Naade. Den afmægtige Tvivl vender og snoer sig, sænker Hovedet ned, sætter Haanden under Kinden og siger altid: Ja, hvo veed, hvo veed? Dersom det var sandt! Men om det nu slaaer fejl? Thi den har ingen god Tro eller Tillid til Gud; den venter Intet af ham, derfor faaer den heller Intet.

---

ved igjen". Ligeledes i Synspunktet, S. 109: „Christendommen er Det, der i Lydighedens Underkastelse under Guds Majestæt skal troes."

Gud gav os gjerne, hvad vi behøvede. Men der staae vi som en taabelig Tigger, vi tage Hatten af og holde den frem, at han skal give os Noget deri, men vi holde aldrig Hatten stille. Nu vil vor Herre ej spilde sine Gaver, at de skulde falde udenfor og blive tabte. Havde Du en Flaske i Haanden og bad, at man vilde give Dig lidt Viin deri, og Du ej vilde holde stille, men bevægede den hid og did, det gjorde sandelig Værten vred, i Besynderlighed dersom han vilde give Dig den og ej tage Penge derfor. Han vilde sige: Er Du gal, mener Du, at jeg vil øse min Viin ud paa Jorden? Saaledes er det ogsaa med et tvivlende og vantro Hjerte: Gud kan ej give det Noget, om han end gjerne vilde.

Troen er ikke Kundskab eller Viden, men at troe er frit at hengive sig og frejdigt at vove paa Guds uforsøgte og ubekjendte Naade.

Den rette Tro er, at vi have Vished i Hjertet, saa at dette ikke vakler, men staaer fast paa, at hvad Gud selv skaber og gjør, er sandt, vist og uforanderligt. Derfor taler Paulus, naar han priser og lover sit Evangelium i Gal. 1, 8 saaledes om den Sag, som om han var alene viis og klog, og ingen anden kunde det mindste, saa at et kjødeligt Menneske vel maatte sige, naar han læser eller hører sligt: Han taler som en gal Mand. Men han vil have, at Menneskene skulle lære Vished, hvad han ogsaa siger Rom. 14, 5: Hver have fuld Vished i sit eget Sind. (Man sammenligne hermed K.s Yttringer i samme Aand, E. P. 1849, 269—71). Dette er ikke en saadan Kunst, der lader sig lære paa een Gang. Jeg er nu en gammel Doktor, har prædiket, skrevet og læst meget derom, og kan den dog ikke endnu. Endnu føler og erfarer jeg, naar Solen stikker paa mig og Anfegtelsen tager fat — hvorledes jeg da falder hen og visner, som Græsset i Heden og Tørken. Og dersom Gud ikke igjen vederkvægede mig med sin Regn og Dug, det vil sige med sit Ord og sin Aand, saa maatte jeg fortørres. Derfor er

Prædikenen om Troen en saadan Prædiken, der altid maa øves og drives."

Vi have antydet, hvad Luther særligt udfører i sit Skrift fra 1520 om et christent Menneskes Frihed[1], „idet han tager i den Enkelte det indvortes aandelige Menneske frem, for at see, hvad dertil hører, at det kan faae Navn af og være et retfærdigt, frit Christenmenneske." Luther havde efter den katholske Kirkes Anviisning begyndt med at ville gjøre gode Gjerninger for at blive god; nu havde han, som han udvikler i hiint Skrift, erfaret, at gode fromme Gjerninger gjøre ingen Mand god og from, men at en god og from Mand gjør gode Gjerninger. Det er allevegne Personen, der maa begyndes med, som Christus siger: et ondt Træ bærer raadne Frugter, et godt Træ bærer ingen slette Frugter. Det er aabenbart ikke Frugterne, der bære Træet, men Træet, der bærer Frugterne, saaledes maa et Menneske i sit inderste Væsen først være god eller ond, førend han gjør gode eller onde Gjerninger. Et Menneskes Tro eller Vantro gjør hans Gjerninger gode eller onde. Da nu et Menneske først maa være retfærdigt, førend det kan udføre gode Gjerninger, saa er det aabenbart, at Troen alene gjør et Menneske fuldkommen retfærdigt og saligt af lutter Naade formedelst Christus og hans Ord. Den guddommelige Forjættelse, Tilsagnet siger: Vil Du opfylde alle Budene, fries fra din onde Begjærlighed og din Synd, saaledes som Budene tvinge og fordre, saa tro paa Christus, i ham tilsiger jeg Dig al Naade, Retfærdighed, Fred og Frihed; troer Du, saa har Du; troer Du ikke, saa har Du ikke. Alle Guds Tilsagn ere hellige, sandfærdige, retfærdige, fredsæle, frie og fulde af alt Godt. Derfor, hvo som med en ret Tro hænger ved dem, hans Sjæl bliver saa fuldkommen forenet med dem, at Ordets Dyder blive Sjælens Ejendom. Som Ordet er, saaledes bliver ogsaa Sjælen ved det, Jernet bliver glødende som Ilden, paa Grund

[1]) Luthers ref. Skrifter, 1883, S. 412 ff.

af Foreningen med Ilden. Ikke blot giver Troen saameget, at Sjælen bliver det guddommelige Ord lig, fuld af al Naade, fri og salig, men den forener ogsaa Sjælen med Christus som en Brud med sin Brudgom, og af dette Ægteskab følger, som St. Paulus siger, at Christus og Sjælen bliver til et Legeme, og Begges Ejendomme, Lykke og Ulykke og alle Ting blive fælles, saa at hvad Christus har, er den troende Sjæls Ejendom, hvad Sjælen har, bliver Christi Ejendom. Saa har Christus alle Goder og al Salighed, de ere Sjælens Eje; saa har Sjælen al Udyd og Synd paa sig, det bliver Christi Eje. Her begynder nu den glædelige Ombytning og Strid; thi Christus er Gud og Menneske, har aldrig syndet, og hans Retfærdighed er uovervindelig, evig, almægtig; naar da han ved Forlovelsesringen ɔ: Troen tilegner sig den troende Sjæls Synd og det paa saadan Maade, som om han selv havde gjort den, saa maae Synderne opsluges og druknes i ham; thi hans uovervindelige Retfærdighed er alle Synder for mægtig. Saaledes bliver Sjælen ved sin Fæstensgave, d. e. for Troens Skyld, lutret for al Synd, frank og fri og begavet med sin Brudgoms, Christi evige Retfærdighed."

Denne Forening mellem Christus som Brudgommen og den enkelte Sjæl som Brud formedelst Troen har Luther udførligt skildret i sin Kirkepostille (20de S. e. Tr.), men atter her viist, hvor svært det er for Hjertet at fatte denne Erkjendelse, Glæde og Trøst. „Thi", siger han, „vel seer og forstaaer Fornuften, at et Bryllup og en Ægtekjærlighed er i sig et herligt og fornøjeligt Billede og det lader sig ogsaa sige, at Christus er en skjøn, ædel, from og tro Brudgom og hans Kirke en herlig og salig Brud. Men naar Enhver for sig skal troe, at han er Christi og et Lem paa dette Legeme, samt at Christus har et saadant Hjerte til ham, saa vil det ikke gaae. Thi det er saa fremmed for Fornuften, at den endog bliver bange, naar den skal betænke, hvor stort det er. Jeg taler endnu om de Christne, thi de Andre komme ej hertil, men holde det for umuligt, ja for lutter Narreværk, naar de høre, at Gud skal være et Menneskes Brudgom.

Men de Christne, som begynde at troe det, maa forskrækkes og forundre sig over dets Storhed. Thi vor gamle Adam, det er vort Kjøds og Blods Blindhed og Forhærdelse, er overmaade mægtig i os, som ej vil lade os see eller troe dette. Jeg seer ej saadan en ypperlig Herlighed paa mig selv, at jeg turde rose mig af at være Guds Brud; jeg seer derimod stor Svaghed, Uværdighed, idel Bedrøvelse, Tungsindighed og allehaande Lidelser, tilmed Død og Grav og Orme, som skulle fortære mig. Men herimod skal Du lære at troe det Ord, som Christus selv siger Dig, og som Gud befaler Dig at troe. Dersom Du ej vil gjøre Gud til en Løgner, da maa Du erkjende det for Sandhed, uanseet hvad Du end føler i Dig selv. Thi skal Du troe, maa Du ej hænge ved det, Dine Tanker og Følelser sige Dig, men ved det, Guds Ord siger Dig, hvor lidet Du end føler deraf. Du har vist Aarsag til her at straffe Dig selv for Din Vantro og sige: Skamme maa jeg mig over min Vantro, at mit Hjerte ej her er fuldt af Jubel og evig Glæde, da jeg dog hører og veed — thi ved sit Ord siger han mig det — at han vil være min kjære Brudgom."

Kierkegaard har været opmærksom paa denne Udvikling og skriver i E. P. 1849, 491: „Hvad jeg altid har sagt og Anti-Climacus da især indskærpet: det Christeliges Vanskelighed fremkommer egentlig først, naar det skal sættes sammen med den Enkelte, naar den Enkelte, Du og jeg, skal gjøre Alvor af at tilegne sig det, at turde sige: det er mig, det angaaer; thi da er det Christelige altfor højt, og Forargelsen ikke til at undgaae. Man undgaaer den Vanskelighed med den Enkelte ved bestandigt at underskyde et Objektivt. Naar jeg skal sige: som en Brudgom elsker Christus mig, mig S. A. Kierkegaard — ja, saa kniber det. Hvad gjør man saa? Saa underskyder man: Kirken; som en Brudgom elsker Christus Kirken, der er Bruden. See, nu gaaer det ganske behageligt. Et saadant uhyre Noget som Kirken, Kirken, der nu har bestaaet i 1800 Aar, bestaaet, som det hedder, af Millioner og Millioner — et saadant

uhyre Noget, det synes at være commensurabelt, i almindelig menneskelig Forstand commensurabelt for Christus — og saa er jo Forargelsen gaaet ud." Han udbryder, efter at have afskrevet de nys anførte Ord af denne Luthers Prædiken: „Gud skee Lov for Luther!"

Hvorledes nu Kierkegaard „forstaaer sig selv" med Hensyn til Luthers Lære om Troen, har han sagt i følgende Ord (E. P. 1849, S. 485): „Luthers Lære om Troen svarer egentlig til den Forvandling, der foregaaer, naar man bliver Mand og ikke mere er Yngling; hans Lære om Troen er Manddommens Religieusitet. Som Yngling er det En, som var det muligt at naae Idealet, naar man blot redeligt af yderste Evne stræbte; der er et barnligt, om jeg saa tør sige, Lige=Forhold mellem mig og Forbilledet, naar jeg blot af yderste Evne vil. Her ligger Middelalderens Sandhed. Den troede saa fromt paa at naae det ved virkelig at give Alt til de Fattige, ved at gaae i Kloster o. s. v. Men Manddommens Religieusitet er en Potens højere, og just derfor kjendelig paa, at den føler sig et Stadium længere borte fra Idealet [1]). Altsom Individet udvikles, bliver Gud ham uendeligere og uendeligere, føler han sig længere og længere borte fra Gud. Læren om Forbilledet kan saa ikke mere ligefrem indtage den første Plads. Først kommer saa Troen: Christus som Gave. Idealet bliver saa uendelig ophøiet, at al min Stræben forvandler sig for mig selv til et affindigt Intet, hvis det skulde være for at ligne det, eller til en Slags gudfrygtig Spøg, om jeg end redelig stræber.

Dette udtrykkes ved: at jeg hviler ene og alene i Troen. Ynglingen mærker ikke, hvor uhyre Opgaven er, han begynder frisk væk, og i den fromme Illusion, at det skal nok lykkes ham. Den Ældre fatter uendelig dybt Afstanden mellem sig og Idealet — og nu maa „Troen" først gaae imellem, som

---

[1]) Jfr. E. P. 1849, S. 389 og 497, hvor Luthers Prædiken om Loven belyses i dens Sandhed og Ret.

det, hvori han egentlig hviler, Troen, at der er gjort Fyldest,[1]) Troen, at jeg frelses ved Troen alene.

Saaledes har Luther fuldeste Ret, er et Vendepunkt i Religieusitetens Udvikling.

Ogsaa jeg har været en Yngling, og det var mig, som var Idealet En dog nærmere, indtil jeg i dybeste Forstand blev ydmyget under Idealet — og nu maatte Læren om „Naaden" ret reise sig for mig.

Christi Forhold til den Troende som Forsoneren tænker jeg mig i een Forstand saaledes, som naar en Ældre i Forhold til Børn siger: nu skal jeg sørge for Alt, vær I blot ganske rolige og troer paa mig — og han da bliver vred, naar Børnene nu, istedetfor at være glade og lade ham sørge, selv ville sørge: saaledes mener jeg, at Christus qua Forsoner vredes, naar den Troende paa nogen Maade selv vil have travlt med at gjøre Fyldest for sin Synd. Nei! Forsoningen er det Afgjørende. Saa kommer paa den anden Side deraf, just af Glæde over Forsoningen, en redelig Stræben, som man dog, vel at mærke, selv næsten forstaaer som en Spøg, hvis den skulde paa nogen Maade være Fyldestgjørelse.

Det er ikke paa nogen Maade Menneskets Stræben, der bringer Forsoningen, men det er Glæden over Forsoningen, over at der er gjort Fyldest, det er den Glæde, som frembringer redelig Stræben. Omtrent som naar Luther siger: det er ikke de gode Gjerninger, der gjøre den gode Mand, men den gode Mand, der gjør gode Gjerninger ɔ: Manden er det Habituelle, det, som er mere end alle enkelte Handlinger. Og den gode Mand bliver man jo, efter Luther, ved Troen. Altsaa først Troen. Det er ikke ved et dydigt Levnet, gode Gjerninger o. d., at man naaer Troen. Nei,

---

[1]) Om denne Hvile i Troen paa Forsoningen havde K. allerede 1847 udtalt sig i „Lidelsernes Evangelium", S. 39 og 53, hvor han ogsaa udhævede det personlige „for Dig".

det er Troen, der gjør, at man gjør i Sandhed gode Gjerninger" (Jfr. S. 286).

I E. P. 1850, 255, hedder det: „Luthers Mening er: naar det er Troen, der frelser, saa følger en Stræben, fremelsket ved Hjælp af det Gode. Men følger der paa Troen slet ingen Stræben, men vel endogsaa det Modsatte, saa er en Saadan fortabt, og hvorfor? er det fordi, at denne Stræben udeblev? Nej, det er fordi denne Strævens Udebliven gjør det aabenbart, at han ikke har Troen; og derfor fortabes han, fordi han ikke har Troen ... Tag et Kjærligheds-Forhold mellem Menneske og Menneske. Det begynder med Glæden over at være elsket — og saa følger en Stræben efter at tækkes, som dog bestandig opmuntres ved, at om den end mislykkes, man er elsket alligevel.

Men i Forholdet til Christus er det det Vanskelige, blot at blive dog saa aandelig, at man ret fatter, hvor uendelig Meget Christus har gjort for mig: hvilket uhyre Onde Synden er, og hvilket overordentligt Gode en evig Salighed er. (S. 345).

Forsoningen og Naaden er og bliver det Definitive. Enhver Stræben i Retning af Efterfølgelse vil, naar nu det Øieblik er kommen, da Døden ender den, dog for Gud være Usselhed: ergo er der Naade og Forsoning behov. Fremdeles: medens der stræbes, vil der i ethvert Secund behøves Forsoning, for at denne Stræben ikke forvandles til en kvalfuld Angst, i hvilken et Menneske ligesom forbrænder og da allermindst kommer til at stræbe. Endelig vil der, medens der stræbes, hvert andet Øieblik gribes feil, forsømmes, syndes: ergo er Forsoningen ubetinget fornøden (1852, 171).

Vi henvise i denne Sammenhæng ogsaa til Nr. 2 i Taler ved Altergangen 1848, men især til de to sidste Taler ved Altergangen om Fredagen (fra 1851 i Eftersommeren), der handle om Syndernes Forladelse ved Christus, og Kierkegaards Forord til dem, der begynder saaledes: „En trinviis fremadskridende Forfattervirksomhed, der tog sin Begyn-

delse med „Enten=Eller", søger her sit afgjørende Hvilepunkt, ved Alterets Fod, hvor Forfatteren, personligt sig sin Ufuldkommenhed og Skyld selv bedst bevidst, ingenlunde kalder sig et Sandheds=Vidne[1]), men kun en egen Art Digter og Tænker, der uden Myndighed intet Nyt har havt at bringe, men villet læse de individuelle, humane Existents=Forholds Urskrift, det Gamle, Bekjendte og fra Fædrene overleverede igjennem endnu engang, om muligt paa en inderligere Maade."

---

6. Forargelse paa Christus.

Saasnart Kierkegaard slog Luthers Postille op, maatte han træffe paa dette Ord. Paa første Søndag i Advent udlægger Luther Evangeliet om Herrens Indtog i Jerusalem og Prophetens Ord: See, din Konge kommer til Dig. Han bemærker dertil: „Med dette Ord: See, giv Agt paa, vækker han os ligesom op af vor Søvn og Vantro. Denne Opvækkelse er ganske nødvendig, fordi Naturen og Fornuften foragter alt det, som angaaer Troen." Han udvikler saavel i Kirke= som i Huuspostillen, at den blotte Fornuft kun seer paa denne uanseelige og ringe Skikkelse, agter kun paa, at Christus i et usselt Optog rider ind i Staden „som en Tigger paa et fremmed, lejet Æsel uden Sadel og Sporer", og snart efter døjer en saa forsmædelig Død, og at sligt Indtog ikke passer sig for en stor Konge. Men Troens Natur er, at den ej følger og dømmer efter det, som den seer og føler, men efter det, som den hører. Den hænger alene ved Ordet og ej ved Syn eller Gebærder. Ligesom Troens Gjenstand her for Fornuften er ganske ubegribelig, ja urimelig, (widersinnisch), saaledes er der og i alle Troens Artikler samme omvendte, urimelige Syn. Det var ej heller

---

[1]) Hvad K. forstaaer ved et saadant, vil senere blive omtalt. See forøvrigt „Synspunktet" S. 106—7.

nogen Tro, dersom det lod sig saaledes tilsyne, som Troen fatter det og Ordene lyde. Men just derfor er det Tro, fordi det ej synes saaledes, som Troen fatter det og Ordene lyde. Fornuften forarges derfor over denne Konge; men vi skulle vogte os for Forargelse[1]) og høre Ordet, som lærer os, hvorledes vor Herre Jesus Christus har udgydt sit Blod til vore Synders Forladelse, paa det vi skulle leve. Hvo, som troer paa Christus, maa erkjende og beholde Rigdom under Armod, Ære under Vanære, Glæde under Bedrøvelse, Liv under Død, formedelst Troen, der hænger ved Guds Ord og forventer saadant (W. 10, 6)." Disse faa Ord vise, at Luther forstod sig paa Existents-Dialektik.

Ved Udlægningen af Evangeliet paa 3die Søndag i Advent viser Luther, hvorledes han forstaaer Ordene: „Salig er den, som ikke forarges paa mig." Ja vissselig, siger han, er saadan En salig; thi paa denne Konge og hans Prædiken, hvorover enhver billigen burde glæde sig, forarger den ganske Verden sig. Først fordi den og dens Børn ikke forlade sig paa Guds Naade, men paa sine egne Gjerninger og Fortjenester. Dernæst forarges Verden paa Christi Armod og Elendighed og fordi han, ligesom han selv bar Korset og lod sig hænge derpaa, saaledes ogsaa formaner sine Christne at tage deres Kors paa sig og saaledes følge ham igjennem allehaande Anfegtelser og Elendighed. Saadant er Verden aldeles uanstændigt, den unddrager sig derfor, som man jo seer, at Mange, naar det kommer an paa Evangeliets Bekjendelse, eller at vove og lide Noget for dets Skyld, falde fra som ormstukken Frugt om Sommeren. For det tredie er det ogsaa en Forargelse, naar vi agte mere paa vort Hjerte og Samvittighed, som vi føle hos os selv, end paa Evangeliet om Christo, det er, naar vi bekymre os mere om det vi selv gjøre og lade end om vor kjære Frelsers Christi

---

[1]) Jfr. K.'s E. P. 1848, 192: „Opgaven er ikke at begribe Christendommen, men at begribe, at man ikke kan begribe den. Dette er Troens hellige Sag." Ligeledes Sygdommen til Døden S. 96–97.

Naade, som os til Trøst er forkyndt i Evangeliet. Saadan Forargelse er dog ikke saa almindelig som de foregaaende; thi de rette Christne blive alene deraf anfegtede. Denne er overmaade bitter, og dersom den Helligaands Hjælp og Bistand ej var, saa kunde ingen af os bestaae i denne Forargelse" (W. 1, 142). Han sætter Herrens Ord om Forargelse i Forbindelse med de foregaaende Ord: Evangelium prædikes for de Fattige og viser, at de Fattige — det er dem, som ikke begjære eller elske nogen Rigdom, ja som have et sonderknust fattigt Hjerte, som i deres Samvittighedskval længes efter Hjælp og Trøst, saa at de hverken begjære nogen timelig Ære eller Rigdom, men alene ere at hjælpe dermed, at de kunne faae en naadig Gud. Thi dette er egentlig hans Rige, som kommer til os ved Ordet, naar vi, som trykkes af Syndens og Dødens Byrde (thi for Saadanne alene bliver det prædiket)[1]) antage og troe det. Hvo, der vil fatte det, maa først blive fattig. Med disse Ord møder Christus myndigt deres kjødelige og jordiske Sind, der meente, han skulde være en verdslig Konge. Han lader dem see Blinde, Lamme, Døve, Døde, Stumme, Fattige, hvem han omgaaes, og han lader sig finde i en Skikkelse, hvori ingen vilde søge en Hospitalstjener, end sige en saadan Konge, som den store Mand Johannes ikke er værdig til at løse Skobaandet paa. Det var, som vilde han sige til dem: Lad fare Eders høje Syn: Seer ikke paa min Person og Skikkelse, men paa de Gjerninger, jeg gjør. Verdslige Herrer maae, fordi de herske med Magt, have rige, høje, sunde, stærke, kloge, duelige Folk om sig, med dem maae de omgaaes, trænge vel ogsaa til dem; thi uden slige Folk kan deres Rige ikke bestaae, derfor kunne de ikke antage sig

---

[1]) I Huuspostillen, 1, 101 forklarer Luther Jesusnavnet saaledes: „Jesus skal være os en Frelser fra den største og højeste Jammer, nemlig fra Synden, og ikke fra den flygtige og ringe Nød og Modgang, som dette Liv medfører, saasom fra hvad legemlig Sygdom, Pengetab eller deslige Vanheld, der kan tilstøde denne eller hiin."

Blinde, Lamme, Døve, Stumme, Døde, Spedalske og Fattige. Men mit Rige søger ikke nogen Nytte hos andre, men er kun andre til Nytte; det har Nok i sig selv og trænger ikke til Nogen; derfor kan jeg ikke lide dem om mig, der allerede have Nok, ere sunde, rige, stærke, rene, levende, fromme og dygtige til Alt; thi saadanne er jeg til ingen Nytte, de kunne Intet have af mig; ja, de vilde være mig en Skjændsel; thi det vilde see ud, som om jeg trængte til dem og havde Gavn af dem, som de verdslige Herrer have af deres Undersaatter. Derfor maa jeg stille mig anderledes og holde mig til dem, som kunne have Gavn af mig, maa omgaaes med Blinde, Lamme, Stumme og alleslags Krøblinger. Det kræver mit Riges Væsen og Natur; derfor maa jeg forholde mig saaledes, at slige Folk kunne være om mig. Lige derefter følger nu det Ord: Salig er den, der ikke forarges paa mig? Hvorfor det? Fordi disse to Ting syntes saa saare langt fra hinanden: Christi foragtelige Skikkelse og Johannes herlige Vidnesbyrd. Disse to formaaede Naturen ej at rime sammen. Nu sigtede hele Skriften paa Christus, og det var farligt at gaae fejl af ham, saa sagde Naturen: Skulde han være den Christus, hvorom den ganske Skrift vidner? Skulde han være den, hvis Skobaand Johannes ikke holder sig for værdig til at løse — da jeg dog neppe agter ham for værdig til at tørre Støvet af mine Skoe? Derfor er det sandelig saa, at det er en stor Naade ikke at forarges paa Christus, og der er her ingen anden Udvej og Hjælp, end at man seer paa Gjerningerne og holder dem sammen med Skriften, ellers er det umuligt at afværge Forargelsen." (W. 10, 92 ff.; Huuspostillen 1, 27 ff.).

I Anledning af Joh. 7, 40 ff. og de forskjellige Domme, der hos Christi Samtidige fældedes om hans Person, kommer Luther atter til at tale om Forargelsen paa Christus. „Det er", siger han, „og bliver en forargelig Lærdom, naar man vil udmaale det og fatte det med Fornuften og vil ind deri med Hovedet og de fem Sandser, at Christus vilde være Verdens Lys og hjælpe Enhver, da han dog gik om-

kring som en fattig Tømmermand, der ofte ikke havde det kjære Brød i Huset, ejede heller ikke en Fodsbred her paa Jorden, hverken han selv eller hans Fader Joseph, og bliver tilsidst hængt paa Korset som den argeste Morder. Han var en fattig Tømmersvend. Denne Forargelse er for stor; det rimer sig slet ikke med hans Ord: Hvo, som troer paa mig o. s. v.“ (W. 48, 217).

I de stærkeste Udtryk lader Luther Forargelsen paa Christus komme til Orde ved Udlægningen af Joh. 6, 27: „Arbejder ikke for den Mad, som er forgængelig, men for den Mad, som varer til et evigt Liv, hvilken Menneskens Søn skal give Eder; thi ham haver Faderen, Gud selv, beseglet.“ „Det,“ siger han, „er lutter latterlige, affindige, uforstaaelige, selsomme Ord for de Kloge og verdslig vise Folk, og Jøderne maae have anseet Christus for vanvittig, gal og taabelig. Thi hvad har det for et Udseende, og hvorledes maa det lyde og klinge, naar denne stakkels enfoldige Mand træder op og tør foregive for saa kloge Folk og i Særdeleshed for Jøderne, at han vil give en Spise, som skal opholde disse Folk til et evigt Liv. Han siger en evig Spise. Det lyder, som naar paa Torvet en Theriakkræmmer[1]) vilde sige til Bønderne, han havde et Lægemiddel at sælge, og hvem der brugte det, skulde aldrig blive syg eller skudt eller saaret, hans Lægemiddel skulde hjælpe mod Døden: Enhver vilde jo lee ham ud. Saaledes taler ogsaa her om en evig Spise en fattig Stakkel, thi Christus har ikke haft en Fodsbred Ejendom. Ja, i Fald en stor Konge etsteds sagde det, saa synede det dog noget. Men nu siger Han: Det duer slet intet, hvad alle Mennesker, ja hele Verden formaaer; jeg, jeg vil give Eder en anden Spise, som varer til et evigt Liv. Derfor havde sagtens jeg selv ogsaa her sagt saaledes: Hvor kommer den Nar fra? Har Du nogensinde hørt en større Taabe? En Tigger — der ikke ejer en Hvid — vil gjøre det bedre end alle Kejsere, Konger og

---

[1]) Sælger af Lægemidler mod Gift.

Fyrster paa Jorden; han, der ikke engang har timelige Goder — han vil skjænke evige Goder."

„Men til et saadant Ord hører Tro; thi det er en Prædiken, som alene er til Gavn for de Christne; Verden forstaaer den ikke, kjender Intet til denne Spise. Men en Christen, som kjender Guds Ord, og hvem den Herre Christus giver det ind i Hjertet, han erkjender Christus alene ved Troen, og han bliver ved Christus og holder for, at han er den, som af Faderen er beseglet til at give slig Spise. En slig Christen hænger ved en saadan latterlig Prædiken og troer paa den latterlige Gud, der har sendt sin Søn, for at han skulde give den Spise. Hvo, som ikke vil ansee ham for en Saadan, han faaer gaae sin Vej."

Paa samme Maade forklarer Luther Stedet Matth. 13, 57. At Jesus var Messias og Maria en Jomfru, vare Troesartikler, der vare meget vanskelige at troe for de Fromme blandt Jesu Samtidige i Nazareth og umulige at troe for de Halsstarrige. Luther mener, at der er falden megen selsom og foragtelig Tale desangaaende, saasom: „Kjære, ti stille; skulde Jesus prædike, mener Du, jeg kjender ham ikke? Jeg har levet tredive Aar med ham og hos ham; jeg veed nok, hvem han er og hvad han formaaer." „Du kan jo", vedbliver Luther, „tage Exempel af Dig selv. Ifald Du fra Barndommen af havde levet, arbejdet, spist, drukket o. s. v. lige til det tredivte Aar med Hans N., en fattig Borgers Søn, og kjendte ham lige saa godt som Dig selv, at han aldrig havde lært et Bogstav, og han samme Aar vandrede hen til et andet Sted, og Du da hørte om ham, at han der prædikede og var lærdere end alle Doktorer i hele Verden og desuden gjorde Undergjerninger, saa vilde Du vel svare den, der fortalte Dig det: Er Du gal eller skjæmter Du? Mener Du, jeg kjender ikke Hans N., med hvem jeg i tredive Aar har spist Brødet? Og blev nu Raabet stort, saa Nogle begyndte at troe og at berømme ham som en Konge eller som en romersk Kejser, saa vilde Du sige: „Nu vel, han er gaaet fra Forstanden, og Verden er affindig og vil være det;

men mig skal man ikke faae til at troe sligt; jeg kjender ham altfor godt dertil." Hvorfor forargedes Folk i Nazareth paa Jesus? De kunde ikke troe, at det var fra Gud, hvad de hørte og saae. De kjendte for godt Personen, og han syntes dem altfor ringe." (W. 32, 335 ff.).

„Saaledes," siger Luther et andet Sted, „gik det ogsaa med Herrens Disciple. I Førstningen, da Christus trængte igjennem med stor Ære, holdt de fast, skjøndt dog mange forargedes paa ham [1]), men da det kom dertil, at han skulde lide, da traadte de alle tilbage og vege fra ham, og da blev ikke en eneste af hans Disciple hos ham. Hvorpaa fattedes det da? Alene derpaa, at de ikke mere saae den stærke, men ikkun en svag Christus i ham. Hvem kunde da see, at det var Christus, Guds Søn? Da maatte al Fornuft glippe; ja ogsaa de retskafne, store Helgene; thi de meente, at ifald det var Christus, saa maatte Frugterne ogsaa være der, hvoraf man kunde spore, at det var ham, og saa seer man ikke andet hos ham end idel Svaghed, Synd og Død." Hvorledes Christus kjendes under denne Svaghed, viser Paulus, naar han siger til Corinthierne (I, 2, 2): „Jeg agtede mig ikke at vide Noget iblandt Eder uden Jesum Christum, og ham korsfæstet." Det er noget Saadant, som ingen Fornuft og menneskelig Viisdom kan begribe; thi det er en Viisdom, der er mægtig, hemmelig og forborgen, og slet ikke tager sig prægtig ud, fordi det er tilhyllet under Svaghed — „naar Christus hænger der paa Korset, efterat have skilt sig ved al Styrke og Guds Kraft, som et elendigt og forladt Menneske, og det seer ud, som vilde Gud ikke hjælpe ham. Kun om ham veed jeg at tale og prædike," siger Paulus (W. 11, 255 ff.).

„Ligesaa siger Paulus (Col. 2, 3): „I Christo ere alle Viisdommens og Kundskabens Skatte skjulte; men det ligger dybt nedgravet og skjult, saa at Ingen uden Troen kan see

---

[1]) Luther udbreder sig vidtløftigt derover ved Forklaringen af Joh. 6, 60—66; W. 48, 44 ff.

det og komme dertil; med kjødeligt Øje og Syn sees der Intet uden et fattigt, skrøbeligt Menneske, forladt af Gud og Verden (Til Joh. 17, 10, W. 50, 212)." „Derfor gjælde Pauli Ord 1. Cor. 1, 23 endnu den Dag i Dag; Evangeliet holdes af Jøderne ɔ: de Gjerningshellige for en Gudsbespottelse, af Hedningene ɔ: den raae og ligegyldige Mængde for en Fabel." (Huuspostille 2, 365).

„Der er vissselig ingen vanskeligere Sag paa Jorden end at troe, at det Menneske Christus i Sandhed er Guds Søn," siger Luther ved Forklaringen af Joh. 17, 6, og han havde ved Forklaringen af det foregaaende Vers angivet Grunden; „thi i hvilket Menneskes Hjerte skulde vel nogentid opkomme eller troes, at den korsfæstede Christus, som var fornedret under alle Mennesker, skulde være sand og almægtig Gud." (W. 50, 107, 192.) Den samme Vanskelighed udhæver Luther paa det Stærkeste med Hensyn til det spæde Jesusbarn ved Forklaringen af Evangeliet paa Søndagen efter Juul i Kirkepostillen[1]). De Ord, som Simeon talte om dette Barn (Luc. 2, 30 ff.), maatte forundre baade Joseph og hans Moder, da det dog var et fattigt, foragtet Barn, dets Moder fattig og ringe, og dets Fader Joseph ikke rig; hvorledes kunde man see paa et sligt Barn, at det skulde være alle Folks Frelser, alle Hedningers Lys og hele Israels Ære og Roes. Ja, nu, da det er erkjendt, synes det ikke meer saa underligt; men dengang, da Intet deraf endnu var erkjendt, saae det heelt underligt ud. At nu baade Joseph og Maria forundrede sig over de Ting, som bleve sagte om Barnet, beviser deres høje og store Tro. Thi det er Troens egentlige Art og Natur, at jo fastere den troer, at en Ting er Guds Ord og Gjerning, jo mere forundrer den sig og bliver glad[2]). Saaledes skulde vi og forundre os derover, men det skeer kun hos Faa. Dog saasom Guds

---

[1]) Ligeledes i 2den Prædiken paa Maria Renselsesdag, Huuspostillen, 1, 169 ff.

[2]) Jfr. Kierkegaard „Stemninger", S. 19.

Ord maa bringe Frugt, har der dog været Nogle, som have annammet det med Glæde og Forundring, nemlig Joseph og Maria. Men Mange have allerede her i Templet været tilstede og forarget sig paa dette Barn. Simeon velsignede Barnet, Faderen og Moderen. Men det er en høj og sjælden Gjerning at velsigne Christus og hans Forældre; thi Christus og Natur ere hinanden aldeles modsatte. Han fordømmer Alt, hvad Verden vælger, giver Kors og al Lidelse, tager bort al Vellyst, Gods og Ære i denne Verden, lærer, at det altsammen er Daarlighed og Synd, hvormed Verdens Mennesker omgaaes. See, dette kan og vil Ingen lide af ham. Derfor forbande, laste og forfølge de Christum og Alle hans, og ganske faa Simeoner blive tilbage, der velsigne ham; men Verden er fuld af dem, der forbande ham og som ønske ham al Skam, Spot og Ulykke. Thi hvo som ej har det Sind, at han villig foragter alle Ting og er rede til at lide allehaande Lidelser, han velsigner og lover ikke Christum længe, men vil snart forarges paa ham. Der er vel Nogle, der love og prise ham, fordi han gjør, hvad de ville, og lader dem være, hvad de ville være. Men da er Han ikke Christus og gjør heller ikke Christi Gjerninger i dem; men han er, hvad de ere og ville. Men naar han begynder at være Christus med dem, at de skulle lade deres Gjerninger fare, at han alene skal være i dem, da er der idel Flyen, Lasten og Forbanden."

„Lige saa mene Nogle, at hvis de saae Barnet med dets Moder nærværende ligesom Simeon, saa vilde de ogsaa glade velsigne det. Men de lyve; de havde vissselig vendt sig bort fra hans Barndom og Fattigdom, fra hans foragtelige Skikkelse. Det bevise de dermed, at de flye slig Fattigdom og Skikkelse, hade og forfølge den i Christi Lemmer, hvorunder de dog daglig endnu kunde finde Hovedet Christus. Derfor er Simeon, som en Korsets Prædiker og Elsker og en Fjende af Verden, i denne Velsignelse et stort og højt Exempel paa at love og ære Christus i den foragtede, forbandede og

forkastede Skikkelse, som han paa den Tid havde i sin egen Person og endnu har i sine Lemmer."

Ligesom Luther her og paa mange andre Steder finder Kilden til Forargelsen paa Christus i det faldne Menneskes Natur, saaledes finder han den ogsaa i det faldne Menneskes Fornuft. „Ifald", siger han, „vor Fornuft kunde fatte og begribe Alt, saa havde vel vor Herre og Gud kunnet holde sin Mund lukket. Men da han taler, er dette et Tegn paa, at vor Fornuft ikke veed og forstaaer Alt. Fornuften er ogsaa et Lys og et skjønt Lys. Men Vejen og Sporet, som skal føre ud af Synden og ud af Døden til Retfærdighed og Liv, kan den ikke vise eller træffe, men bliver i Mørke. I Troessager skulle vi simpelthen vikle os i Guds Ord og rette os derefter, men ikke ville blande Fornuften ind deri og maale med den. Ellers gaaer det os visselig, som det gaaer den, der med svage Øjne stirrer lige ind i Solen; jo meer og jo længere han seer ind i den, jo større Skade tager han paa sit Syn. At understaae sig til med Fornuften at ville begrunde eller forsvare Guds Ordning — hvis den ikke forud er begrundet og oplyst med Troen — er som om jeg vilde oplyse den klare Sol med en dunkel Lygte og grunde en Klippe paa et Rør". (W. 52, 320, 18, 169; Reform. Skrifter 160).

Endnu skarpere ere Ytringer som følgende: „Fornuften er den største Hindring for Troen og har intet at gjøre med aandelige Ting, fordi den anseer alt, hvad Guds er, for Daarskab, og forarger sig altid over, hvad Guds Ord siger os. Fornuften lader det beroe ved det almindelige Ordsprog, som siger: Naar jeg gjør og troer, ligesom andre Folk, saa farer jeg ikke vild. Men en Christen maa lægge dette Ordsprog tilside og sige: Vil jeg være en Christen, saa maa jeg troe og gjøre, hvad andre Folk hverken troe eller gjøre. Thi Guds Gjerninger synes altid daarlige og umulige, hvori Alt gaaer over al Maade skjønt til. Det maa ikke gaae efter din Forstand, men over din Forstand; sænk Dig ned i Uforstand, saa giver jeg Dig min Forstand. Uforstand er den

rette Forstand; ikke at vide, hvorhen Du gaaer, det er ret at vide, hvorhen Du gaaer. Tykkes det Dig umuligt? Skader ikke, thi Troen maa være som en beruset Tanke, den Verden foragter, som kom der intet nogensinde ud deraf. Tæm Fornuften og siig: Jeg veed det ikke; jeg vil hverken udmaale eller udregne det, men være stille og høre; thi det er umaaleligt og for Fornuften ubegribeligt. Naar Gud befaler noget, siger eller gjør noget, saa skal Du holde din Mund og falde ned paa dine Knæe, hverken spørge eller sige videre, men gjøre, hvad han byder Dig, høre, hvad han siger Dig, og finde Behag i, hvad han gjør. Vi ere ikke her i en Fjællebod; vi ere i den christelige Kirke; deri maa vi troe, ikke hvad der tykkes Fornuften rigtigt eller hvad der behager mig eller Dig, men hvad Skriften foresiger os. Det er det guddommelige Ords Natur, at det fremstiller højere og urimeligere Ting, end alle Sandser og Fornuften begriber og alle Erfaringer føle. I ville krydre Guds hellige og kostelige Spise med menneskeligt Krydderi. Og min Sjæl væmmes med Ezechiel (4, 14) ved at æde Brød, der er besudlet med Menneskeskarn. Thi ethvert Menneskeord, der bliver blandet ind i Gudsordet, er en Tilsløring af den rene Sandhed" [1]).

Flere af disse lutherske Tanker gjenfindes, men selvstændigt, ejendommeligt udformede, i Kierkegaards Skrift: „Indøvelse i Christendom". I det første Afsnit: „Til Opvækkelse og Inderliggjørelse" slutter det første Stykke sig nøje til Frelserens Ord i Matth. 11, 25—30: „Kommer hid Alle I, som arbejde og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile", Ord, som ogsaa Luther gjentagne Gange har gjort til Gjenstand for Prædikener [2]). Luther viser kort, hvorledes Frel-

---

[1]) W. 59, 53; Huuspostille 2, 282 f.; W. 37, 365; 18, 101; Huuspostille 1, 96; W. 18, 117; 47, 348; 42, 60. Op. lat. Jena II, 401. Jfr. Köstlin, Luthers Theologie, 1863, 2, 288 f. og Kierkegaards Bemærkning i E. P. 1849, S. 203 om Luthers Ord: Du har ikke Lov til at disputere i Forhold til den hellige Skrift.

[2]) W. 6, 164 ff.; 15, 270 ff.; 16, 264 ff. Ogsaa i Breve, see „Breve fra Luther" 203 ff.

seren i disse Ord vil trøste alle bløde, forfærdede, bedrøvede Samvittigheder, dem, der arbejde og ere besværede med Synd, Angst, Bekymring og hvad der ellers monne besvære Samvittigheden. Frelseren giver ikke disse Bekymringer et særegent Navn, han siger ikke „med denne eller hiin Nød", men taler simpelt hen: I, der arbejde og ere besværede; han vil ikke udelukke Nogen, thi han siger Alle; hvilket er et fortræffeligt, mægtigt Trøsteord i Anfegtelsen, den være nu hvilkensomhelst. Jeg, siger han, vil give Eder Hvile; giv alene Agt derpaa, at Du troer denne venlige Indbydelse og dette Tilsagn". (W. 15, 279). Kierkegaard fordyber sig i dem og fremstiller for sine Læsere, hvilken Fylde der er i disse Ord, naar de føres ind i de Indbudnes næsten grændseløse Forskjellighed. „Som hiint Krigernes Kald ved Trompeten vender sig til alle fire Verdens Hjørner, saaledes lyder Indbydelsen overalt, hvor der er Veiskjel, og ikke med ubestemt Lyd — thi hvo vilde saa komme! — men med Evighedens Tilforladelighed." Den staaer ved Veiskjellet, hvor timelig og jordisk Lidelse satte sit Kors, hvor Døden skiller imellem Døden og Livet, hvor Syndens Vei svinger af fra Uskyldighedens Hegn, hvor Syndens Vei sidste Gang svinger af, og for Øiet taber sig i Fortabelsen. Og det er Ham, fra hvem Indbydelsen lyder, der er gaaet, men uendelig langt længere end nogen Hyrde og nogen Qvinde[1]); „han gik jo den uendelig lange Vei fra at være Gud til at blive Menneske, for at søge Syndere." Hele denne Udlægning er lige saa inderlig som gribende; Frelserens Tilbud om Naade er ganske opfattet i Luthers evangeliske Aand.

Kierkegaard gjør nu opmærksom paa, at der maa indtræde en Standsning for hver den, der vil følge Indbydelsen, og at denne Standsning ligger i dens Person, der taler Indbydelsens Ord. Ikke som var han ikke Menneske for at gjøre, hvad han siger, eller Gud for at holde, hvad han lover; nej, men fordi Indbyderen er og vil være den

---

[1]) Sigter til Lignelsen i Luc. 15, 1-10.

bestemte historiske Person, han var, da han talede disse Ord, nemlig den Jesus Christus, der fornedrede sig selv og tog en Tjeners Skikkelse paa, det ringe Menneske, født af en foragtet Jomfru, hans Fader en Tømmermand, i Slægtskab med nogle andre simple Folk af den simpleste Klasse, det ringe Menneske, som derhos (hvad der da ganske rigtigt netop er Olie i Ilden) sagde sig at være Gud. Han blev derved Forargelsens Tegn; thi han vilde ene være Troens Gjenstand; derfor sagde han saa ofte i Kjærlighedens Bekymring og Vemod: Salig den, som ikke forarges paa mig.

Luther lader den menneskelige Fornuft støde an mod en for den ubegribelig og forargelig Troens Bekjendelse: at den bestemte Person, Jesus af Nazareth, er sand Gud og sandt Menneske i een Person; Kierkegaard viser tillige, at man hverken af Verdenshistoriens eller af Kirkehistoriens verdslige Efterretninger om Christus kan faae at vide, hvo Christus var, og endnu mindre af dem kan bevise, at et enkelt Menneske er Gud; thi dette i strengeste Forstand Forargelige er netop det, der strider mod al (menneskelig) Fornuft. De Beviser, som Skriften anfører for Christi Guddom: hans Undergjerninger, hans Opstandelse fra de Døde, hans Himmelfart, ere ogsaa kun for Troen ɔ: stridende mod Fornuften. De 1800 Aars Historie (Følgerne af Jesu Liv) kan kun føre til at slutte, at han har været en stor, større, størst, overmaade og forbausende den største Mand, der nogensinde har levet, men deraf lader sig ikke slutte, at han har været Gud, efterdi Gud ved en uendelig Qvalitets Forskjel er adskilt fra det at være Menneske. Afgjørelsen af dette Spørgsmaal stiller sig derfor paa en ganske anden Maade for Mennesket, om han vil troe, hvad Han sagde sig at være, eller han ikke vil troe. Christus er ikke ved at lade sig føde og ved at fremtræde i Judæa gaaet op til Historiens Examen; det er ham, der er Examinator, hans Liv er Examinationen og ikke over hiin Slægt alene; men over Slægten. Med Indbydelsen til alle dem, som arbejde og ere besværede, er Christendommen kommet ind i Verden som det Absolute,

Gud vil ingen menneskelig Næsviished vide af at sige, betræffende, hvorfor og hvorfor Christendommen er indkommet i Verden: den er og den skal være det Absolute (S. 70). Hvad dette dunkle, tilmed philosophiske Udtryk angaaer, da forklares det af Anti-Climacus selv S. 87; han siger: „Med Faderen veed Han (Sønnen), at kun saaledes kan Menneskenes Slægt frelses; han veed, at intet Menneske kan begribe ham, at ikke den Myg, der flyver i Lyset, er sin Undergang vissere end det Menneske, der forsøger paa at ville begribe ham eller hvad der i ham er forenet: Gud og Menneske. Og dog er han Frelseren; for intet Menneske er der Frelse uden ved ham." At Kierkegaard selv vil have Christendommen som det Absolute forstaaet paa samme Maade, sees af hans E. P. (1849, 473—75), hvor han som Læser af Pseudonymens Skrift[1]) reflekterer over dets Indhold. Han siger: „I Skriftet Nr. 1 er den qvalitative Strenghed den i een Forstand, christeligt, usande (fordi den næsten ene er metaphysisk) Sætning, at Christus kom til Verden, fordi han var det Absolute, ikke af menneskelig Medlidenhed eller noget andet hvorfor; til hvilken Sætning svarer det absolute: Du skal. Christeligt gjælder det imidlertid fra den anden Side: Christus kom til Verden: for at frelse Verden, af Kjerlighed: det at Han ligesom maatte sprænge Verden, det at det, menneskelig talt, blev, menneskelig talt, en uhyre Lidelse at slutte sig til ham, er rigtignok, fordi Han var det Absolute; men Glæden over at det var for at frelse Han kom, maa ganske overvinde denne Lidelse." At Luthers Christendomsforkyndelse i disse Punkter stemmer med Kierkegaards er historisk godtgjort i det Foregaaende, og det er endog rimeligt, at K. sigter netop til denne, naar Anti-Climacus S. 122 siger: „Christendommen lægger det uendelige Eftertryk paa at indgaae til Livet, paa den evige Salighed som det absolute Gode og derfor igjen uendeligt Eftertrykket

---

[1]) „Jeg forstaaer det Sagte som sagt alene til mig," hedder det i Forordet til „Indøvelse".

paa at undgaae Forargelsen", og S. 123: „At en Mand, fuldt og fast, derfor i Frygt og Bæven forvisset om, at kun i Troen paa Christus er Salighed, uden for den evig Fortabelse, og at Forargelsen er Faren — at han kunde faae i Sinde at vove Alt, deri er der Mening;" hvorved han antyder en slig Troes Sammenhæng med den Troendes egen Existents.

For nu at vise, hvorledes hine Indbydelsens Ord, talte af den fornedrede Jesus Christus, maatte lyde for de med Indbyderen Samtidige, der maatte blive opmærksomme paa den Formaning af ham: Salig den, som ikke forarges paa mig, og enten virkelig forarges paa ham eller gjennem Forargelsens Mulighed, paa hvilken de standsede, trænge frem til Troen, gjennemgaaer Kierkegaard kortelig Jesu offentlige Liv i to Afsnit, der udvise en Forskjellighed, skjøndt dog begge væsentlig ligge indenfor Bestemmelsen: Fornedrelsen. Og han lader da „ganske ugeneret" forskjellige Repræsentanter for de Samtidige: den Kloge og Forstandige, den Gejstlige, Philosophen, den satte Borgermand, Spotteren — lutter Forargede, lutter Vantroe — udtale deres Domme om Indbyderen. Med en digterisk Frihed, der ikke ændser den bogstavelige historiske Sandhed, naar kun den psychologiske bevares, med en Ubundenhed, der kan minde om Shakespeares Indfald at lade den hedenske Prinds Hamlet studere ved Højskolen i Wittenberg, udformer Kierkegaard de Repliker, han lægger disse Jesu Samtidige i Munden, i den største Skarphed og Anskuelighed med Farver fra Nutiden, for at klare Begrebet Forargelse og ligesom bore det ind i Virkeligheden[1]). Han slutter sig ogsaa her til det Exempel, Luther, i Følge det oven anførte, har givet med Hensyn til enkelte Situationer, men hans Fremstilling er langt rigere og mere gjennemtrængt af Reflexion. Hans egen Opfattelse af disse forskjellige Fremstillinger er denne (E. P. 1848, 120), „at de blot ere Udførelser af Endelighedens Dom over det Absolute. I

[1]) Jfr. hans egne Ytringer derom, E. P. 1849, 96.

de fleste af dem er der derfor noget Prophetisk=Vanvittigt, idet de som det Allerafsindigste udsige om Christus Det, som han netop vil, f. Ex. naar den Kloge siger: med mindre han har til Hensigt at blive slaaet ihjel. Men det havde Christus netop i en vis Forstand. Og saaledes paa flere Steder."

I Forhold til det Absolute, vedbliver Kierkegaard, er der kun een Tid: den nærværende; Den, som ikke er samtidig med det Absolute, for ham er det slet ikke til. Det, der virkelig er skeet, det Forbigangne, er endnu ikke uden i en vis Forstand, i Modsætning nemlig til Digt, det Virkelige. Den Bestemmelse, der er Sandhedens (som Inderlighed) og al Religieusitets Bestemmelse: for Dig mangler. Hvad Du lever samtidig med, er Virkelighed: for Dig. Og saaledes kan ethvert Menneske kun blive samtidig med den Tid, paa hvilken han lever — og saa med Eet til, med Christi Liv paa Jorden, thi Christi Liv paa Jorden, den hellige Historie staaer ene for sig, uden for Historien. Hans Liv paa Jorden følger Slægten og følger hver Slægt især som den evige Historie, hans Liv paa Jorden har den evige Samtidighed. Kan Du derfor ikke overvinde Dig selv til i Samtidighedens Situation med ham at blive Christen, eller kan han ikke i Samtidighedens Situation bevæge Dig og drage Dig til sig: saa bliver Du aldrig Christen. Men bliver Du samtidig med ham, saa standser ogsaa Du paa Forargelsens Mulighed; saa bliver ogsaa hans Formaning: salig den, som ikke forarges paa mig, en Formaning for Dig, saa sættes der ogsaa Dig et Valg: om Du vil troe ham eller ikke.

I Samtidighedens Situation skal det saa vise sig, at det at existere som Christen ɔ: som Jesu Discipel, indeholder, hvad Kierkegaard ynder at kalde Dobbeltfaren[1]). „Først hele Inderlighedens Lidelse med at blive Christen, Det, at

---

[1]) E. P. 1848, 290. Dobbeltfaren er allerede i anden Sammenhæng fra den ene Side fremstillet i Afsl. Efterskrift, fra den anden i Kjerlighedens Gjerninger 1, 92, 211 ff.

tabe Forstanden og korsfæstes til Paradoxet ɔ: „Christus“, der var Jøder en Forargelse, Grækere en Daarskab, Mysteriet, ved hvem Alt blev aabenbart, men i Mysteriet. (Indøvelse S. 145). Saa Faren af at den Christne skal leve i Verdslighedens Verden og udtrykke i den, at han er Christen.“ Det er dette, Kierkegaard af al Magt, ved Phantasiens Hjælp stræber at gjøre opmærksom paa i „Indøvelse“, for, naar det er gjort, at gjøre et Spørgsmaal, „der ligesom med en elementarisk Magt bryder frem;“ men hvor falder da et Menneske paa at ville underkaste sig alt Dette? Hvorfor skal han være Christen, naar det er saa svært? Hertil kunde først svares: hold Mund, Christendommen er det Absolute, Du skal. Men tillige kan der gives et andet Svar: fordi Syndens Bevidsthed i ham intetsteds under ham Hvile, dens Smerte gjør ham stærk til at udholde alt Andet, naar han blot kan finde Forsoning. Dette vil sige: saa dyb skal Syndens Smerte være i et Menneske; derfor skal det fremstilles, som det er, saa vanskeligt, at det ret maa blive aabenbart, at Christendommen ene forholder sig til Syndens Bevidsthed. Af nogen anden Grund at ville indlade sig paa at blive Christen, er ganske bogstavelig Daarskab; og saaledes skal det være.“ (E. P. 1848, 290).

I Opfattelsen af den første Fare har Kierkegaard ganske Medhold hos Luther. I Fremstillingen af den anden Fare, naar, som her, vel at mærke, Talen er om baade historisk og tillige „for mig“ at paavise Farerne for en Christi Discipel i Samtidighed med den fornedrede Christus i hans jordiske Liv, er Luther ganske uenig med Kierkegaard. Det hører med til Kierkegaards Individualitet baade som Forfatter og Personlighed, at hans mægtige Phantasi ofte omdannede Virkeligheden saaledes for ham, at det Ideelle vistnok hævdedes i hele dets Berettigelse, men at de virkelige Situationer dog forvanskedes ved det forkerte Forhold, hvori de sattes til Omverdenen, saa at baade en Handlings Vigtighed og dens Følger stærkt overdreves. Hans Selvbekjendelser godtgjøre dette paa den mest slaaende Maade, f. Ex. naar

han i „Synspunktet“ bedømmer sine egne personlige Forhold til Omverdenen, til de Samtidige, sine egne Farer og Lidelser. Man tænke blot paa alt det frygtelige, der „for ham“ ɔ: indvortes pinende aarviis var forenet med den ene Handling at have skrevet — en eneste Avisartikel imod „Korsaren“. Det hører tillige med til Kierkegaards personlige Ejendommelighed, at hans uhelbredelige Tungsind og hans ensomme Liv bestandig paany — hvad alle hans Dagbøger godtgjøre — tvang ham ind i Reflexionshvirvler og Tankeoperationer med de rædsomste Muligheder, saa at han ofte dybt ængstedes, ja i sin Inderlighed forfærdedes — „lige til Grændsen af stille Sindssvaghed“ [1]) — over Ting, der dog kun vare Fostre af hans eget lidenskabelige og syge Sind. Saaledes er det ogsaa gaaet ham i Fremstillingen af de to Afsnit i Jesu Liv. De Farer, som de Lidende, de Spedalske, Toldere, Affindige efter hans Opfattelse med Nødvendighed maatte blive udsatte for ved at lade sig hjælpe af Jesus, omtales — med Undtagelse af to bestemte Tilfælde, hvoraf det ene endda er tvivlsomt [2]), slet ikke i den hellige Historie og tilhøre derfor kun Mulighedernes uendelige, men ikke Virkelighedens endelige Verden. Det er saaledes ikke historisk sandt, at det, medens Jesus levede, „gjaldt Ære, Liv og Gods, blot man lod sig hjælpe af ham“ (S. 43). Det kan end ikke historisk paavises, at Jesu egentlige Disciple, medens han levede, vare udsatte for at miste Ære, Liv og Gods, eller at det: „for Alvor at sætte sig ved eller at staae ved hans Kors i Sam-

---

[1]) E. P. 1849, 181, 236, 294 og mange andre Steder, hvor han taler om sig selv.

[2]) Det ene er Historien om den Blindfødtes Helbredelse Joh. 9, 34. Men Straffen, der overgik ham, at udstødes af Synagogen, var ikke paa Grund af, at han lod sig hjælpe af Jesus, men fordi han bekjendte Jesus at være fra Gud, see V. 22. At Ypperstepræsterne (Joh. 12, 10) raadsloge om at ihjelslaae Lazarus betegner dog kun Muligheden af en Fare for denne, men ikke Faren „i Virkeligheden“ for det at være Christen, som K. vil E. P. 1849, 170.

tidighedens Bestedelse," skulde betyde „virkelig (udvortes) at komme til at lide med ham, selv maaskee naglet til et Kors ved Siden af ham" (S. 185). Hvorledes det kan skildres phantastisk, viser christelige Talers sidste Afdeling, S. 20.

Luther gjør tvertimod opmærksom paa, at Jesus, tiltrods for sin Fornedrelse, dog ved det samme sit Ord, der (Joh. 7, 32 og 44—46) afholdt Ypperstepræsternes Tjenere fra at gribe ham i Templet og kastede dem til Jorden i Gethsemane, ogsaa formaaede at beskytte sine Disciple. Der krummedes ikke et Haar paa Peders Hoved, selv da han i Haven som den Enkelte greb til Sværdet for at forsvare sin Mester mod den hele bevæbnede Skare (W. 3, S. 46 og 70; 50, 290). Ej heller tænkte Nogen i Ypperstepræstens Palads paa at tilføje ham Ondt ved det Spørgsmaal (Luther tilføjer „maaskee af Medlidenhed"), om han ogsaa var en af Jesu Disciple. Historien om de ti Spedalske opfattes af Luther saaledes, at den Ene, der vendte tilbage for at takke Herren for sin Helbredelse, ikke derved kom i Fare, medens han „sandelig beviste en stor Tro, idet han blev fast ved Christus, der var „foragtet, fordømt og bespottet af Præsterne, af de Lærdeste, Ypperste, Bedste, Største og Fleste af det ganske Folk;" hvorimod de ni, der havde begyndt at troe, bleve forargede og faldt i en aandelig Spedalskhed, idet de af Præsterne, hvem de efter Herrens Ord skulde betee sig for, bleve overtalte til at troe, at det ikke var Christus med sin alle Lidende omfattende Kjærlighed, der havde renset dem, men deres Offer og Lydighed imod Loven. Kierkegaard mener derimod, at de alle, ved at takke Jesus, udsatte sig for at lide Forhaanelse for hans Skyld, og at Jesus derfor af Kjærlighed stillede dem det frit, om de vilde takke ham, ligesom han forbød andre Helbredede at tale om ham. (E. P. 1849, 196). Luther opfatter Evangeliet paa Trinitatis Søndag saaledes, at Nicodemus var forskjellig fra de andre Øverster og Pharisæerne, „de Klogeste og Helligste, der forfulgte Christus og overgave ham til Djævelen, mod hvilket Ingen turde mukke, saafremt han vilde beholde sit Sæde i

Raadet og ej blive sat i Ban"; det var for at undgaae en slig Fare, at Nicodemus, „der var from og elskede at tale med Jesus", kom til ham om Natten. Men Luther havde altfor megen Sands for Virkeligheden i alle Forhold og altfor stor Ærbødighed for den hellige Skrifts forskjellige Beretninger til med Kierkegaard at turde paastaae, at Nicodemus ikke blev en Christi Efterfølger (Indøvelse 264), fordi han som „Beundrer" ikke var i Stand til at slutte sig til ham paa det Vilkaar „at blive ligesaa fattig, foragtet, forhaanet, bespottet, om muligt endnu lidt mere, i Betragtning af, at man oven i Kjøbet var Tilhænger af en saadan Foragtet, hvem da enhver Forstandig flyede." Luther bemærker til Joh. 7, 50, at Nicodemus ved en Raadslagning blandt Ypperstepræsterne og Pharisæerne endnu bærer Kappen paa begge Skuldre, beskytter Herren, men paa Nicodemus-Viis ɔ: kun som en hemmelig Tilhænger af ham (48, 241). Men han maa senere være kommen gjennem Forargelsens Mulighed til en levende Tro paa den Korsfæstede; Luther viser, hvorledes den Korsfæstede har baaret Frugt baade i ham og i Joseph af Arimathæa, da han efter Herrens Død „som en offentlig Bekjender og Discipel af Jesus" fik Mod til at begrave Jesu Legeme paa det Hæderligste, omendskjøndt — tilføjer han — baade han selv og Joseph af Arimathæa derved „løb Fare for Legeme og Liv, Gods og Ære" (W. 3, 262). Dog — da den hellige Historie ikke taler det mindste om, at disse to Mænd virkelig mistede Nogetsomhelst af det, de løb Fare for at miste, gaaer Luther heller ikke videre og lader de Lidelser, der tilføjedes dem af Mennesker, forblive i Mulighedernes Rige. Til Evangeliet paa Søndagen efter Paaske bemærker han, at naar Disciplene paa Herrens Opstandelsesdag sidde indelukte af Frygt for Jøderne, „skjøndt de udvortes have Fred, og Ingen gjør dem noget, da er det, fordi deres Hjerter indvortes ere bange og hverken have Fred eller Ro" [1]).

---

[1]) K. tilbagekalder egentlig sin egen Fremstilling i „Indøvelse", naar han E. P. 1850, 244 skriver: „Det Forfærdende ved Christen-

Fremstillingen af den fornedrede[1]) Frelsers udvortes Livsvilkaar hos Luther afviger heller ikke lidet fra Kierkegaards. Navnlig gjælder dette med Hensyn til et af de Punkter, der for Kierkegaard er af største Vigtighed. I første Afdeling af „Christelige Taler" — Hedningernes Bekymringer — havde Kierkegaard skildret, hvorledes en fattig Christen er rig i sin Armod, fordi han troer, at han har en Fader i Himlen, der hver Dag oplader sin milde Haand, og mætter alt, hvad som lever — ogsaa ham — med Velsignelse. En slig Christen betænker tillige stadig, at Hellighedens Liv er ført her paa Jorden i Armod, at „Han" hungrede i Ørkenen og tørstede paa Korset; saa at man da altsaa ikke blot kan leve i Armod, men i Armod kan leve" (S. 21). I „Lidelsernes Evangelium" S. 15 siges: „At følge Christum efter er at gaae ad samme Vei som Christus gik, trængende, forladt." Det hedder endvidere i „Tanker, som saare bagfra": „Christus var den Fattigste af Alle" (S. 27); i „Indøvelse": „Jesus vandrede i Armod (165), han levede fattig, forladt (253); der levede intet, ubetinget intet Menneske samtidigen med ham saa fornedret; der var ubetinget Intet at beundre, med mindre man da vil beundre Armod, Elendighed, Foragtethed o. D." (256). Hensigten med disse stedse stærkere og stærkere Ytringer er tydelig nok den at udlede Slutninger deraf med Hensyn til Beskaffenheden af de Fordringer, som Christi frivillige Efterfølgelse stiller til

---

dommen (Lidelsens Sammenhæng med det at indlade sig med Christus) kunde ikke stille sig saa forfærdende for de samtidige Disciple; thi de saae ingen Nødvendighed mellem Lidelse og Christendom, tvertimod, de haabede lige det Modsatte, indtil saa Lidelsen kom." Jfr. Luther til Joh. 14, 1.

[1]) Hvorledes Simeons Ord om ham som et Tegn, der modsiges, historisk viste sig som en sand Propheti i Jesu Liv, og hvorledes Christus var til Forargelse baade i Retningen af Højheden og i Retningen af Ringheden, har K. omstændelig viist i „Indøvelse" (S. 85—117) og holder sig herved til Luther, der har viist det samme ved Udlægningen af de paagjældende Steder i Skriften.

den sande Christen; thi Christi Armod var frivillig, og af samme Art skal Efterfølgerens være. Det hedder i „Til Selvprøvelse“ S. 33: „Det er kun altfor let at forstaae Fordringen, som er indeholdt i Guds Ord: giv alt dit Gods til de Fattige; men det kniber for Kjød og Blod at ville forstaae den og at skulle gjøre derefter.“ Jfr. S. 68: „Christus var ikke En, der eftertragtede jordisk Gods, men som maatte nøies med Armod; nei, han valgte Armod.“ Det hedder i „Stemninger i Lidelsers Strid“ S. 36: „Vort Forbilledes Liv er den væsentlige Sandhed, og viste derfor, at for at gjøre Andre rige, maa man selv være fattig. Thi ikke blot ere jordiske Goder ikke den sande Rigdom, men den rige Mand, hvor gavmild han end er i at give af sin Overflod, kan ikke undgaae at have Tider, hvor han er beskjeftiget med sin Rigdom, og saa længe er han ikke beskjeftiget med at gjøre Andre rige.“ J. E. P. 1849, 446, hedder det: „I Begrebet af Asket ligger slet ikke det Extravagerende. Christus var ogsaa en Asket. See saa efter i det N. T., hvor meget han behøvede at leve af.“ Luther søger virkelig ogsaa først og fremmest at komme paa det Rene med Beskaffenheden af denne Frelserens Fattigdom, der skal efterfølges. Han *fortier* derfor ikke nogen af den hellige Skrifts Beretninger desangaaende, heller ikke saadanne, der vidne mod enhver ydre lig, i Følge med Munkelivet hævdet og udbredt Opfattelse af existentiel Christendom efter Frelserens Forbillede. Det er i det Foregaaende viist, at Luther opfatter Christi Armod i Modsætning til de i Folket herskende Forestillinger om ham som en jordisk Konge og om et Liv i jordisk Kongepragt og Herlighed; Christus ejede ikke en Fodsbred Land. I samme Modsætning forstaaer Luther Christi Ord Matth. 8, 20, at han Intet har, hvortil han kan helde sit Hoved: „Mit Rige“, vil han sige, „er ikke at være paa Jorden, ligge, spise, drikke, klæde sig (ihvorvel Legemets Nødtorft benytter alt dette en Stund eller to, som en Gjæst), men et andet Rige, som bliver, naar alt sligt ophører. Men Rævens Hule er dens Rige, har den ikke den mere, saa ere

alle dens Riger borte, og den selv med; thi uden Hule kan den ikke blive. Men jeg bliver uden verdsligt Rige" (W. 39, 326). Udlægningen af Ordene i Matth. 5, 3: Salige ere de Fattige i Aanden ɔ: „de, som ikke sætte deres Mod, deres Hjerte, deres Lid til noget jordisk Gods, hvad enten Gud giver dem Rigdom eller Fattigdom," foranlediger ham ogsaa til at sige om Christus: „Han var fattig i Aanden og dog udvortes ikke uden Penge. Thi da de gik op paa Bjerget (Joh. 6, 3), havde han fem Bygbrød og to hundrede Penninge. Fremdeles havde Judas Pungen (Joh. 12, 6) og bar i den, hvad man gav Herren (W. 15, 472)." Et andet Sted anfører han, hvad der staaer skrevet Luc. 8, 3, at da Jesus prædikede uden Betaling og fast Løn, kom ikke blot nogle fromme Kvinder, som fulgte ham, og hvis Navne nævnes, men og mange Andre ham til Hjælp med deres Gods (W. 58, 76). Og han stiller derfor netop Christus frem som et Forbillede i Modsætning til dem, der ligesom Frants af Assisi, „denne dog saa fromme Mand", have misforstaaet Evangeliet grovelig, idet de have henført det, imod Christi Mening, til udvortes Fattigdom, saaledes, at de, der vilde leve som Hellige efter Christi Mønster, skulde frivillig følge den Regel ikke at have meer end fra Haanden og i Munden og Intet beholde Natten over (Jfr. W. 10, 434; 2, 176). Han viste tillige med Lune, at absolut Armod følgerigtigt i Virkelighedens Verden førte til at betragte Tiggeri som en hellig Handling (W. 44, 194—96).

---

7. Christus det absolute Forbillede.

Efterat Kierkegaard havde fuldendt i 1848 sin „Indøvelse i Christendom", nedskrev han i 1849 følgende Ord i sine Dagbøger (S. 136): „Jeg maa nu passe vel paa, eller rettere, Gud vil vel passe paa mig, at jeg dog ikke forvildes ved altfor eensidigt at stirre paa Christus som Forbil-

ledet. Det er det *dialektiske* Moment i Forhold til det Næste: Christus som *Gaven*, som det, der skjenkes os (for at erindre om *Luthers* staaende Inddeling). Men *dialektisk* som min Natur er, seer det altid i det *Dialektiskes* Lidenskab ud, som var den modsatte Tanke slet ikke til — og saa kommer den netop først og stærkest." S. 141: „Som Motto paa de 3 Skrifter (til Opvækkelse i *Inderlighed*: kommer hid alle I; salig Den, som ikke forarges; fra Høiheden vil han drage Alle til sig) skal staae: *Endnu* føler jeg mig ikke stærk nok til at døe for Christendommen; jeg vil nøies med det Mindre, med hvad jeg lige fuldt vilde behøve at takke Gud for, at Christus er død for mig." S. 160: „Det er dette *Dialektiske*, jeg bestandig kommer tilbage til. Christus kommer til Verden, for at frelse Menneskene, for at gjøre dem salige, Englene synge ved hans Fødsel: Ære være Gud i det Høie, Fred paa Jorden og i Mennesker Velbehagelighed — og dog lærer Christendommen selv, at det at være sand Christen er, *menneskelig* talt, at være den Elendigste af Alle[1]), at altsaa Christendommen gjør Mennesket, *menneskelig* talt, langt elendigere end han ellers nogensinde blev."

„Det har jeg kun forstaaet saaledes, at det er Collision mellem det Guddommeliges og det Menneskeliges Qvaliteter, at Christus forstaaer Alt i guddommelig Forstand, men just Det: at skulle drages saa høit op er for Mennesket den størst mulige *Lidelse*, ligesom det vilde være for et Dyr at skulle behandles som Menneske, eller at *fordre* det at være Menneske af det."

„Men *dog* maa det fastholdes, at Christus jo ikke er kommet til Verden: alene for at efterlade os et Exempel. I saa Fald faaer vi Lønnen og Fortjenstligheden igjen. Han kommer for at frelse os og *fremstiller* Exemplet: Just

---

[1]) 1. Cor. 15, 19, et Udsagn af Paulus, som baade Luther og Kierkegaard have beraabt sig paa og forklaret — men meget forskjelligt — meer end een Gang. Derom senere.

dette Exempel skal ydmyge os, lære os, hvor uendelig langt vi ere fra at ligne Idealet. Naar vi da ydmyge os, saa er Christus idel Forbarmelse. Og i vor Stræben efter at naae Forbilledet, er Forbilledet atter os selv behjælpeligt. Det alternerer: hver Gang vi skulle stræbe, saa er han Forbilledet; snuble vi, tabe vi Modet o. s. v., saa er han Kjerligheden, der hjælper os til Rette — og saa er han igjen Forbilledet."

„Det vilde blive den rædsomste Qval for et Menneske, om han saaledes forstod Christus, at han blot blev ham Forbilledet, og han nu med egne Kræfter vilde ligne Forbilledet. Christus er paa eengang „Forbilledet", og just fordi han er det absolut, er han tillige det Forbillede, som kun kan naaes ved Forbilledets egen Hjælp."

„Forøvrigt maa erindres, hvad jeg bestandig indskærper, at det at være Christen, menneskelig talt, er den største Elendighed, er det, for at Eftertrykket uendelig kan falde paa, at kun Synden kan drive et Menneske til Christus, at Christus ikke skal tages forfængelig." (Jfr. S. 254).

Der er i de nævnte Optegnelser oftere Tale om den Dialektik, hvori Kierkegaard, ligesom hans Fader, havde en ualmindelig Styrke [1]). Han siger et andet Sted om samme Gjenstand: „Det Slag, jeg har vundet, bestaaer i, at det er lykkedes mig at sætte Kategorie-Forholdene i Forhold til det at være Christen saaledes fast, at fornagle dem saaledes, at ingen Dialektiker skal formaae at løse dem .... først Strenghed (det er Idealitetens Strenghed), saa Mildhed. Jeg selv behøver saavel som nogen Anden, at der tales mildt til mig, min Sjæl er saare tilbøielig til at tale mildt, — men i For-

[1]) Om hans Fader hedder det (E. P. 1844, 127): „Han kunde bringe til at glemme, hvad der laae allernærmest, gjøre det klarere end Dagens Lys, at det var den ene rigtige Maade, paa hvilken han betragtede Sagen, og Johannes (Climacus) ahnede ikke, at det var Tungsind, ahnede ikke, at det atter her var Dialektiken."

virringens Tid maa det Første gjøres først, at Mildheden ikke bliver et dorsk Aflad." (E. P. 1848, S. 289).

Imidlertid har han dog selv ytret vel grundede Betænkeligheder ved denne Dialektik. Idet den ideale Tænker giver Plads for Mennesket, det virkelige Menneske, skriver han atter (E. P. 1850, 256): „Det er vel muligt, at jeg ofte for mit eget Livs Vedkommende for meget seer i Christus Examinatoren, som skulde jeg ved egne Kræfter stræbe og han blot vilde see efter, hvor langt jeg kunde komme. Dette erkjender jeg, og jeg veed, at jeg ogsaa mangen Gang for Gud angrende har erkjendt, at det var egentlig ugudelige Tanker, som det er ugudeligt at have i Forhold til en Frelser, thi saaledes er dog vel Kjerlighed ikke, mindst en Frelsers." (Jfr. 1849, 475–76.)

Om den qvalitative Strenghed skriver han fremdeles med Hensyn til Skriftet Nr. 2 og Nr. 3 i „Indøvelse" (1849, 475): „I Skriftet Nr. 2 (Salig den, som ikke forarges) er den qvalitative Strenghed: den Nødvendighed, hvori Forargelse bliver sat sammen med alt det Christelige, og i Skriftet Nr. 3 (Fra Hoiheden vil han drage Alle til sig) er den qvalitative Strenghed: den Nødvendighed, hvori Fornedrelse bliver sat til det at være en Christen, at enhver sand Christen ubetinget er fornedret i denne Verden."

Vi have seet og skulle fremdeles see, at Luthers Christendomsforkyndelse i qvalitativ Strenghed ikke staaer tilbage for Kierkegaards. Men først maa der gjøres opmærksom paa, at Luther i sin Existents-Dialektik anderledes dybt end Kierkegaard forener, hvad der christeligt altid maa forenes, Christus som Forsoner og Christus som Forbillede. Han viser overalt i sin Prædiken, at det christelige Liv som Christi Efterfølgelse hos den Enkelte har sin Grund og sin Kraft deri, at den Enkelte ikke blot bliver samtidig ved Phantasiens Hjælp med den fornedrede Christus, den lidende Christus, men ved Troen bliver samtidig med den, som Sonoffer til Syndernes Forladelse „for ham" hengivne, fornedrede

Christus. En Indøvelse i Christendom, der som Kierkegaards Skrift begynder med paa det Stærkeste at fremhæve, at kun i Syndens Bevidsthed er Adgangen til Christendommen, og med Rette i dette Punkt beraaber sig paa Luther, burde ogsaa fastholde, at Luther existentielt fandt Fred og Hvile i Christi Forsoning, og levede som Paulus (Gal. 2, 20) sit Liv i denne Tro. Det maa derfor ogsaa synes udialektisk og eensidig at glide saa let hen over Christi Forsoning for at komme til Christi Efterfølgelse, som netop er skeet i „Indøvelse", Nr. 3. Heri hedder det, S. 196: „Dersom man vilde kalde denne vor jordiske Tilværelse en Prøve, saa maa man — hvis vi et Øieblik see bort fra, hvilken uendelig Betydning Christi Død har som Forsoningens og betragte ham blot som Menneske — sige om ham: han endte, som han begyndte, i Fornedrelse, med den forsmædelige Død, korsfæstet som en Forbryder — og saa først opfoer han til Høiheden." Betragtes Christus imidlertid — om det kun kaldes et Øieblik — i en heel Udvikling til Indøvelse i Christendom blot som Menneske, da maa den Grundvold, hvorpaa Luther existentielt byggede sin egen Efterfølgelse af Christus og lærte andre den, synes forladt eller forrykket. Det vil bedst sees, naar vi fremdrage et Par af de mange Udviklinger, der findes i hans Postiller derom.

Luther udlægger i sin Prædiken over Ep. paa anden Søndag efter Paaske Peters Ord i hans første Brev 2, 21—25 og gjør opmærksom paa, hvorledes her som allevegne i Apostlenes Prædiken det samme forkyndes, hvor tydelig Peter stedse sætter de to Stykker sammen, hvorpaa der ligger meest Magt, paa det at han ret kan gjøre Forskjel paa vore Gjerninger (hvorved vi efterfølge Christi Exempel) og Christi Fortjeneste (som Troen griber)[1]. Det hedder først: Han har ofret vore Synder paa Korset, og vi ere ved hans Saar lægte. Det er Hovedgjerningen, som tilhører Ham ganske og aldeles, og det maa man lære saaledes reent

---

[1]) See ogsaa de første Vers af første Capitel i Brevet.

og puurt og troe det trods Djævelen og hans Parti, paa det at vi kunne beholde Christus og hans Embede reent; thi derpaa beroer vor Salighed. Dog maa man ej forglemme det andet Stykke (for de falske Christnes Skyld, som kun ville høre det første Stykke og ej forbedre sig); dersom vi nu ere løste og frelste fra Synden, saa maa vi ej siden paany besmitte os med Synder. Thi hvor der ej ret drives paa disse to Stykker, der forvoldes paa begge Sider Skade; hine, som alene drive paa vore Gjerninger, fordærve den rette Lære og Troen; disse, som efterlade den Lærdom om Christi Exempel, fordærve Lærdommens Kraft og Frugt.

I sin Prædiken over Pauli Ord i Epistelen paa Palmesøndag (Philip. 2, 5—11) kommer Luther atter til paa det Inderligste[1]) at udtale sig om Christi Forsoningsdød. „Han fornedrede sig selv," siger Apostelen om Christus Jesus. Det vil sige: Foruden det at han beviste, at han var i Tjeners Skikkelse derved, at han blev som et Menneske og lod det gaae sig som et andet Menneske, gjorde han endnu mere, og var ringere end alle andre Mennesker, fornedrede sig og tjente alle Mennesker med den største Tjeneste, idet han — gav sit Liv og Legeme for os. „Han underkastede sig ikke alene Mennesker, men endog Synden, Døden og Djævelen og bar Alt for os; ja han led en Død, som var den allerbespotteligste, nemlig Døden paa Korset, ej som et Menneske, men som en Orm (Ps. 22, 7), ja som en Erkemisdæder fremfor alle Misdæderc, hvorved han og mistede Kjærlighed, Tak og Ære for den paatagne Tjenerskikkelse, idet han blev ganske og aldeles til Intet. Og alt dette gjorde han, ej fordi vi vare værdige dertil eller havde fortjent det; thi hvo kunde vel være værdig til denne Persons Tjeneste? men for at han kunde være sin Fader lydig. Her oplukker Paulus Himmelen med eet Ord og giver Plads for os, at vi kunne

---

[1]) K. har ogsaa fundet denne Prædiken af Luther skjøn, men ikke fattet den i dens hele Fylde, „med det Eviges Magt". E. P. 1849, 523.

see ind i den guddommelige Majestæts Afgrund og see det faderlige Hjertes uudsigelige, naadige Villie og Kjærlighed imod os, at vi kunne erfare, hvorledes Gud af Evighed har haft Behag til det, som Christus skulde gjøre for os og nu har gjort. Hvis Hjerte skulde ej her smelte af Glæde? Hvo skulde ej her elske, love og takke, og ej alene ville være al Verdens Tjener, men endog blive mindre og ringere end Intet, naar han seer, at Gud har meent det saa kjærligt med ham og saa rigeligen udviist og beviist sin faderlige Velvillie ved sin Søns Lydighed? O, hvilket Ord er dog det, St. Paulus her udsiger! Herligere taler han ej paa noget andet Sted; hans Hjerte maa ret have brændt og været glad og lystigt. Dette hedder, tænker jeg, at komme ved Christus til Faderen; dette hedder, at Ingen kommer til Christus, uden Faderen faaer draget ham. Er det ej mageløst, sødt og kjærligt? O, hvor mange Troens Prædikere ere der ikke nu, som mene, at de vide alle Ting, og have dog ej lugtet eller smagt nogen af disse Ting."

Naar Kierkegaard i Slutningen af et Afsnit i „Indøvelse" (S. 193) taler om, at Synet af den Korsfæstede bevægede de Herlige, hvem Kirken ihukommer som dens Fædre og Lærere, der med Apostlene Intet vidste og Intet vilde vide uden Christum og ham korsfæstet, og at de elskede Christus, da har han Ret, hvad Virkningen af hine Herliges troende Syn angaaer; men Grunden f. Ex. til Luthers inderlig glade Syn paa Christum i hans Fornedrelse naaer han ikke her op til at fremstille og forklare. Thi Luther sagde ligesom Peter og Paulus: Jeg veed mig Intet andet til Salighed uden Christum og ham korsfæstet, og de samme elskede Christus ikke først som deres lidende Forbillede, men først og fremmest som deres handlende Forsoner. Den dybeste Bevæggrund til deres Efterfølgelse af Herren var levende og bestandig Taknemmelighed for Guds Kjærlighed, aabenbaret for alle Syndere til Salighed i Jesu Christi Kors og tilegnet af dem i Tro.

Kierkegaard tilstaaer sin Uovereensstemmelse med Luther,

men vil tildække sin Eensidighed dermed, at „Indøvelse i Christendom" tog Sigte paa hans Samtidiges existentielle Christendom. (E. P. 1849, 381, jfr. „Til det nye Oplag af „Indøvelse" 1855".)[1]) Men hvor stræng og polemisk end Luther var mod sin Samtids Christendom, saa blev han dog kun det sande Vidne derved, at han intetsteds i sin Forkyndelse tilslørede eller fortiede, hvad der i det nye Testament hørte til det Første, som Apostlene annammede og overantvordede, og hører til det evig Bestaaende (1. Cor. 15, 3). Luther maatte saaledes vist være uenig med Kierkegaard, naar han skriver Følgende (E. P. 1849, 345) om sin egen Produktivitet, betragtet som Correctivet til det Bestaaende: „Bestemmelsen „Correctiv" er en Reflexions-Bestemmelse ligesom: her — der; Høire — Venstre. Den, der skal afgive Correctivet, har nu nøiagtigt og grundigt at studere det Bestaaendes svage Sider — og saa eensidigen at stille det Modsatte; dygtigt eensidigt. Just deri ligger Correctivet, og deri igjen Resignationen i Den, som skal gjøre det. Correctivet spenderes jo i en vis Forstand paa det Bestaaende."

„Naar saa dette Forhold er rigtigt, saa kan igjen et formeentligt skarpsindigt Hoved komme og gjøre den Indvending, at det er eensidigt — og han kan faae hele Publikum til at troe der er Noget i det. Du milde Gud. Intet er lettere for den, der afgiver Correctivet, end at sætte den anden Side til; men saa ophører det jo just at være Correctivet og bliver selv et Bestaaende."

„En saadan Indvending kommer derfor fra En, som aldeles manglede Resignation til at afgive Correctivet og ikke engang har Taalmod til at fatte det."

Denne Taktik havde Kierkegaard heller ikke lært af en Mand, som han saa ofte med Ærbodighed nævner og citerer i sine efterladte Dagbøger, den fromme Johann Arnd[2])

---

[1]) S. Kierkegaards Bladartikler, 1857, S. 123.

[2]) Tholuck, Livsvidner i den lutherske Kirke, see „Nyt Tidsskrift for udenl. Theol.", VII, 700 ff.

(1555—1621). Det var en ægte Discipel af Luther; hans Skrift: „fire Bøger om den sande Christendom“ blev forkjætret i hans levende Live som mystisk, sværmerisk og vildledende, men er i den lutherske Menighed indtil denne Dag forbleven en ligesaa udbredt og opbyggelig Bog, som Bogen „om Christi Efterfølgelse“ af Klosterbroderen Thomas a Kempis er det. Naar man læser Fortalen til Arnds Bog, skulde man troe, at han var enig med Kierkegaard i den Paastand, som allerede findes udtalt i hans efterladte Papirer fra 1847 (S. 144), „at man i Christenheden egentlig har afskaffet Christendommen“. Men selve Bogens Indhold viser hen i en ganske anden Retning; den er kun en opbyggelig Paaviisning af Lutherdommens Affald fra Luther, en paa Guds Ord i Skriften grundet, i alle Virkelighedens Forhold indtrængende Formaning til at leve efter Luthers Fyndsprog (W. 7, 159), at „den ganske Christendoms Lære, Gjerninger og Liv er kortelig, klarlig, rigelig indbefattet i de to Stykker: at troe og at elske. Ved dem bliver Mennesket stillet mellem Gud og sin Næste som et Middel, ligerviis som et Kar eller Rør, der modtager oventil og igjen giver ud nedentil — hvorved de guddommelige Goders Væld uden Ophør skal strømme ind i andre Mennesker.“ Skulde man i Modsætning dertil udpege den Opfattelse af Christendommen, hvori Kierkegaard tilsidst fandt et afgjørende Udtryk for sit Syn paa sand Christendom, da fremglimter den som et Lyn, der oplyser hele Synskredsen, 1852 i følgende Fyndsprog (E. P. 1852, 248): „Der er en Religion, som kaldes Christendom . . .“.

Denne Lære forkynder, at det ved Aandens Bistand er saligt at lide, saligt at fornegte sig selv, saligt at forsage Verden. Dette er Nerven i denne Lære.“

---

8. Christus og Forsagelse af denne Verden.

Hvad er Betydningen af Ordene „at forsage Verden“, der i Kierkegaards Skrifter idelig og idelig gjentages? Vi lade ham selv forklare det. „Naar det hedder: tragter først efter Guds Rige, saa er hermed Evighedens Maal sat Mennesket som det, hvorefter han skal tragte. Skal nu dette gjøres, og nøie efter Ordene (o, og Evigheden lader sig ikke bespotte, ei heller bedrage!), saa gjælder det jo for Alt om, at Mennesket ikke kommer til først at tragte efter noget Andet. Hvad er nu det Andet, han kan tragte efter? Det er det Timelige. Hvis han da skal tragte først efter Guds Rige, maa han altsaa frit forsage alle Timelighedens Maal. O, vanskelige Opgave; naar Beleiligheden tilbydes maaskee i Overflod, naar Alt er vinkende, naar hvad man kalder Medgang er flux tilrede, blot han ønsker det, at føre ham til Besiddelsen af alle Timelighedens lysteligste Goder: da at forsage alt dette! (Stemninger o. s. v. 70). Sandheden lærer, at et Menneske skal afdøe fra Endeligheden (dens Lyst, dens Beskjeftigelser, dens Idrætter, dens Tidsfordriv), skal gjennem denne Død til Livet, skal smage (som det hedder at smage Døden) og fatte, hvor tomt[1]) Det er, hvormed Travlhed udfylder Livet, hvor ubetydeligt Det er, som er Øiets Lyst og det kjødelige Hjertes Begjering — ak, det naturlige Menneske forstaaer Sagen lige omvendt, han troer, at det Evige er det Tomme. Der er vel ingen Drift saa stærk i et Menneske som den, med hvilken han hænger ved Livet — naar Døden kommer, bede vi Alle for os om at maatte leve: men Selvfornegtelsens Afdøen er lige saa bitter som Døden. Og i Herrens Huus faaer Du Sandheden at vide, at Du skal afdøe fra Verden; og har Gud faaet at vide, at Du fik det at vide (hvilket jo er uundgaaeligt), saa skal i al Evighed ingen Udflugt hjælpe Dig. Tag Dig der=

[1]) Endelighedens Tomhed og Forfængelighed skildres i „Christelige Taler“, 4de Afdeling S. 15 ff.

for iagt, naar Du gaaer til Herrens Huus" („Tanker, som saare bagfra" S. 17). „Apostelen Peder forlod Alt, brød med Alt (Matth. XIX, 28), hvad der binder et Menneske til Jorden, og med Alt, hvad der fængsler til Jorden. Han forlod i Kjerlighed til Christum eller i Had til Verden[1]) forlod han Alt, sin Livsstilling, Udkommet, Slægt, Venner, det menneskelige Sprog, Kjerlighed til Fader og Moder, Fædrelandets Kjerlighed, Fædrenes Tro, han forlod den Gud, han hidtil havde dyrket" (S. 30). „Christus fordrer af den Christne, at han frivilligt skal opgive og forlade alle Ting. Dette fordredes ikke i det gamle Testamentes Dage; Gud fordrede ikke af Job, at han selv skulde opgive Noget, og fordrede, prøvende, af Abraham kun udtrykkeligt Isaak. Men Christendommen er jo ogsaa Frihedens Religion, just det Frivillige er det Christelige. Frivilligt at opgive Alt, for at følge Christum, det er at være overbeviist om det Godes Herlighed, som Christendommen forjætter." (S. 24.)

„Tænk Dig et Menneske i Besiddelse af alle Lykkens Goder, begunstiget paa enhver Maade — men tænk Dig, at dette Menneske dog derhos er alvorlig nok til at have rettet sit Sind paa Evighedens Maal. Han forstaaer altsaa, at alt Dette, som er ham givet, skal han forsage. Han er ogsaa dertil villig, men see, da vaagner der en Mismodets Bekymring i hans Sjæl, en ængstelig Selvbekymring, om han dog maaskee ikke bedrager sig selv; og det kun er en Indbildning med hans Forsagelse, da han jo bliver i Besiddelse af alle Goderne. Han tør ikke kaste fra sig, hvad der er givet ham, thi han forstaaer, at dette kunde være en formastelig Overdrivelse, der let kunde blive ham til Fordærvelse, istedetfor til Gavn: og sørgmodigt har han fattet en bekymret Mistillid til sig selv, om han ikke muligen bedrager Gud,

[1]) At det Skriftsprog, som K. saa ofte sigter til eller beraaber sig paa (Jak. 4, 4), taler udelukkende om Syndens Verden, viser Sammenhængen uimodsigeligt.

og al hans Forsagelse er et Spilfægteri. Da kunde han vel ønske, at det maatte fratages ham Altsammen, at det maatte blive Alvor for ham med at opgive det Timelige, for at gribe det Evige. Og skeer det ikke, da udvikles der maaskee i hans Inderste en Sindets Sygdom, et uhelbredeligt Tungsind, som har sin Grund i, at han i dybere Forstand blev raadvild over sig selv." (Stemninger o. s. v. S. 71.)

Man seer nu, hvad Kierkegaard forstaaer ved at forsage Verden, „at forsage Alt, hvad et Menneske har", for at blive en Jesu Discipel. Hans Ytringer ere tillige hans Fortolkning af Jesu Ord i Lucas, 14, 33. De allersidste aabne os, som det Følgende tydeligt skal vise, et Indblik i, hvad Kierkegaard personligt regnede til sine Sjælekvaler i sit Forhold til Christendommen. (E. P. 1847, 269—70; 1850, 180.)

Den ideale Fremstilling af Christendommen i Intellektualitet, som hans Skrifter indtil 1848 stærkest maatte bære Præget af, under hans omfattende dialektiske Reflexionsarbejde for hvad han kaldte at „udgrave" de christelige Existentsformer, den ene efter den anden, og rense dem fra alle Sandsebedrag, havde for ham — trods Anstrængelsen — været forenet med en personlig „ubeskrivelig Nydelse eller Tilfredsstillelse" (E. P. 1849, 422). Dette Aandsarbejde havde tillige i hans Existents været forenet med Ødselhed, med kostbare Adspredelser[1]), for at holde sig i produktiv Stand (E. P. 1850, 211, 261). Da han endelig i 1848 havde skrevet, hvad han for sig selv kaldte „Fuldendelsens samtlige Værker" (E. P. 1848, 277), gik det op for ham, at den Christendom, som deri fremstilledes, var langt idealere end hans eget personlige Liv, og at han egentlig kun forholdt sig som den sidste Formation af en Digterexistents til en saadan Christendom, idet han kun i en lavere, ja næsten i den laveste Grad kunde betegne sig selv som en Stræbende til hiint Maal (E. P. 1849, 154, 405—7, 448). Og tillige

---

[1]) Dertil maae ogsaa hans mange Kjøreture henregnes, E. P. 1846, 872—73.

følte han til sin personlige Ydmygelse, at han ikke endnu formaaede at gjøre mere eller at give sine Værker den sande Sandhed ved selv at være det Fremstillede (E. P. 1849, 228, 236—37, 374—75). Efter en lang, reflekterende, men tillige yderst lidenskabelig Sjælekamp, som udførlig er beskrevet i hans Dagbøger fra 1849 og viser, hvor han indvortes stred og led, for at forstaae existentielt ɔ: ydmygt, hvad han kaldte „sin Grændse“, meente han at burde „svinge“, eller at frie sig ærligt og redeligt ud af denne beklemmende Situation ved at lade hine Fuldendelsens Værker være en pseudonym Forfatters Arbejder og ved i Fortalen til „Indøvelse“ at forsikre, at han der udgav Bogen, betragtede den deri fremstillede Fordring til det at være Christen — der var tvunget op til et Idealitetens Høieste — som sagt alene til ham selv, at han maatte lære ikke blot at henflye til Naaden, men at henflye til den i Forhold til Benyttelsen af Naaden. Han kaldte dette Aandefægtning (E. P. 1849, 482). Fordringen skulde høres, men heller ikke mere. Det skulde overlades til Enhver i hans Samvittigheds-Forhold at afgjøre, om han formaaede at bygge Taarnet saa højt. Det skulde høres om muligt „som en Røst i Skyerne, høres som den vilde Fugls Flugt over de tammes Hoveder.“ Det skjulte Angreb deri paa Samtidens existentielle Christendom skulde dog tillige være den eneste Udvej til, christeligt, at forsvare det Bestaaende. Digterisk (ved en Pseudonym) skulde Dommen anbringes over det. Det skulde saa — ligesom han — selv vedgaae den [af ham fremstillede] christelige Fordring og gjøre Tilstaaelse, sig selv betræffende, om sin Afstand. Dets Christendom blev da denne: „ikke blot ved Naaden at finde Tilgivelse for det Forbigangne, men ved Naaden et Slags Aflad fra den egenlige Christi Efterfølgelse og den egenlige Anstrængelse ved det at være Christen.“ (Bladartikler, S. 123.)

Til den egenlige Christi Efterfølgelse regnede nemlig nu Kierkegaard ogsaa en total Forsagelse af denne Verden. Ogsaa om sit personlige Forhold til dette Punkt har han

redeligt opladt os sine Tanker. Her maatte han atter til sin Ydmygelse tilstaae, at han kun var en Digter. Det hedder E. P. 1849, 241: „Det er ikke det Digteriske at leve som Lilien og Fuglen (hvilken Dumhed, naar Spidsborgerligheden bebreider Digteren, at han formeentlig gjør det — istedetfor at have en Næringsvei), o, nei det er just det sande. Men Ulykken er, at Digteren gjør det ikke, det gjør kun Apostelen. Det Digteriske er selv paa en eller anden Maade at have sit Udkomme og saa at præke, tale, digte om at leve som Lilien og Fuglen eller som Apostelen"[1]).

Han erkjendte det aabenhjertig som en Begunstigelse, der ethisk satte ham ned i en lavere Classe[2]), at han ikke havde maattet arbejde for Udkommet paa Grund af den Formue, han havde arvet efter sin Fader. Den satte ham i Stand til at begynde og en Tid lang i Uafhængighed og Uegennyttighed, med Sokrates som Forbillede, at fortsætte sin Forfatterbane uden en Gang at ville modtage Honorar for sine Skrifter, men derimod at lade dem udgaae paa sit eget Forlag, stundom med stort Pengetab for sig selv. Til at vedblive dermed havde han ikke Formue nok, dengang det blev Alvor for ham med ikke blot at gjennemtænke Christendommens Fordringer, men ogsaa at efterleve dem. At give sin Formue til de Fattige og leve i Armod var ham imidlertid for højt. (E. P. 1851, 118.) Det var ham kun muligt at vove at forsøge at være mere oekonomisk. (E. P. 1849, 291.) Ogsaa paa dette Punkt maatte han til sin Ydmygelse erkjende sin existentielle Grændse. Som Forfatter holdt han vel af at kalde sig selv en Klostergejstlig, en Sjælesørger for Eneboere (E. P. 1849, 320), men ønskede nu at see virkelige Kloster-Gejstlige i Samtiden, at man dog stundom kunde faae Handlinger at see, der „formaliter" erindrede om det Christelige. Vel vidste han, at man vilde sige,

---

[1]) Jfr. hans Yttringer E. P. 1848, 54 om Conflikten mellem Poesi og Christendom i dette Punkt.

[2]) Synspunktet, S. 107.

„ja, men En, der forsager hele Verden og lever af Rødder, han kan i sit Hjerte være lige saa forfængelig som En, der har det Verdslige.“ „O,“ udbryder han, „det veed jeg, det veed jeg. Men jeg veed tillige, at medens de Fleste handle ud af den Art Forfængelighed, som er den verdslige, saa handler han, hvis han ogsaa er forfængelig, dog ud af den Art Forfængelighed, som maa kaldes den gudelige. Vistnok er denne for Gud værre end den første, men deraf følger ingenlunde, at hans Handlinger (som Asket — i Selvfornægtelse) ikke kunne gavne“. (1849, 357). „Det sande Begreb af Asket er at nedsætte Livs-Fornødenheder til et Minimum og saa forresten naturligviis hverken at mishandle sig selv ved Hudflettelser eller deslige.“ (1849, 446). Han haabede derfor nu paa, at hans eget Forfatterskab som en religiøs Digters, „der elskede, hvad der saarer: Idealerne“ (E. P. 1851, 387), der led af en ulykkelig Elskov i Forhold til Idealet (E. P. 1850, 203), næsten segnede under Idealitetens Fordringer og med en vis ulykkelig Kjærligheds Gløden stillede Idealiteten frem, kunde have den Art Fremstillings Magt, der hjælper ud paa Strømmen, saa den Generation, der voxede op, fra Barn af fik det pathetiske Indtryk af existentielt at udtrykke Idealiteten. Saa vilde ogsaa nok baade Klosteret komme igjen og de egentlige Sandhedsvidner. (1849, 456–457.) Nu forstod han ogsaa, hvorfor Christendommen holder paa det Frivillige. Den existentielle Myndighed til at lære[1]) svarer til det Frivillige. Hvo skal lære Armod? Den, der selv kæmper for at faae Formue eller har den, kan vel tale derom, men uden Myndighed; kun den Frivillige, Den, der frivilligt opgav Rigdom og er fattig, kun han har Myndighed. Hvo skal lære (Andre) at foragte Ære og Anseelse? Kun Den, der frivilligt opgav eller gav Afkald paa Ære og Anseelse. (1849, 459—62.)

---

[1]) Han betragtede nemlig „Indøvelse i Christendom“ som en Haandbog for Gejstligheden, for at faae den ud paa Strømmen, at den existentielt kunde føre an. (E. P. 1850, 328).

Vi standse her et Øjeblik for at spørge, hvor langt Kierkegaard, efter at have, som han selv siger, gjort Klosterbevægelsen, nu i Opfattelsen af sand Christendom og i christelig Existeren var naaet frem, naar vi sammenstille ham med Luther. Det var da virkelig ikke længere end til det Tidspunkt i Luthers Klosterliv, hvor denne vel nok var kommen til Troen paa Christus, men endnu var fangen og, hvad Kierkegaard kun ufuldkomment formaaede, virkelig heelt existerede i den katholske Kirkes Forestillinger om „Forsagelse" af det Jordiske, det Timelige, det Verdslige som Krav til og Kjendemærke paa et fuldkomment Liv i Christi Efterfølgelse. Hvor forunderligt, at Luther og Kierkegaard begge læste, ja fordybede sig i den middelalderlige berømte Prædiker, Mystikeren Taulers Skrifter til Opbyggelse, og at hiin elskede og forarbejdede det evangeliske Element i dem, mens denne forelskede sig i det katholske Element, der maatte findes i dem, navnlig i Bogen om Efterfølgelsen af Christi fattige Liv. Tauler priser naturligviis den frivillige Armod, udvortes og indvortes (Anden Deel, § 102). Men hvor højt Luther end satte ham, Luther — selv ivrig Munk — siger dog allerede i sine ældste Prædikener som Klostergejstlig fra 1515, at den rette Tro er den, der aandeligt, indvortes giver Afkald paa alt sit eget, paa alle formeentlige, kreaturlige Goder og navnlig paa al egen Fortjeneste, for at flye til den retfærdiggjørende Naade — til Christus, der uden vore Gjerninger gjør os retfærdige. Noget ringe, hedder det videre, som dog Mange sætte højt, er derimod Bortgivelse af udvortes Ejendom. Det er Hjertet, der maa blive frit[1]). Alle blot munkeagtige og lignende asketiske Anstrængelser sættes allerede da af Luther langt under den christelige Kjærligheds almindelige Gjerninger, til hvilke den nye christelige Aand kraftig og glad maa tilskynde, og som — uden nogen Forskjel mellem Bud og Raad[2]) — Alle ere ligemeget forpligtede

---

[1]) Köstlin, Luthers Leben, I, 123–24.

[2]) Den katholske Kirkelære skjelnede saaledes mellem Christi Bud og Raad, at hine gjaldt de almindelige Christne, disse kun dem,

til. Han erklærer endvidere, at ogsaa alle Gjerninger i et særligt, jordisk og verdsligt Kald, naar de gjøres i Gudsfrygt, ere Gud velbehagelige — lige saa vel som Fasten og Vaagen; saaledes f. Ex. en Skomagers eller en Skræders, en Borgmesters eller en Fyrstes Gjerninger.

Dog tilbage til Kierkegaards „Forsagelse af Alt" og hans dertil svarende Fortolkning af Herrens Ord. Det hører maaskee til hans Dialektik og Taktik for Samtidens Skyld kun at nævne Herrens Fordringer, men ej hans Forjættelser i de fire Evangelier. Luther skiller dem ikke ad, fordi Herren ikke gjør det. Der staaer skrevet: Søger først Guds Rige og hans Retfærdighed, og derpaa videre: saa skulle og alle disse Ting (hvad de Troende skulle æde, drikke, hvormed de skulle klæde sig) tillægges Eder. Der staaer i Matth. 19. Cap. ikke blot Peters Spørgsmaal til Herren, men ogsaa den dertil svarende Herrens Forjættelse V. 29: Hver, som haver forladt Huus eller Brødre eller Søstre eller Fader eller Moder eller Hustru eller Børn eller Agre for mit Navns Skyld, skal faae hundredefold igjen (Marcus 10, 30 tilføjer: Huse og Brødre og Søstre o. s. v., nu, i denne Tid, med Forfølgelser) og i den tilkommende Verden et evigt Liv. Der staaer Matth. 6, 24 ikke blot: Ingen kan tjene to Herrer, men der tilføjes: I kunne ikke tjene Gud og Mammon. Og Ordet tjene er et svagere Ord end det af Herren selv brugte; det siger: I kunne ikke være Guds og Mammons Livegne[1]).

Hvad er Guds Rige og hans Retfærdighed, spørger Luther, endnu Klosterbroder, 1518 i sin „Udlægning af „Fadervor" for enfoldige Lægfolk" og han svarer saaledes: „Ville I vide, hvad Guds Rige er, saa skulle I ikke søge

---

der vilde være fuldkomne Christne. Herrens Ord til den rige Yngling Matth. 19, 21 hørte til de sidste. (E. P. 1848, 32.)

[1]) Jfr. K.s Ytring i „Kjerlighedsgjerninger" fra 1847, 1, 119: „Ethvert Menneske er Guds Livegne, derfor tør han ikke tilhøre Nogen i Kjerlighed uden i den samme Kjerlighed at tilhøre Gud."

det langt borte eller løbe over Land efter det. Det er Dig nær, ifald Du vil det. Ja, det er ikke alene hos Dig, men i Dig. Thi Tugt, Ydmyghed, Sandhed, Kyskhed og enhver Dyd (det er det sande Guds Rige) formaaer Ingen at hente over Land eller Hav, men det maa oprinde i Hjertet.

Der er dem, som ikke forstaae ved Guds Rige andet end Glæde og Lyst i Himlen og alene ere bekymrede for at blive salige; de vide ikke, at Guds Rige ikke er andet end at være from, tugtig, reen, mild, sagtmodig og fuld af al Dyd og Naade, saaledes at Gud har Sit i os og han alene er, lever og regjerer i os. Dette skal man først søge og begjære som det høieste. Thi det kaldes at være salig, naar Gud regjerer i os, og vi ere hans Rige. Men Glæde og Lyst og alt andet, som man søger, tør man ikke søge eller bede om eller begjære, men det vil altsammen komme af sig selv eller følge med Guds Rige. Thi ligesom en god Viin ikke kan drikkes, uden at den af sig selv, saa man ikke behøver at søge det, medfører sin Lyst og Glæde og ikke kan aflade dermed, saaledes er det endnu mere Tilfældet, at naar Naaden og Dyderne (Guds Rige) fuldkommes, saa maa uden vor Tilgift, naturligt og uhindret følge Glæde, Fred, Salighed og al Lyst. (W. 21, 185.)

I denne Forklaring forbliver Luther fast hele sit Liv. Det hedder i Udlægningen af Herrens Bjergprædiken, til Matth. 6, 33 (fra Aaret 1532): „Det er ofte sagt, hvori Guds Rige bestaaer, nemlig med ganske faa Ord, ikke i nogensomhelst udvortes Ting, Mad, Drikke eller andre Gjerninger, men deri, at man troer paa Jesus Christus, der er Hovedet og Kongen i dette Rige, i og ved hvem vi have Alt, saa hver den, der bliver i ham, ham kan Synd, Død og Ulykke ikke skade, han har evigt Liv, Glæde og Salighed, der begynder her nede i slig Tro, men paa Dommedag skal aabenbares og evig fuldendes. Hvo der vil kjende og finde Guds Rige, maa ikke søge det efter sit eget Hoved, men høre Hans Ord, der er Grundvolden og Hovedhjørnestenen og see, hvor han viser Dig hen, og hvorledes han tyder det. Nu er dette

hans Ord om hans Rige: Hvo, som troer og bliver døbt, skal blive salig. Ordet er ikke spundet ud af vort Hoved eller voxet ud af et Menneskehjerte, men det er faldet ned fra Himlen og aabenbaret os ved Guds Mund, for at vi skulle have Vished og ikke tage fejl af den rette Vej. Hvor det nu gaaer i Svang, saavel hos Prædikerne som hos Tilhørerne, at man flittig nytter Ordet og Sacramenterne, lever efter samme og bliver ved dermed, der bliver Guds Rige søgt og fremmet og det for fuldt Alvor.

Men hvad betyder nu det, Han føjer til: „Og hans Retfærdighed"? Retfærdighed betyder her en Christens hele Liv med Gud og Mennesker, lige som Træet med dets Frugter; dog ikke saaledes, at det derfor allerede er fuldkommet, men stedse vorder det; ligesom Han har befalet sine Disciple altid at tragte derefter, som de, der endnu ikke have grebet det eller allerede ganske have udlært og levet det. Thi i Christi Rige er der, hvad os angaaer, halvt Synd og halvt Hellighed. Hvad der af Tro og Christus er i os, det er ganske reent og fuldkomment, men det er ikke vort, men Christi, der formedelst Troen er vor, og lever og virker i os. Men hvad der endnu er vort Eget, det er idel Synd, dog tildækket og udslettet under og i Christus, ved Syndernes Forladelse, derhos daglig ved samme Aandens Naade dødet, indtil vi endelig afdøe fra dette Liv. Det er den Formaning, hvormed han viser os fra det timelige Gode hen til den evige Skat, at vi ikke skulle agte sligt Gode imod hiint, som vi have i Himlen. Dertil føjer han nu ogsaa en Forjættelse og Trøst, at vi ikke skulle tænke, han vilde af den Grund slet ikke give os noget paa Jorden, men skulle vide, at vi dog ogsaa skulle have hernede, hvad vi behøve til dette Livs Nødtørft." (W. 43, 253 ff.)

Luther fortier heller ikke, hvorledes Herrens Forjættelse til Peter og de andre Apostle, at de her paa Jorden skulde faae fuld Erstatning for de timelige Ting, de forlode for hans Skyld, blev opfyldt paa dem. Han viser ved at udlægge Joh. 14, 12; Luc. 5, 1—11; Gal. 1, 18; 2, 2 og 9;

1. Cor. 9, 5—14, at Peter ved at følge Christus gik over i en anden, men højere Tingenes Orden, nemlig i det Guds Rige, der ikke er af Verden, men dog i Verden, og i dette Rige fik en langt højere Livsstilling end den, han forlod, fik ogsaa sit timelige Udkomme, fik et nyt Hjem, fik talrig Slægt og talrige Venner i de christelige Menigheder, som Christus gav ham Naade til at stifte, fik timelig Ære og Anseelse som en af Pillerne i disse Menigheder, fik den Helligaands Sproggave og beholdt den eneste sande Gud, som han havde dyrket, men beholdt ham forklaret som Faderen i Sønnen. Heller ikke fandt han Undergang her paa Jorden ved at følge Christus, men fik ved Herrens Styrelse Naade til at fortsætte sit jordiske Levnetsløb, trods alle Forfølgelser af Mennesker, igjennem meer end tredive Aar efter Christi Død, indtil den af Gud bestemte Time (Joh. 7, 30) kom, da han igjennem Martyriet skulde følge sin Frelser ind i det himmelske Rige [1])."

Af Herrens Ord: „I kunne ikke være Guds og Mammons Livegne", har Luther givet en udtømmende Forklaring i sin Kirkepostille, til Evangeliet paa 15. S. e. T. Han begynder med at vise, hvorledes Christus ret med Flid advarer og formaner sine Christne, at de skulle tage sig i Agt for Gjerrighed og Bugsorg, som er Vantroens rette Frugt og Ytring og i Besynderlighed gjør stor Skade i Christenheden, naar den behersker dem, der ere i Lære-Embedet eller og dem, som skulle bekjende Guds Ord for Enhver og for Guds Skyld være beredvillige til at tjene Alle, om de end derover skulle miste Gods og Ære, Liv og Velfærd. Han siger videre, „at man finder ganske Faa, som ej synde mod dette Evangelium, og at Herren fælder en streng Dom, som ogsaa er forfærdelig at høre, saasom den angaaer os, skjøndt Ingen vil bekjende det eller taale, at man siger: „Du hader og foragter Gud, Du er Guds Fjende". Der er Ingen blandt

---

[1]) Katholikernes Paastand, at Peter i 25 Aar har som Biskop styret den romerske Menighed, anseer Luther for uhistorisk. W. 62, 161.

os, som, hvis man tilspurgte ham, om han elskede Gud, jo vilde sige: „Ja, jeg elsker ham. Holder Du mig for et saadant forbandet Menneske, at jeg skulde hade Gud?" Men see, hvad Texten her siger, nemlig at vi Alle hade og foragte Gud, naar vi elske og hænge ved Mammon. Det er møjsomt at høre Evangeliet og gjøre derefter. Vi have Evangeliet, Gud være lovet, det kan Ingen negte, men hvorledes leve vi? Vi tænke alene paa at lære og vide det, mere bliver der ej deraf; vi tykkes, at det er nok at vide det, og bekymre os ej om at leve derefter. Vi frygte for, naar vi have lagt et Par Kroner eller nogle Skillinger i Vinduet eller i Stuen, at de skulle blive bortstjaalne, men Evangeliet kan man undvære, om det saa var et heelt Aar. Og dog ville slige Skalke agtes for evangeliske Christne."

„Verden kan ikke skjule sin Vantro i de grove, udvortes Synder; thi jeg seer, at den elsker meer en Gylden end Christum og alle hans Apostle, om de end selv vare tilstede og prædikede. Hvad har jeg ikke, naar jeg har Evangeliet? Gud har jeg, som gjør Sølv og Guld og Alt, hvad paa Jorden er, og jeg har faaet en saadan Aand, hvorved jeg veed, at jeg evindelig skal frelses. Det er meget mere, end om jeg havde Kisten fuld af Penge. Var jeg en sand Christen, da sagde jeg: Evangeliet er mig kjærere end hundrede tusinde Daler, ja meget mere. Thi naar jeg har denne Skat, saa har jeg Alt, hvad der er i Himlen og paa Jorden."

„Men denne Skat maa man tjene alene, thi man kan ej tjene Gud og Mammon. Mammon betyder Gods og Rigdom, og saadant Gods, som man ej bruger, men henlægger som en Skat. Tragter nu et Hjerte efter at tilvende sig og samle meget Gods sammen, da kan det sandelig ej agte Guds Ord og Rige stort. Det gjøre nu ej de Christne (de samle ingen Skat), men de bede Gud om det daglige Brød og lade sig nøje med det, som de kunne have med en god Samvittighed, og som Gud giver dem. Men de andre

lade sig ikke nøje dermed, men samle sig et stort Forraad, hvorpaa de kunne forlade sig; thi skulde vor Herre døe i Dag eller i Morgen, var det dog godt at vide, at de alligevel kunde have Udkomme. Derfor kalder St. Paulus Eph. 5, 3, Col. 3, 5: Rigdom og Gjerrighed en Gud i denne Verden og et Afguderi; dermed stemmer Christus her overeens og kalder det at tjene Mammon.

Hvoraf kommer det nu, at Evangeliet og St. Paulus kalder Gjerrighed et Afguderi? Det skeer til vor Skjændsel, fordi Guldet er vor Gud, som vi tjene og forlade os paa, og som dog ej kan frelse og hjælpe os, som hverken kan staae eller gaae, see eller høre, som hverken har Kraft eller Magt, Trøst eller Hjælp. Thi om En end havde hele Verdens Rigdom, saa er han dog ej et Øjeblik sikker for Døden."

Luther skildrer nu livagtigt Mammon som Afgud i følgende Ord: „Det er en afskyelig og afmægtig Gud, som ej kan hjælpe En i den mindste Sygdom, ja som ej engang kan bevare sig selv; der ligger den i Kisten, den afmægtige Gud, og kan hverken hjælpe sig selv eller nogen Anden. Skamme maa Du Dig ved din døde Gud, som ej kan hjælpe Dig i det mindste og er dog saa kostelig, at han lader sig herligen opvarte og forvare i Kister med store Laase, og hans Herre maa alletider sørge for, at han ej omkommer ved Ild eller vederfares en anden Ulykke. Bestaaer denne Skat eller Gud i Klæder, saa maa man passe paa ham og bevare ham for den allerringeste Orm, for Møl, at de ej skulle fordærve eller fortære ham.

Vi maae dog skamme os, at vi mere troe denne Gud, som Møl kan fortære og Rust fordærve, end den Gud, som skaffer og giver alle Ting, ja som har Himmel og Jord og alt, hvad der er, i sine Hænder. Tvi Dig, Du forbandede Vantro!"

Luther siger derefter, at det ikke er forbudt at have Penge og Gods, fordi vi ikke kunne undvære dem, og anfører her, som flere Steder, Abraham, Loth, David, Salomon og Andre, der have haft mange Penge og meget Gods, ligesom

han beraaber sig paa, „at vi i vore Tider finde af og til rige Folk, som dog ogsaa ere fromme“; thi det er noget andet at have Gods og saa at tjene Mammon, at have Mammon og saa at have Mammon til sin Gud. „Hvo som har Gods, skal ogsaa være Herre derover. Hvo, som da tjener Pengene, han er deres Træl; han har ej dem, men de have ham, thi han tør ej bruge dem, som han vil, tør ej tjene Andre dermed, ja han har ej engang Mod til at røre dem. Men er han Herre over Godset, saa tjener Godset ham, og han ikke Godset, han tør da bruge Godset, som Abraham, David, Job og flere andre Rige, og han har kun Bekymring for de Ting, som hører Herren til, som St. Paulus lærer 1. Cor. 7, 32. Han hjælper de Fattige med sit Gods, og han giver gjerne dem, som Intet have. Seer han En, som ingen Kjole har, saa siger han til sine Penge: „Herud, Monsieur Daler, der er en fattig nøgen Mand, som ingen Kjole har, ham maa Du tjene! der ligger en Syg, og har ingen Hjælp: Herud, I Junkere — Kroner og Dalere —, afsted og hjælper ham. De, som saaledes omgaaes med dette Gods, ere Herrer derover, og det gjøre alle retskafne Christne, men de, som spare paa Skillingen, og stedse tænke paa, hvorledes Pengebunken kan blive større, de ere lutter Afguds-Trælle.“

Luther udlægger ogsaa 1 Tim. 6, 17 ff. (W. 52, 386) saaledes: Vor Gud under os gjerne, at vi bruge hans Goder og Gaver, spise, drikke og ere glade. Han er en rig Gud; han vil og kan ikke finde sig i, at vi skulle klage over, han har ikke Noget at give os eller ikke er i Stand til at ernære og forsørge vort stakkels Legeme, den Ormesæk. Ja, just derfor har han skabt Himmel og Jord og ordnet det saaledes, at Luften giver alle Slags Fugle, Havet og Vandet mange Slags Fiske i Overflod, Jorden alle Slags utallige Frugter, for at vi skulle kunne nyde dem. Kun det vil han, at vi skulle holde ham for vor naadige Gud ɔ: frygte, elske, forlade os paa ham o. s. v. og erkjende, at det er hans Goder og Gaver, som vi ikke erhverve ved vor Omsorg, Flid, Møje

og Arbejde[1]), saaledes som Verden bilder sig ind, men som tillægges os ved hans Naade og Velsignelse, for hvilket vi ere skyldige hjertelig at takke ham og ikke at forglemme vor Næste.

Kierkegaard gjør den Indvending mod Luthers Opfattelse, uden dog at nævne hans Navn, at man ikke skal tage Exempler fra det gamle Testament, naar man vil tale ret om Forsagelse i Christendommen, fordi man da kun skildrer „jødisk Fromhed", men ikke udviser det for Christendommen Afgjørende. („Dømmer selv" S. 99). Det kan vel være, at Kierkegaard heri seer den samme Mangel paa Dialektik hos Luther, som han i andre Punkter finder hos ham. Luther forstaaer imidlertid heelt vel at gjøre Forskjel paa jødisk og christelig Fromhed. Han skjelner endog meget skarpt mellem begge i den særdeles udførlige Udlægning af Herrens Bjergprædiken (W. 43, 1—368), idet han christeligt forklarer Ordene: Salige ere de Fattige i Aanden; thi Himmeriges Rige er deres. Han siger: „Saa venlig og sød denne Prædiken er for de Christne, der ere Hans Disciple, saa fortrædelig og ulidelig er den for Jøderne og deres store Helgene. Thi det var Summen af deres Lære, at naar det gik et Menneske vel her paa Jorden, saa var han salig og vel faren, og derfor gik Alt for dem ud paa, at Gud — naar de vare fromme og tjente ham — skulde give dem Nok her paa Jorden og ikke lade det skorte paa Noget, saaledes som David i Ps. 144, 11—15 taler derom: „Det er deres Lære, at alle Kroge og Kamre maae være fulde af Forraad, og Engene fulde af Faar, der alle læmme rigelig, Øxnene kraftige til Arbejde og derhos ingen Skade, Tab, Ulykke eller Plage. Det forstaae disse ved „salige Folk". Derfor kommer Jesus her med en ny Prædiken for de Christne, at naar det gaaer dem ilde, naar de lide Nød, naar de hernede

[1]) En Udvikling af Velsignelsen i timeligt Arbejde, med Gud for Øje, har K. i humoristisk-naiv og dog alvorlig Form givet i „Dømmer selv", S. 94–99.

maae give Afkald paa Rigdom, Magt, Ære og gode Dage, skulle de desuagtet være salige og ikke have en timelig, men en anden evig Løn, saa at de have Nok i „Himmeriges Rige". Luther spørger derefter, om nu alle Christne skulle leve i Armod, og om ingen af dem tør have Penge, Gods, Ære, Magt; hvordan de Rige, saasom Fyrster, Herrer, Konger da skulle bære sig ad, om de alle skulle lade deres Gods, Ære o. s. v. fare eller skulle afkjøbe de Fattige Himmerige, som Nogle have lært. Han svarer Nej og giver den samme Forklaring, som alt er givet ovenfor, idet han tillige udhæver, at det slet ikke er Uret i sig selv udvortes at have Penge, Gods, Land og Folk, men tvertimod Guds Gave og Ordning; at Christus slet ikke her afhandler det Mindste om verdsligt Regimente og Ordning, men ene vil tale om det Aandelige, hvorledes man udenfor og ovenover det Udvortes skal leve for Gud. Hvad det kommer an paa for Gud er, at man ikke sætter sin Lid, Trøst og Trods i timelige Goder eller lader Hjertet hænge derved og gjør Mammon til sin Afgud. Han udvikler videre, hvorledes David midt i al sin Rigdom dog var aandelig fattig og bekjendte sig (Ps. 39) at være en Fremmed, en Gæst paa Jorden som alle hans Fædre; at han deri var et Forbillede for de Christne, der ogsaa skulle bruge alle timelige Goder ligesom en Gæst, der overnatter og næste Morgen rejser videre og derfor kun til Nødtørft benytter Næring og Leje i Herberget. Han klager over, at Gjendøbernes Sekt med Urette beskyldte de Evangeliske for ikke at prædike Evangeliet rettelig, fordi de beholdt Huus og Hjem og bleve hos deres Hustruer og Børn. „Thi hvo der med sit Hjerte kan forlade Huus og Hjem tilligemed Hustru og Børn, endskjøndt han bliver siddende deri og forbliver derved, ernærer sig tilligemed det og tjener det med Kjærlighed, som Gud har befalet — idet han, hvor Nøden kræver det, for Guds Skyld kan lade det altsammen fare til enhver Tid, — hvo der er saaledes til Sinds, han har forladt Alt, paa den Maade, at hans Hjerte ikke er mere i

Fangenskab, men forbliver reent og frit fra Gjerrighed, Vedhængenhed, Trøst og Tillid med Hensyn til alle disse Ting."

Modsætningen mellem det jødiske Syn og det christelige Syn paa det Jordiske har Luther ogsaa udhævet — hvad Kierkegaard selv har været opmærksom paa[1]), i Evangeliet paa 1. S. e. Tr. om den Rige og den Fattige. Han viser, at baade Rige og Fattige behøve en sikker Forskrift, paa det at de kunne leve rettelig og ikke miste det evige Liv. Hvo som derfor her paa Jorden er fattig og elendig ligesom Lazarus, han maa ej forarge sig over sine elendige Vilkaar og søge sin Trøst i dette timelige Liv, men haabe det Tilkommende og Evige. Hvo som er rig, maa ikke bilde sig ind, at Guds Godhed og Naade afmaales efter det, som hændes ham her paa Jorden; thi Penge, Gods, et sundt Legeme o. s. v. have den Ulykke i Følge med sig, at dersom man ej besidder dem med Gudsfrygt og giver Agt paa Ordet, saa bliver denne Velsignelse for vor syndige Naturs Skyld en Aarsag til mange Synder og kan føre til Helvede. Hvor Troen er, der spørges ikke efter herlige Klæder og kostelig Spise, ej efter Gods, Ære, Lyst og Magt, ej efter Noget, som ej er Gud selv; der søges, tragtes og hænges ved Intet uden ved Gud alene, det højeste Gode; kostelig eller ringe Spise, herlige eller slette Klæder gjælde der lige meget. Thi om end de Troende have kostelige Klæder, stor Magt og Ære, saa agte de det dog ikke, men blive enten nødede dertil, eller komme dertil, fordi det tilfalder dem, eller de maae gjøre det, Andre til Tjeneste."

Luther gjør derfor ogsaa opmærksom paa, at Apostelen Paulus i Epistelen paa 1. S. i Fasten (som en ret christelig Dialektiker) viser, hvorledes den Christne lever som et aldeles frit Menneske, der ej har Andet for Øje end Gud alene og fører en aandelig Kamp mod aandelige Fjender, som Apostelen her opregner, baade til venstre og højre Side. Paa venstre Side sætter han Vanære, ondt Rygte, at en Christen

---

[1]) E. P. 1849, 238—39.

er som en Forfører, Ukjendt, Døende, Revset, Bedrøvet, Arm og Nødtørftig; paa højre Side sætter han Ære og godt Rygte, at vi skulle være som Sanddrue, Kjendte, Levende, ej Ihjelslagne, Glade, Rige, og som de, der have alle Ting. „Thi," siger han, „en Christen maa jo have Nogle, som ære og prise ham; han maa desuden hos Nogle have et godt Rygte og Roes for at være sanddru og retskaffen i sin Lære; han maa have Nogle, som antage sig og vedkjende sig ham, som ej skamme sig ved ham; han maa beholde Livet, hvor nær Døden end er ham, saa at han ikke døer, om han endog er omringet af Plagere. Den Christne er glad, selv naar det gaaer ham allerværst, thi hans Hjerte glæder sig i Gud; det bryder frem med Ord, Gjerninger og Gebærder. Om han ikke ejer Noget, saa mangler han dog Intet, men han har Alt i sine Hænder; thi alle Skabninger maae tjene den Troende, som Christus siger (Marc. 9, 23): Alt er den muligt, som troer. For sig selv har han maaskee Intet og undværer gjerne, men for sin Næste kan han udrette Alt og besidder Alt, hvad der behøves til hans Tjeneste, naar det gjøres nødigt. Men imod saa herlige Gaver behøver han og en stærk Rustning, at de ej skulle gjøre ham stolt og hovmodig. Derfor taler Apostelen om Retfærdigheds Vaaben, som den Christne skal bruge baade til Venstre og Højre. Den Christne gaaer den rette Middelvej mellem den venstre og højre Afvej, lader sig ikke nedtrykke af de onde Dage, opblæses ikke ved gode Dage, men bruger dem begge til Guds Ære og sin Næstes Gavn."

Om Forskjellen mellem den jødiske Fromhed og den christelige Tro kommer Luther atter til at tale ved Udlægningen af Ep. paa 3. S. e. Paaske[1]). „Betragt," hedder

[1]) K. i E. P. 1848, 121 siger om denne Prædiken, at den er et sandt Udtryk af Luthers Forestilling om Conformiteten og Heterogeniteten mellem det Christelige og det Verdslige, men at det hele Sving indefter i hvad han plejer at kalde den skjulte Inderlighed ikke blev dialektisk nok sikret.

det, „Apostelens Ord (1. Peter, 2, 11—20) og see, hvorledes denne Fisker fra Bethsaida nu har en ganske anden Forstand, end da han vandrede med Christo førend hans Opstandelse fra de Døde; thi dengang havde han, ligesom de andre Apostle og det hele jødiske Folk, ej anden Mening om Guds og Christi Rige, end at det skulde blive et jordisk Rige, hvori Bønder, Borgere, Adelsmænd, Grever og Herrer skulde være rige og salige, eje al Verdens Gods, men Hedningerne være deres Tjenere og Slaver; hvor ingen Fjende, ingen Krig, Hunger eller Ulykke skulde forstyrre deres Lykke, men hvor de derimod skulde have Fred, gode Dage, Lyst og Glæde under deres ypperste Konge Messias. Det var deres Haab og Længsel; de vare fulde af saadanne Tanker; ja af saadanne Drømme ere de endnu den Dag idag fulde og drukne. Men her hører Du, at St. Peder prædiker tvertimod dette. I maae betragte Eder selv i denne Verden som Fremmede og Gæster; lader derfor Eders Tanker og Eders Vej, som Pilegrimmes paa Jorden, være rettede mod et andet Land og mod et andet Arverige, hvor I skulle være Herrer og altid blive. Hvad skal man da gjøre i dette Liv?" Luther svarer derpaa ved at vise, hvorledes Peter i sine Formaninger til gode Gjerninger og til at vise Troens Frugter gjennemgaaer n æ s t e n a l l e S t æ n d e r, den menneskelige Orden, det udvortes menneskelige Levned og Regimente, som hverken Christus eller Apostlene have f o r k a s t e t, og hvorledes enhver Christen i sin Stand, det være sig som Herre eller Tjener, Fyrste eller Undersaat, skal leve og bruge det, som Gud giver ham: Land, Folk, Huus og Gaard, Hustru og Børn, Penge og Gods, Mad og Drikke, men med et saadant Sind, at han betragter sig som en Gæst hernede, hvor han tager sig et kort Middagsmaaltid, og opfører sig i dette Herberge som en from Gæst. De skulle da ikke være som de, der ville sætte sig fast her, som om de stedse vilde blive her; men heller ikke som de, der flye og skye alle verdslige Stænder og Embeder og ville løbe ud af Verden. Thi herimod siger St. Petrus, at den Ene ej skal løbe fra den Anden,

og Enhver leve for sig selv; men vi skulle i alle Slags Stænder blive hos hinanden, saaledes som vi af Gud ere indbyrdes forbundne, og den Ene skal tjene den Anden og dog ej betragte dette Livs Gjerning saaledes, som om vi her vare Borgere og her havde vor Hjemstavn. Hvor Du da er, siger jeg, og i hvilken Stand Du end lever, saa skal Du flye Verden. Og hvorledes skal Du gjøre det? Ej ved at tage en Munkekappe paa eller ved at krybe i en Krog eller løbe ud i en Ørken; thi derved løber Du ej fra Djævelen eller fra Synden; de finde Dig ligesaavel i en Ørken og i en Munkekappe som paa Torvet i en rød Kjole; men med Hjertet maa Du flye, at det kan holde sig ubesmittet af Verden (som Jakobus siger Cap. 1, 27); det er, Du maa ej med Dit Hjerte hænge ved det verdslige Væsen, men efter denne Troens Lære holde Dig fast ved Christum og vente paa den evige Arvedeel fra Himmelen, og i denne Tro og i dette Haab forvalte Dit anbetroede Embede og den Gjerning, som Du her har at gjøre, og saa tillige sige: Jeg søger ej min Skat og mit ypperste Gode i dette Liv, men jeg betragter dette Timelige som et Herberge og forlader det som en Gæst sit Herberge; thi han tager vel ogsaa sin Mad og sin Hvile der, men med sit Hjerte tænker han sig altid bort til sit Hjem. Peter anfører to Bevæggrunde[1]) til, at de Christne skulle leve som de, der tragte efter et evigt Rige; hvis de nemlig ikke afholde sig fra kjødelige Lyster, forspilde de den Skat og Arvedeel, som vi have i hiint Liv; thi dersom Du glemmer Dit Fædreneland og ligger druknet i dette kjødelige Levnet (ligesom Verden og Hedningene, der leve uden Tro og uden Haab om det evige Liv), saa kommer Du ej til hiint, eftersom Du selv foragter det og kaster det fra Dig. Dette er den ene Grund, som angaaer vor egen Nød. Den anden er, at ogsaa Guds Ære beroer

---

[1]) K. forvexler oftere hos Andre Grunde og Bevæggrunde, skjøndt han selv, f. Ex. i „Kjerlighedsgjerninger", idelig anfører Grunde ɔ: Bevæggrunde til at opfylde Lovens „Du skal".

paa vort Liv paa Jorden; vi maae see til, at ikke Fjenderne formedelst vort Levned faae Grund til at bespotte Guds Ord og Navn; vi maae med vor Bekjendelse og vort hele Levned prise Gud, saa at ogsaa Andre kunne opmuntres til at komme til ham og tillige med os kjende og ære ham, som Christus ogsaa siger Matth. 5, 16: Lader Eders Lys skinne for Menneskene, at de see Eders gode Gjerninger og prise Eders Fader, som er i Himmelen."

Her kommer Kierkegaard atter frem med en tidligere undfangen Indsigelse imod Luthers Opfattelse. Christus, hvem Luther ogsaa erkjendte for sit absolute Forbillede, levede ubetinget som en Fremmed, som en Gæst i denne Verden. „Altsaa", slutter Kierkegaard, „saaledes, som den lige Linie, der kun i eet eneste Punkt berører Kredsen, saaledes var han i Verden og dog udenfor Verden, kun tjenende een Herre." Christus bliver da tillige Forbillede som den absolut enestaaende Enkelte i en total Forsagelse af det Timelige og Jordiske. Dette søger Kierkegaard nu med den største Eensidighed, Skarphed og Ubøjelighed historisk at godtgjøre i et Afsnit af sit Skrift „Dømmer selv" (S. 71—90). At denne Skildring er stik modsat Luthers Opfattelse, følger af sig selv.

Christus, hedder det, lader sig føde i Foragtethed af en trolovet Jomfru, strax ved sin Indkomst i Verden udstødt af Verden; thi Fødselen er et Baand, der strax knytter et Menneske i nærmere Sammenhold med andre Mennesker, medens derimod det uægte Barn[1]) er udenfor Samfundet. Familien — om man saa vil kalde den, thi det er ingen Familie — flygter med Barnet til et fremmed Land, og nu har dette Barn heller intet Fædreland. Men næst det Sammenhold, som knytter Familien sammen, kommer det Sammenhold, som sammenknytter et Folk. Da Barnet er 12 Aar, kommer det i en Bestedelse, der ganske svarer til, sindbilledligt beskriver,

---

[1]) K. forbigaaer ikke de himmelske Tegn ved dette Barns Fødsel, der vise de Troende, hvem Barnet er; men vi forbigaae dem her, hvor Talen er om vor Efterfølgelse af Christus.

hvad der var eller blev dette Barns Gjerning i Livet, at udtrykke: kun at tjene een Herre. Barnet staaer ene i Jerusalem, nu ogsaa uden de Tvende, hos hvem det havde Tilhold, og Barnet siger til dem, da de finde det i Templet: „Vidste I ikke, at mig bør at være i min Faders Gjerning". Han voxer op, bliver Mand, men han var og blev, som vi sige, Ingenting. Thi som den, der skal stride paa Løbebanen, er paaklædt dertil, og som den, der skal kæmpe i Slaget, er rustet dertil, saaledes var hans Liv beregnet paa at kunne udtrykke, kun at tjene een Herre. O, men at blive til Noget i Verden, end sige at ville være Noget i Verden; at besidde Noget, end sige at erhverve for at besidde: saa er Sammenhold med og med andre Mennesker ikke til at undgaae, og derimod kun altfor let at undgaae Det at tjene een Herre. Han kunde nu saaledes have levet hen i stille Ubemærkethed, hans Liv være blevet en lønlig Tilbedelse, i hvilke han kun tilhørte og ganske tilhørte den ene Herre, indtil saa Døden var kommet. Men dette var ikke hans Tanke. Det var hans Gjerning, og det var hans Føde, kun at tjene een Herre, men han vilde gjøre det kjendeligt i Verden, paa Menneskeslægtens Skueplads, at han kunde fæste, om muligt, Alles Opmærksomhed paa sig. Han blev i Verden, han trak sig ikke tilbage fra Verden, men han blev der for at lide. Han vil udtrykke det kun at tjene een Herre, og udtrykke det i en Verden, hvor Alle mere eller mindre tjene to Herrer eller flere Herrer; Følgen vil blive, at han vil støde fjendtlig sammen med hele Verden; og dette Sammenstød med Verden, med Menneskenes Slægt, som den onde Magt — denne Verdens Fyrste — ophidser, er Forbilledets Historie. Han er ubetinget Fremmed i Verden, uden det mindste Sammenhold med Noget eller med noget eneste Menneske i denne Verden, hvor Alt forresten er Sammenhold. Han er ikke som Mand bundet til nogen Qvinde, nei; han har heller ingen Fader, ingen Moder, ingen Broder eller Søster, ingen Slægt, han holder sammen med, nei: „disse (Disciplene) ere min Fader og Moder og Broder og Søster". Og hvis Disciplene ere

sande Disciple, da er der ikke noget Sammenhold, thi i at forholde sig til Disciplen forholder han sig i ethvert Øieblik først til Gud, ene tjenende ham; og hvis Disciplene ville danne noget Sammenhold, da ere de ikke Disciple"[1]).

Han fremtræder som Lærer, men han tjener kun een Herre, ene, o, visse Vei til Lidelse, til Undergang; thi et enligt Menneske i en Verden, hvor Alt er Sammenhold, har alle Sammenholdene imod sig, forenede i eet Sammenhold. Med Almagts Kræfter sikkrer han sig det at blive Ingenting. Og saaledes maa han komme til at bryde med alle Mennesker. Han maa, ogsaa i Forhold til de Kjæreste, de Bedste, de Redeligste, komme til at gjøre det aabenbart, at ethvert Menneske er en feig Usling, en Forræder, en Hykler. Og det maatte han, der kun tjente een Herre, hvis han skulde vedblive indtil det Sidste kun at tjene een Herre, gjøre aabenbart, ogsaa om dem, som han elskede, saaledes som kun han kunde elske, han, der var ene Kjærlighed.

Han bruger Almagts Kræfter for stadig at sikkre, at være Ingenting; han bruger lige saa store Kræfter for ikke at vige en Tomme fra det Sted, han har indtaget, hvor han vil staae: midt i Virkeligheden, for Alles Øine, hvor han vil udtrykke: mit Rige er ikke af denne Verden. Han giver ikke det mindste efter i Henseende til at være eensartet med eller lade sig tvinge ind i nogensomhelst Eensartethed med denne Verden ved at blive Noget i denne Verden, ej heller giver han end det Mindste efter i Henseende til at lade sig tvinge udenfor Verden, i Afsideshed. Saa maa tilsidst hele Verden vende sig mod dette Menneske. Vi Mennesker, hele Slægten, vi trække os forsigtigt bag ved Bestemmelsen: Gud; fra den sigte vi paa ham og rette Angrebet mod ham med Gud paa vor Side; det er fundet: han bespotter Gud. Han blev ogsaa som Gudsbespotter dømt fra Livet; hans Skyld

---

[1]) Som et Modstykke hertil henvises blot til Luthers Udlægning af Joh. 15, 12 og 17, 20—21 (W. 49 og 50).

var — til Efterretning for Efterfølgere — kun at ville tjene een Herre.

Kierkegaard viser nu, hvorledes Han stjal os Mennesker det ud af Livet, hvori vi Mennesker have vort Liv. Han tog Forestillingen bort fra det at have Penge. „O, usle, foragtelige Mammon, det udtrykte hans Liv, usle Mammon, som et Menneske besmitter sig selv med at sammenpuge, som han opdynger til sin egen Fordærvelse, som han besidder til sin Fortabelse, for engang i Helvede evigt at forbande sig selv. O, hvis Du forstod mig, Du vilde ansee Tyven, som stjal Alt fra Dig, for din største Velgjører, der hjalp Dig, som Du behøvede det — thi en Kameel gaaer vanskeligt gjennem et Naaleøie. Han tog Forestillingen bort fra menneskelig Ære og Anseelse. O, usle Narredragt, det udtrykte hans Liv, usle Narredragt, uslere, jo høiere det kommer op, jo mere den straaler og funkler. Du veed det ikke, det gaaer Dig som hiin Konge, der tog feil og tog Liigskjorten paa istedetfor Kronings-Dragten: saaledes tager Du vistnok ikke feil, det er ganske rigtigt Kroningsdragten, Du har paa, men see Dig for, just den er Liigskjorten, Liigskjorten, i hvilken Du saa kan fare til Helvede, uden at Du behøver at befrygte, at Nogen skal ville forsøge at berøve Dig den, thi der vil den netop være Dig til Marter, Du maa til Straf blive i den, udstødt, fordi Du ikke havde Bryllups-Klædningen paa. Men hvad hjælper det saa, at jeg faaer Lov at beholde Pengene, at jeg faaer Lov at beholde Purpuret, Stjerner og Baand, hvad hjælper det mig, at der overalt raabes i Gevær, at Alle falde paa Knæe, naar jeg viser mig, hvad hjælper det mig, naar han sætter Sit igjennem, thi han har jo taget Forestillingen fra det, og seirer han, er jeg snarere til Nar for hver Gang der raabes i Gevær, og for hver Gang man knæler for mig." (Jfr. E. P. 1849, 266.)

Hvad Kierkegaard forstaar ved Bryllups-Klædningen, forklarer han ikke; men det er tydeligt, at han dertil ogsaa regner Forsagelsen af alt det Timelige. Hvad Luther forstaar derved, har han tydelig sagt i Huuspostillen, ved

Udlæggelsen af Evangeliet paa 20. S. e. Tr. Vi fremdrage af hans Forklaring Følgende: Han viser, at i det første Stykke af Lignelsen handles om Jødernes Indbydelse til Bryllupet, i det andet om Hedningene, der laae udenfor paa alfar Vej, og havde hverken Loven eller Guds Ord, saaledes som Jøderne; de vare ikke forskandsede bag Volde og Mure, men boede i en aaben Landsby, hvor Djævelen kunde løbe hid og did, saa meget han lystede. Dem byder Kongen nu ogsaa Tjenerne at indbyde uden al Forskjel, ganske som de fandt dem, Mand og Kvinde, Gammel og Ung, Rig og Fattig; ligesom vi endnu den Dag i Dag see, at Gud har givet os sin Daab, sit Ord og sin Nadvere, for at de skulle uddeles til Enhver, som begjærer Deel deri. Saa ere da nu vi Hedninger Alle indbudne til denne Bryllupsnadvere: „Gode og Onde uden Forskjel". Da gaaer Kongen ind at besee Gæsterne og finder Nogle, som ikke ere iførte Bryllupsklædningen: thi blandt de Christne gaaer det saa til, at man altid finder Museskarn i Peberet, og at Nogle ere onde, skjøndt de kaldes Christne, fordi de ere døbte, gaae til Alters og høre Prædiken, men alligevel ikke have Andet end Navnet, efterdi de ikke holde Evangeliet for Sandhed. Dette maae vi vænne os til; thi vi opnaae dog aldrig ved vor Prædiken, at en heel Stad, en heel Landsby eller et heelt Huus bliver idel fromme Mennesker; det bliver der Intet af. Men som skrevet staaer, her samles baade Gode og Onde; det maae vi finde os i og unde dem Navn af Christne; thi omendskjøndt de ikke ere fromme, saa ere de dog ligefuldt indbudne Gæster. Og saaledes skal det gaae lige til den yderste Dag; da skal der afsiges en anden Dom. Men ikke desmindre er det en afgjort Sag, at denne Konge ikke blot vil lade Alle og Enhver indbyde til sin Søns Bryllup, men at han ogsaa vil eftersee, om de, der ere indbudne, have prydet sig Brudgommen til Ære.

Sæt, at en sodet Smed, ligesom han kommer løbende ud af sin Smedie fra Hammer og Ambolt, i sin sodede Skjorte, med Skjødskind for, og kulsort Skjæg og Ansigt,

vilde træde ind blandt Bryllupsgæsterne og gaae med i Brudeskaren, saa vilde dog, selv om han var indbudt til Bryllupet, Ingen lade ham gaae ved Siden af sig; men Enhver, og i Særdeleshed Brudgommen, maatte jo tænke, at Smeden var gaaet fra Forstanden, eller gjorde det for at forhaane Brudgommen; thi til et Bryllup skal man komme prydet og festlig klædt.

Saaledes, siger Herren, vil det ogsaa gaae til her. Om Du endog er en indbudt Gæst, det er, om Du endog er døbt, hører Prædiken og gaaer til Sakramentet, men Du dog ingen Bryllupsklædning har iført Dig, det er: ikke troer og ikke tager Dig Evangeliet alvorlig til Hjerte, men kun vil bruge dit Christennavn, ligesom Paven og hans Tilhængere, for at leve højt og have gode Embedsindtægter: saa betænk for Guds Skyld og for Din Saligheds Skyld, at Du er ingen Christen; thi ellers vilde Du vel skikke Dig anderledes mod Ordet.

Nu, tænk ikke, at Du saaledes kan liste Dig igjennem. Kongen vil blive Dig vaer og trække Dig frem, enten paa den yderste Dag eller i din sidste Time, og sige: Finder jeg Dig her, Du, som har Navnet af og kaldes en Christen, og dog ikke troer, hvad en Christen skal troe? Du har hele din Livstid aldrig for Alvor tænkt paa, hvorledes Du skulde frigjøres fra dine Synder og blive frommere og salig. Al din Hu har alene staaet til Rigdom, Ære og gode Dage o. s. v.: Derfor kommer Du nu her som en sodet og uprydet Gjæst. Bort med Dig! Du hører ikke hjemme iblandt dem, der have prydet sig; de kunde jo smøre sig paa Dig."

---

9. Christi Efterfølgelse. At lide for Læren.

Det er altsaa; hvad Forbilledet for al christelig Fromhed efter Kierkegaards Opfattelse udtrykker: „Forsagende

Alt at tjene Gud ene, at nægte sig selv Alt, for at tjene Gud ene — og saa at maatte lide derfor, at gjøre det Gode og at maatte lide derfor." Han tilføjer, efter at have sagt dette om Forbilledet („Dømmer selv" S. 80): „Det er ogsaa dette, for at jeg skal nævne et blot Menneske, som vor Kirkes ypperlige Lærer, Luther, idelig og idelig indskærper, at til sand Christendom hører: at lide for Læren, at gjøre det Gode og at lide derfor, at det at lide er i denne Verden uadskilleligt fra Det at være Christen i denne Verden."

Hvad Kierkegaard her siger om Luther, er efter Bogstaven ganske sandt. Han har nedskrevet i sine Dagbøger, at Luther siger: Til et christeligt Liv hører Tro — Kjerligheds-Gjerninger og saa Forfølgelse for den Tro og Kjerlighed, og et andet Sted: Hvor Forfølgelse ikke er, der er Fejl i Forkyndelsen. „Imidlertid," tilføjer Kierkegaard, „mener jeg dog her atter, at man bør være forsigtig med det Selvplageriske; thi ellers kunde det jo blive Opgaven i at bringe Læren ind i Verden, i eetvæk at passe paa, at den ikke kom ind, men blev stodt tilbage. Her maa man befale sig Gud i Vold og bede ham vaage over En." (1850, 190.) Det var sørgelige Varselsord, naar der sees hen til hans Livs allersidste Dage, til de dialektiske Konsekventser, som han — „selvplagerisk" og forvirrende Andre, med Ubøjelighed sættende alle Hensyn til Side, endogsaa det til Gud selv og hans faderlige Naade — fik ud af hele sin ideale Opgave, idet han dømte Christen-Livet i Virkelighedens Verden[1]). Dog dette skal ikke her forfølges videre.

Ligesom Kierkegaard i „Indøvelse" betragter Forargelsen og dens Former med Hensyn til Christus, saa gjør han det samme med Hensyn til det at blive og være en Christen. Der gives, siger han (S. 116 ff.), en Forargelsens Mulighed,

---

[1]) See „Øieblikket" Nr. 5, S. 64: „Christendommen er egentlig ikke kommet ind i Verden, det blev ved Forbilledet og høiest Apostlene". Jfr. E. P. 1854—55, S. 522 ff.

der ligeledes er i Retning af Gud=Menneskets Ringhed, naar det viser sig, at Disciplen ikke er over Mesteren, men ligesom han. Det at være Christen maa jo være det, menneskeligt talt, meest Ophøiede for et Menneske. Og at saa det i Sandhed at være en Christen skal betyde, i Verden, i Menneskenes Øine at være den Fornedrede, at det skal betyde, at lide alt mulig Ondt, al Spot og Forhaanelse, tilsidst at straffes som en Forbryder! Her er atter Forargelsens Mulighed. O, og ogsaa om denne Forargelse gjelder det, den lader sig undgaae, naar Du, enten hykkelsk eller i klynkende menneskelig Medlidenhed med Dig selv og med Andre, kun vil være Christen saadan til en vis Grad, saadan paa hedensk ne quid nimis (ɔ: alt med Maade); thi saa bliver Du æret og anseet, Du undgaaer Forargelsens Mulighed, Du udretter saare meget i Verden, Du vinder en stor Mængde til ogsaa saadan at ville være Christne til en vis Grad. Vil Du ikke det, saa maa Du igjennem Forargelsens Mulighed; thi det i Sandhed at være Christen er vel ikke det at være Christus (o, Gudsbespottelse!), men er det at være hans Efterfølger, dog ikke en saadan sminket=pyntelig Efterfølger, der profiterer Firmaet og lader Christus have lidt for mange, mange Aarhundreder siden; nei, det at være Efterfølger er, at Dit Liv har saa megen Lighed med hans som det er muligt, et Menneskes Liv kan have.

Det Afgjørende i den christelige Lidelse er: Frivilligheden og Forargelsens Mulighed for den Lidende. Naar jeg nemlig frivillig opgiver Alt (som Apostlene, der frivilligt forlode Alt, for at følge Christum efter), vælger Fare og Besværligheder, saa er det umuligt at undgaae Anfægtelse (hvilken igjen særligt er det Christeliges Kategori), der kommer med Ansvaret (som igjen svarer til det Frivillige), naar det hedder: ja, hvorfor vilde Du udsætte Dig derfor og begynde paa Sligt, Du kunde jo lade det være. I Samtidighedens Situation med Christus, det er, den Gang det var, og naar det er Sandhed med at være Christen, da maatte den Christne, sit eget Liv betræffende, opdage Forar=

gelsens Mulighed, og Spørgsmaalet var, om han nu vilde forarges eller troende vedblive at være Christen. Først hvor Lidelsens Selvmodsigelse kommer, der kommer ogsaa Forargelsens Mulighed. Og Selvmodsigelsen ligger i, at Midlet synes uendelig værre end Sygdommen. Kierkegaard anfører dernæst Herrens Ord i Matth. 18, 8—9. Christus taler om Forargelse, men see, christelig forstaaet, kommer egentlig Forargelsens Mulighed, den som forholder sig til det at blive Christen, først frem ved det Middel, som Christus anbefaler for at frelse sig fra Forargelsen. Det naturlige Menneske har ogsaa Noget, han kalder Forargelse, Noget, han kalder Kjerlighed o. s. v.; men ligesom det, det naturlige Menneske kalder Kjerlighed, christeligt er Selvkjerlighed[1]), saaledes er Det, hvad det naturlige Menneske kalder Forargelse, en blot foreløbig Bestemmelse, og først idet Christendommen anpriser Midlet derimod, bliver Forargelsens Mulighed til; thi i Forholdet til dette Middel ligger jo Afgjørelsen: at blive Christen eller at forarges. Det naturlige Menneske beflitter sig paa en vis borgerlig Retfærdighed, og idet han da saaledes stræber, er der saa Noget, der forarger ham, hans Øje eller hans Haand. Ubetinget er det ikke hans Agt at give efter for Forargelsen, han vilde dog nok frelse sin borgerlige Retfærdighed, naar det paa en lempelig Maade lod sig gjøre, og Offeret, der kræves, kun er til en vis Grad.

---

[1]) K. gjør oftere i „Kjerlighedens Gjerninger" fra 1847 med indtrængende Kraft og Sandhed opmærksom paa „Digterens" Tale om og Lovpriisning af Kjerlighed, Venskab o. s. v. som modsat det guddommelige Buds Tale: Du skal elske Næsten. Men hos K. selv bliver ogsaa Idealiteten i dette Punkt tilsidst Fortielse af den fulde Sandhed. Christendommen anerkjender selvfølgelig det christelige Venskabs Ret, hvad Luther saa sandt udvikler til Gal. 2, 8—9 og existerende stadfæstede ved sit Venskab med meer end et christeligt Medmenneske som Næsten. Og hvad vilde K. sige om det Antal Brødre og Søstre, som den vennehulde Paulus nævner hver for sig i Slutningen af sine Breve, f. Ex. Rom. 16, 1—16, eller hans Omtale af Titus 2. Cor. 2, 12—13?

Det, der derfor egentlig er til Forargelse, er den uendelige Lidenskab, med hvilken den evige Salighed (Vil Du indgaae til Livet) maa opfattes som det absolute Gode, hvilken Lidenskab svarer til den uendelige Frygt for Forargelse. Dette er just det naturlige Menneske til Forargelse; thi en saadan Forestilling om den evige Salighed har det naturlige Menneske ikke og vil ikke have den.

At Kierkegaard i de sidst anførte Ytringer ganske har Luther paa sin Side, vil sees af den Forklaring, Luther giver Herrens Ord i Matth. Cap. 18 (Huuspostille 2, 381 ff.): „Herren formaner her de Christne og lærer dem, hvorledes de skulle skikke sig, idet han anfører en smuk Lignelse og siger: Er det dog ikke sandt, at dersom Eet af To skulde vælges, og Du enten maatte fare ned i Helvedes Ild, men beholde dine Fødder og Hænder, eller Du, hvis Du vilde komme i Himmelen, maatte lade en Haand eller Fod afhugge, saa vilde Du dog langt hellere undvære Haanden eller Foden, end give Slip paa Himmelen og Saligheden? Ligesaa er det og langt bedre at miste et Øje, end at beholde begge sine Øjne, og saa at maatte fare ned i Helvede. Men nu kan det jo ikke være Andet, men er baade vist og sandt, at Forargelse og Helvede høre sammen, og at derfor Enhver, der giver Forargelse, eller lader sig forarge, har forspildt Himmelen. Hvorledes skulle da de Christne skikke sig? Verden er fuld af Forargelse, og derfor er det saare let skeet, at man kan blive forført. Her svarer Herren og lærer os Alle saaledes: Faren er stor (siger han); thi hvor der er Forargelse, der er der ogsaa Helvede og Død. Naar I nu ville undgaae denne Fare, saa maae I gribe Eder an, og gjøre, hvad der vil smerte Eder, ja gjøre Eder ligesaa ondt, som om man afhuggede Eder en Arm eller et Been. Thi her kan det nu hænde sig, at Du har en god Ven, som er Dig saa kjær, at Du mener, Du hellere vilde miste et Øje, en Fod eller en Haand, end bryde med ham og lade ham fare. Men vil Du forblive en Christen og komme til Himmelen og undgaae Helvede, saa bryd Dig i dette

Stykke om Ingen, hverken om Fader eller Moder[1]), Huusbond eller Madmoder, Fyrste eller Kejser: men giver Nogen Dig Forargelse, saa vogt Dig for ham og følg ham ikke, om ogsaa den legemlige Fare, som deraf kan opstaae, er aldrig saa stor. Thi den aandelige Fare, at hvo der giver eller tager Forargelse, fra Livet maa komme i Døden og den evige Fordømmelse, den er dog langt større.

Hovedsummen af denne Formaning er altsaa denne, at vi skulle blive ved Guds Ord, holde fast derved og ikke bryde os om Mennesker, hvor stor Fordeel vi end kunne have deraf, eller hvor dyrt vi end maae undgjælde derfor, naar vi modstaae Forargelsen; thi ingen Fare eller Fordeel kan dog lignes med den, som bliver Følgen, naar vi give Forargelsen Rum. Hvo dette gjør, han lader sig lokke af en liden, timelig Fordeel, og giver sig derover til Priis for en evig Fare, som vi desværre see Nok af i vore Dage, og det ingenlunde blot hos ringe Almuesfolk. Thi hvor mange mener Du ikke, der findes ved Kongernes og Fyrsternes Hoffer, som meget vel vide, at Papisternes Religion er en ugrundet Menneskelære, men som alligevel, hellere end at fortørne deres Herrer, eller for Bekjendelsens Skyld at udsætte sig for timelig Fare, holde fast ved denne Forargelse og ikke ville angribe den endog med det ringeste Ord? De mene, at det vil koste dem Livet eller Hænder, Fødder og Øjne, dersom de forlode deres Fyrste og afstode fra Afguderiet. Samme Forargelse er ogsaa meget udbredt blandt Pavens Præster. De vide meget vel, at de have Uret, og at deres ugifte Levnet ikke kan bestaae uden stor Forargelse og Synd. De vide meget vel, at man ikke skal besvære Samvittigheden for Mads og Drikkes Skyld, at man skal række Menigheden det hele Sakrament, at man ikke skal paakalde de afdøde Helgener o. s. v. Men desuagtet blive de siddende i saadan Forargelse og agte den for Intet;

---

[1]) Jfr. Kierkegaards Ytringer i „Kjerlighedens Gjerninger" om det at have den Elskede 1, 120 ff. og allerede i „Frygt og Bæven" fra 1843, S. 75 ff.

hvorimod det tykkes dem, at skulde de give Slip paa deres Præstedømme, saa var dette det Samme, som at miste Arme og Been: saa vilde de ikke kunne skaffe sig Føden, saa maatte de tage Stav i Haand og gaae Tiggergang, ligesom Halte, Blinde og Krøblinger, der ikke selv kunne erhverve sig Brødet. Saadan Ulykke ville de ikke gjøre sig selv; for Evangeliets Skyld ville de Intet lide; og de ville derfor, som Christus her siger, hellere fare ned i Helvedes Ild med begge deres Øjne, Hænder og Fødder, end komme til Himmelen med een Fod, een Haand eller eet Øje.

Vor Herre Christus giver os altsaa her en dobbelt Advarsel mod Forargelse. Først skal Du vogte Dig, at Ingen bliver forarget af Dig, „thi da var det Dig bedre, om en Møllesteen var hængt Dig om Halsen, og Du var sænket i Havets Dybhed". Og dernæst skal Du heller ikke lade Dig forføre af Forargelsen, men blive ved Guds Ord og Intet gjøre derimod, uanseet, hvad andre Folk sige, hvad enten de see suurt eller mildt, hvad enten de kunne gjøre Dig Skade eller hjælpe Dig." (Jfr. W. 44, 55 ff.)

Med Hensyn til Forfølgelsens Sammenhæng med Evangeliet, da staaer Luther hele sit Liv fast paa Sandheden af det Ord, som han anfører utallige Gange, 2 Tim. 3, 12: „Alle de, som ville leve gudeligen i Christo Jesu, skulle forfølges". Saaledes udlægger han i Huuspostillen 2, 280 Christi Ord: Tager mit Aag paa Eder og lærer af mig (Matth. 11, 28 ff.) paa følgende Maade: „Christi Aag, det vil sige at lide for hans og hans Ords Skyld. Dette Aag vil aldrig udeblive. Derfor gjøres det ikke behov, at Du, ligesom Munkene og Eneboerne have gjort, lægger Dig et selvvalgt og selvgjort Kors paa Dine Skuldre. Du har ikke nødig at løbe ud i en Ørken og bort fra Menneskene, nej, bliv blandt Menneskene og i Dit Kald, og gjør kun dette Ene, — med Alvor at annamme og offentlig at bekjende Guds Ord: da ville Djævelen og Verden ikke forsømme at paalægge Dig Mere, end Du gjerne vil bære. Og selv om Verden og Djævelen vare døde, og (hvilket dog er umuligt) vilde lade

Dig med Fred, saa vil dog Dit Kjød og Blod og Din syndige Natur[1]) skaffe Dig Nok at gjøre. Christi Aag saavelsom Byrderne ville altsaa visseligen indfinde sig af sig selv."

I samme Prædiken viser Luther, at Christus selv deler Verden saaledes, at de Vise og Forstandige ikke annamme hans Ord, men at de derimod annamme det, som ere umyndige Børn eller foragtede og arme Mennesker. Men ved de Vise og Forstandige forstaaer Christus saadanne, der indbilde sig, at de ej have Evangeliet behov, ikke kunne fordrage, at man vil ringeagte deres Gjerninger og Fortjeneste og alene vil prise den Naade, som kommer formedelst Christus. At saadanne to Partier skulde kunne forliges, det var jo umuligt. Saa komme Forfølgelser. „Til dem hører nu den Trøst, at Christus siger: Alle Ting ere mig overgivne o. s. v. (V. 27). De Christne have denne Skat, nemlig Guds Søn, og den kan man trøste sig mere med, end med alt det, som Verden er, har eller formaaer. Hverken Djævelen eller Synden eller Døden eller nogetsomhelst Andet kunne overvinde Ham eller tage Ham fra os; og derfor skulle vi trøstigt forlade os paa hans Magt og være glade og frimodige. Thi selv om Verden tager Alt fra os, saa maa den dog atter mod sin Villie lade os beholde Alt, eftersom vi jo beholde Ham, hvem den himmelske Fader har overgivet alle Ting.

Ja, siger Du, men hvad Gavn har jeg af ham? Thi det føler og erfarer jeg dog, at her paa Jorden maa jeg undgjælde for hans Skyld. Var jeg ingen Christen og bekjendte jeg ikke Evangeliet for Verden, saa lod den mig vel i Fred og forfulgte mig ikke. Velan, saa lær nu her, hvad Gavn Du her paa Jorden skal have af den Herre Christus.

---

[1]) Disse tre Aarsager til Anfegtelse for den Christne anfører Luther allerede 1518 ved den sjette Bøn i Udlægningen af „Fadervor" for Lægfolk. De samme anføres ogsaa i hans Katekismer og i mangfoldige Prædikener.

Luther viser dette, idet han ogsaa her kortelig udlægger Evangeliet Joh. 3, 16 om Guds Kjærlighed til alle Syndere i Christo Jesu, og om Troen paa Midleren, saa at Enhver ved denne faaer her paa Jorden et evigt Liv. Tillige anfører han Pauli Ord i Rom. 8, 31—39.

Han slutter med at forklare, hvorledes den, der vil bære Christi Aag paa den rette Maade, saa han ikke synker under Vægten, men har Trøst og Glæde under Korset, maa lære af den Herre Christus, som den bedste Skolemester og Doktor, disse to Stykker: for det Første „at være sagtmodig" og for det Andet „at være ydmyg af Hjerte", ligesom Han. Dette er kun et kort Ord, men det vil tage os meget lang Tid, førend vi komme saa vidt, at vi kunne lære, ja endog blot stave det[1]). Thi her ligge to slemme Doctores eller Skolemestre os i Vejen, og ville ikke lade os komme til at lære denne Kunst. Den Første er vort Kjød og Blod og vor kjødelige Fornuft, og den Anden er Verden med dens forargelige Exempel. Thi Kjød og Fornuft ere utaalmodige og hevngjerrige, og knurre, og pønse paa, selv at afhjælpe sine Lidelser, som man seer Exempler nok paa i den ganske Verden. Denne Skolemester og forargelige Doktor, siger Christus, maae I ikke følge; men følger mig! „Jeg er sagtmodig"; jeg begjerer ikke at hevne mig. Hevnen henstiller jeg til Gud, og lader det gaae med mig, som Gud vil. Men jeg forlader mig paa ham, og stoler paa, at han ikke vil slippe mig, men naadig hjælpe mig af al Nød. Dette gjør da, at jeg bliver sagtmodig og overvinder Alt i Taalmodighed.

Men dernæst see vi ogsaa, hvorledes Kjød og Fornuft efter Verdens Exempel stedse ville højere tilvejrs og ikke ville ydmyge sig, men mene at ville hjælpe sig selv. Heller ikke af denne forargelige Doktor maae I lade Eder forføre; men

---

[1]) I Kierkegaards Dagbøger, der omfatte et Tidsrum af 22 Aar, viser Sandheden af dette Ord sig paa mange Maader, hvad han dog ogsaa selv oftere tilstaaer i dem for sig selv og Gud.

følge mit Exempel. Jeg er ydmyg af Hjerte; jeg begjerer intet Fortrin for Andre, men gaaer saa længe bag efter og lader mig saa længe træde paa og undertrykke, til Gud en Gang ophøjer mig og ikke mere saaledes vil lade mig trædes paa og undertrykkes. Og saafremt I nu ogsaa følge mig heri, saa skulle I finde Hvile for Eders Sjæle. Thi Legemet — det er dertil skabt, at det skal bære, ligesom et trodsigt Æsel; ellers bliver det gjenstridigt og frækt. Derfor skulle vi nøjes med en, formedelst Christus og hans Fortjeneste, frelst og ubesværet Samvittighed, det gaae nu med Legemet, som det vil. Thi lad der tilstøde os, hvad Lidelser der vil, saa vide vi jo, at dette kun er timelige Lidelser, og have derhos den Trøst at vide, at naar vi bære dette med Sagtmodighed og Ydmyghed, saa vil deraf en evig Herlighed blive Følgen. Hermed trøster Christus sine Disciple Joh. 16, 20 og 22; ligesaa taler og Paulus Rom. 8, 18.

Hvad Luther her sammentrænger i en enkelt Prædiken, har Kierkegaard efter sin dialektiske Natur udfoldet igjennem en Række af selvstændige Taler, der alle bære hans ejendommelige Subjektivitets Mærke. Afsnittet i hans „Opbyggelige Taler i forskjellig Aand“ fra 1847, med Titelen „Lidelsernes Evangelium“ (syv christelige Taler), udvikler især de indre Lidelser, der ere i Følge med det at følge Christus efter, at bære sit Kors. Dog allerede i den første Tale, hvor Selvfornegtelsens tunge og langsomme Arbejde skildres, kommer han ogsaa S. 15 til at tale om, at en Christi Efterfølger ikke er elsket af Verden og heller ikke elsker Verden. Seer man nu nøjere til, hvad han forstaaer ved Verden, da faaer Selvfornegtelsen sin specielle Betydning som Forsagelse „af ethvert Forhold, der ellers frister og fængsler“, saa Christi Efterfølger (i Lighed med hine Eneboere fra det 4de Aarhundrede af) „ikke gaaer til sin Ager, ej heller kjøbslaaer, ej heller tager til Ægte“[1]). Han siger videre: Den, som,

---

[1]) Luther siger i Prædikenen over Ev. paa 2. S. e. Tr.: „Man maa vel gjøre Forskjel paa disse tvende Ting (at have Ager o. s. v. og

hvis fornødent gjøres, vel ikke elsker Fader og Moder, Søster og Broder mindre end før, men elsker Christum saaledes mere, at han kan siges at hade hine: han gaaer jo ene, ene i den ganske Verden. Ja, i Livets krydsende Travlhed synes dette en vanskelig, en umulig Sag at leve saaledes, umuligt allerede at bedømme, om Nogen virkeligt lever saaledes; men lad os ikke glemme, at det er Evigheden, som skal bedømme, hvorledes Opgaven løstes, og at Evighedens Alvor skal paabyde Undseelsens Taushed i Forhold til alt det Verdslige, hvorom der idelig taltes i Verden."

Kierkegaard udvikler videre, at paa denne Vej er Lidelsernes Største Fuldkommenhedens Nærmeste. Paa Selvfornegtelsens Vej, Christum efter, er evig Veisikkerhed, paa denne Vei er Lidelsernes Mærker de glædelige Tegn paa, at man gaaer frem ad den rette Vej. Og hvorfor? Fordi Christus gik forud og ikke blot saaledes, men han gik forud for at berede Efterfølgeren Sted. Den, som vælger at følge Christum efter, han vælger det Navn, som er høiere end alle Navne, det Forbillede, som er høit ophøiet over alle Himle, men dog ogsaa saaledes menneskeligt, at det kan være Forbillede for et Menneske, at det er nævnet og skal nævnes i Himmelen og paa Jorden, paa begge Steder som det høieste. Thi der er Forbilleder, hvis Navne kun nævnes paa Jorden, men det høieste, det eneste maa jo netop have denne udelukkende Egenskab, hvorpaa det atter er kjendeligt som det Eneste: at det nævnes baade i Himmelen og paa Jorden. Dette Navn er vor Herres Jesu Christi Navn. Men er dette da ikke glædeligt, at turde vælge at gaae ad samme Vei, som han gik! Ak, i Verdens forvirrede og forvirrende Tale lyder desto værre stundom det Eenfoldige og Alvoren næsten som en Spøg. Det Menneske, der vel har

---

at komme til Guds Riges Nadver) og lade enhver af dem gaae i sin behørige Orden. Det er Enhver tilladt at kjøbe Ager og Øxen, at tage sig en Hustru. Men det er forbudet og strafværdigt at lade Evangeliet fare for Brugens Skyld."

øvet den største Magt, som nogensinde er øvet i Verden, han kalder sig stolt Petri Efterfølger. Men det at være Christi Efterfølger! Ja, det frister ikke Stoltheden, det er ligeligt tilladt den Mægtigste og den Ringeste, den Viseste og den Eenfoldigste, hvilket jo igjen netop er det Salige. Og er det dog vel saa herligt at vorde det Fortrinlige, som intet andet Menneske kan blive; er det ikke snarere Trøsteslöst! Er det saa herligt at spise paa Sølv, naar Andre hungre, at boe i Paladser, naar saa Mange ikke have Huusly; at være den Lærde, hvad ingen Eenfoldig kan blive; at have et Navn i den Forstand, at Tusinder og Tusinder ere udelukkede: er det saa herligt! Og om denne Jordlivets misundelige Forskjellighed var det Høieste, var det da ikke umenneskeligt og Livet ikke til at udholde for den Lykkelige! Hvor anderledes derimod, naar det eneste Glædelige er at følge Christum efter. Høiere Glæde kan jo dog ikke gives end den: at kunne vorde det Høieste; og denne høie Glæde kan ikke gjøres frimodigere, saligere, tryggere end den er ved den glade, ved Himmelens miskundelige Tanke: at dette kan ethvert Menneske."

Alt dette er godt og fortræffeligt sagt; men hvor Kierkegaard slutter, der begynder Luther en ny, „absolut" Tale, hvorom der ikke hverken her eller andensteds forlyder noget hos Kierkegaard. Thi saaledes hedder det i Huuspostillen 2, 298 over Joh. 14, 1—14: „Christus er jo gaaet bort til Faderen, og vi see ham ikke mere, siger han Joh. 16. Hvorledes skulle vi da nu gaae til Faderen ved ham? Hvorledes er han da vor Vej? Ikke anderledes, end derved, at han i Daaben, i Ordet og i Sakramentet kommer til os som Den, der er død for os, har udgydt sit Blod for os og har forligt os med Faderen. Men hvo der nu ikke vil annamme Ordet og Sakramenterne, han kaster jo dermed ogsaa Vrag paa og negter at annamme Christus, som dog er vor eneste Vej til Faderen.

Derfor har det ogsaa en ganske anden Mening med Ordet og Sakramenterne, som Christus selv er i, med og hos,

end med de Gjerninger, som vi selv gjøre. Giver jeg Almisse, tjener jeg min Næste, lader jeg mig for Ordets Skyld martre tildøde, saa er dog alt dette Gjerninger, som jeg, omendskjøndt den Helligaand hjælper mig til at gjøre dem, ikke tør sammenligne med Christus og hans Lidelse og Død. Derfor kunne og skulle vi ingenlunde anprise saadant, som om vi derved kunde komme til Faderen og det evige Liv. At komme til Faderen, det kan jo ikke være Andet end at have en naadig Gud, være Synden kvit og være optagen i det evige Liv. Hertil (siger Han) kunne I aldrig komme ved Eders Gjerninger og Hellighed; hertil maae I komme ved mig. Dersom I kjende mig, da kjende I ogsaa min Fader. Han er ikke blot en almægtig og evig, men ogsaa en naadig og barmhjertig Gud. Hans Almagt og Evighed kan spores i og læres af alle Skabninger i den ganske Verden, men hans Naade og Barmhjertighed lærer man alene af Christus, af Christi Lidelse og Død, af at han gaaer bort og bereder os Boliger, hvilke vi ellers evig havde maattet savne."

Ordet Verden, som Kierkegaard idelig benytter sig af, naar Talen er om at forsage Verden, at være uensartet med Verden, har, som det Foregaaende alt har viist, en anden Betydning hos ham end hos Luther, da det kun betyder udvortes Verdslighed. Dette kommer igjen, naar Talen er om at lide for Læren. Luther holder sig strængt til det nye Testaments Sprogbrug [1]) ved Benyttelsen af Udtrykket „denne Verden". Verden betyder for ham stundom alt det Skabte, stundom den Tingenes Orden, hvori Menneskeheden bevæger sig, og hvori Mennesket selv er Midtpunktet (Jfr. Rom. 1, 20; Marc. 16, 15 o. s. v.), men hyppigst, og hvor Verden stilles i Forhold til Christendommen altid, den Tingenes Orden, hvori Synden og Døden er indkommen, hvori denne Verdens Fyrste regjerer og holder Sjælene fangne, saa at de ere vendte bort fra Gud, hans Rige og hans Aabenbaring. Alle Mennesker tilhøre ved Fødselen denne Verdens Rige,

[1]) Jfr. Cremer, Wörterbuch der neutest. Gräcität, 1883, S. 464 ff.

fordi de alle ere Syndere; de ere alle underlagte, formedelst Synden, denne Verdens Fyrste, og fra hans Herredømme kan kun En befrie dem, Han, som er kommen til Verden for at afskaffe Djævelens Gjerninger (1. Joh. 3, 8) og overføre Mennesket fra Mørkets til det Lysets Rige, hvori han er Konge. „Verden," siger Luther i sin Forklaring til Joh. Cap. 17 fra 1530 — det mærkelige Aar med Rigsdagen i Augsburg og Protestanternes Bekjendelse paa den —, „Verden kaldes egentlig de, som ere dødelige Fjender af Ordet. Naar Christus da her (V. 9) siger: Jeg beder ikke for Verden, skjøndt han har lært os at bede for vore Fjender, da maa dette forstaaes saaledes, at han beder mod det Væsen, som Verden fører og driver imod Guds Ord, hvilket Væsen ej lader Personen komme til Naade; og naar Han siger: Jeg beder ej alene for disse (hans Disciple), men ogsaa for dem, som ved deres Ord skulle troe paa mig, saa maa jo disse endnu, før de omvendes, være af Verden. Saaledes var St. Paulus jo ogsaa af Verden, da han forfulgte og dræbte de Christne. Naar Christus siger: Verden haver hadet dem (Disciplene), fordi de ere ikke af Verden, ligesom jeg er ikke af Verden (V. 14), da forklarer Luther dette saaledes: „Der staaer vor Titel og de Christnes rette Hoffarve, som vi bære paa Jorden. Er Du nu den Herre Christi Discipel, som elsker hans Ord, saa skam Dig ikke ved at tilegne Dig dette Vers for hans Skyld og find Dig kun gladelig deri, at Du maa have Verden til Fjende. Dette Navn (Christi Discipel) overvejer og overgaaer al Ondskab, der findes i Verden, og der er ingen større Synd eller Skam end at være en Christen; Verden er ej heller nogen Udyd saa bitterligen fjendsk. Anden Ondskab kan den vel holde tilgode, tilgive og besmykke; alle Skjelmer kan den huse, fordrage, forbarme sig over og hjælpe; men de kjære Christne kan Jorden ej bære, saa at hvo der forfølger, fordømmer og dræber dem o. s. v., han udøver den største Dyd og højeste Gudstjeneste (som Christus siger i Joh. 16, 2) — og det kaldes at have hjulpet Verden. Hvo ere disse „dem"?

De kjære fattige Apostle, Petrus, Paulus o. s. v. Disse ere de skjændige, fordømte Folk, som Verden ej kan taale. Hvad have de da gjort? De have Ingen bestjaalet, berøvet eller været Nogen et Haarsbred for nær. Hvad da? De have med megen Møje og tungt Arbejde tjent Enhver for Intet, tilbudt og tilført dem Guds Naade, evig Salighed og alt Godt. Hvad faae de derfor? Idel grum, bitter Vrede og Had, at man kan jage dem af Verden og fordømme dem ni Alen dybt under Helvede. Det er den Tak og Løn, Verden skal give Christus og hans Apostle."

Men naar Jesus siger: Jeg beder ikke, at Du skal tage dem — Disciplene — af Verden (V. 15), da forklarer Luther disse Ord saaledes: „Det er ej derom at gjøre, at de og fare ud af Verden med mig; thi jeg har endnu Mere at udrette ved dem, nemlig at de skulle udbrede mit Rige og gjøre min lille Hob større. Ordet have de nu af mig; da jeg ej kan blive længere i Verden, mens de skulle endnu tilføre mig Mange (see Luthers højmægtige Forklaring til Joh. 14, 12), Mange, der ved deres Ord skulle troe paa mig, saa beder jeg for de Sammes Skyld, at Du ej borttager dem, endskjøndt Verden gjerne vilde være af med dem, og de til Gjengjæld ere trætte og mætte af Verden." Og idet Luther derpaa kaster et Blik paa de Troendes fortrykte Stilling ved og efter Rigsdagen i Augsburg [1]), hvad der hører med til Forkyndelsens Sandhed i Virkeligheden, under de stiftende „Forfølgelsens" Former, vedbliver han: „Djævelen og Verden ere os fjendske og paalægger os al Plage, saa at vi uafladelig maae see og høre det, som smerter os og gaaer os igjennem Hjertet; saa mangfoldig er den store og skjændige Utak og Foragt, ja Guds Ords gruelige Bespottelse og Forfølgelse, at det tilsidst maa fortryde en from Lærer at prædike eet Ord [2]), saa at Gud ej kan bevise os

---

[1]) See: „Fra Luthers Vennekreds", S. 196 og 208.

[2]) Ved Nytaar 1530 havde Luther en kort Tid afholdt sig fra at prædike i Wittenberg i Harme over nogle der i Menigheden forekomne Forargelser. Köstlin 2, 156.

noget Kjærere, end at han strax tager os bort, at vi ej mere skulle see og høre saadan en Ulykke. Men hvad skulle vi gjøre? Der er dog endnu etsteds en liden Hob, som daglig maa staae i allehaande Fare for at rives fra Ordet; derfor maae vi sørge og arbejde og ej aflade, saalænge vi leve. Hvo opholder os her? Svar: visselig ingen menneskelig Kraft eller Forstand; men her staaer et lidet Ord; det gjør det. Oventil sidder En, som tænker paa denne Bøn og siger: min Christus har een Gang bedet for dem; derfor skulle de bevares og opholdes. Det er vor Trods, ja vor Beskjærmelse og Værge, at de ej faae handle med os, som de gjerne ville"[1]).

I samme Aand tyder Luther i sin Forklaring af Galaterbrevet Cap. 6, 12—14 Pauli Ord: „Men det være langt fra mig at rose mig, uden af vor Herres Jesu Christi Kors, formedelst hvem Verden er mig korsfæstet, og jeg Verden." „Det er," siger Luther, „talt paa ægte Paulinsk Viis (ligesom 2, 20). Jeg holder for, at Verden er fordømt, og den holder for, at jeg er fordømt. Jeg forbander al dens menneskelige Retfærdighed, Lærdom og Værk som Djævelens Gift, og atter forbander den min Lærdom og mit Værk, holder mig for et skadeligt Menneske, en Kjætter, Oprører o. s. v."

„Munkene have opfattet disse Ord saaledes, som om Verden var korsfæstet for dem, naar de gik i Kloster o. s. v. Men paa slig Viis bliver Verden ikke korsfæstet for dem, ej heller de for Verden; thi Verden fordømmer dem ikke som Kjættere, men holder dem i Ære, kalder dem aandelige Fædre, ikke for Christi Erkjendelses og Bekjendelses Skyld, men for deres Ordens og strænge Levneds Skyld. Men St. Paulus taler om en langt højere og større

---

[1]) Man sammenligne dermed K.s Fremstilling i Kj. Gj. 1, 123, hvor Christi Forbøn for Disciplene udelades, og det saa hedder, at han har ladet dem forladte i en Verden, der for hans Skyld maatte hade dem.

Sag, end de have drømt om, nemlig derom, at han, St. Paulus, og enhver Hellig eller Christen anseer det for den højeste Viisdom, Retfærdighed og Magt, som Verden plejer at ansee og at fordømme som den største Daarskab, Synd og Svaghed, og omvendt, hvad Verden anseer for den højeste Religion og Gudstjeneste, det ansee de Christne for den største Gudsbespottelse. Thi ved Ordet Verden forstaaer den hellige Skrift ikke blot dem, der aabenbart ere ugudelige Niddinger og Skalke, men ogsaa dem, som synes at være de Allerfrommeste, Bedste, Helligste og Viseste." (1. Cor. 1, 19—21.)

Naar Paulus 1. Cor. 15, 19 siger: „Haabe vi alene paa Christum i dette Liv, da ere vi de elendigste af alle Mennesker," forklarer Kierkegaard det saaledes, at den, der som Paulus forsager alle Verdens Goder og bærer alle Verdens Onder, er bedragen, rædsomt bedragen, dersom der ingen Salighed var hisset. Thi dersom et Menneske ikke tragter efter de jordiske Ting og de glade Dage, ikke stræber efter jordisk Fordeel, end ikke griber til, naar den bydes, dersom han, naar han maa undvære det Jordiske, end ikke har den Trøst, at han veed, han har gjort alt Sit for at vinde det: da er han jo en Daare i Verdens Øjne. Var der saa ingen Salighed hisset, da var han jo den Elendigste af Alle; netop hans Selvfornegtelse gjorde ham dertil, han, der end ikke havde forsøgt at vinde det Jordiske, men frivilligt opgivet det. („Lidelsernes Ev." S. 21. Jfr. „Øieblikket" S. 153). Luther viser utallige Gange i sine Skrifter, at et christeligt Liv ogsaa paa mange Maader er et Liv i frivillig Forsagelse af slige Goder, som de, der leve i Suus og Duus uden Gud i Verden, have og tragte efter, og tillige et Liv i Lidelser under „Verdens" Had og Avind, men han kalder dog i sin Udlægning af disse Pauli Ord (W. 51, 131 ff.) slige Lidelser, som han ogsaa nævner, Børneværk, og kun de Christnes Elendigheds-ABC. Han taler derimod om de indre Lidelser, som Tankerne om Synd, Retfærdighed

og Dom volde dem[1]), om den Strid, den Frygt og Bæven, som alle de ikke kjende, der sige (V. 32): Lader os slaae slige Tanker hen, æde og drikke; thi i Morgen døe vi, og ere vi døde, saa ere vi døde. De Christne maae have en højere Trøst end Guld og Sølv, eller Syngen og Dandsen og Alt, hvad Verden har. En Pengepuger kan man trøste med Guld, en Syg med Lægedom, en Tigger med et Stykke Brød, men en Christen har kun Glæde eller Trøst, naar han hører den Troesartikel, som Paulus her indskærper, at Christus er opstanden fra de Døde, at Christus ogsaa skal opvække ham fra de Døde og føre ham ud af Døden og al Elendighed til evig Glæde." (V. 18 og 20.)

Ved Siden af Udtrykket at forsage Verden bruger Kierkegaard hyppig et andet, fra Klostersproget laant, „at afdøe fra Verden". Han forklarer det selv saaledes („Dømmer selv" S. 24), at det betyder at være Aand, tabt, fremmedgjort for, afdød fra alle timelige, endelige, jordiske Hensyn. I det nye Testament tales der ene og alene om at afdøe fra Loven (Rom. 7, 6), fra Synden (Rom. 6, 2; 1. Pet. 2, 24) og fra Verdens Børnelærdom (Col. 2, 8 og 20). Til Col. 2, 8, hvor Verdens Børnelærdom sættes i Forbindelse med verdslig Viisdom og tomt Bedrageri, bemærker Luther (W. 24, 129): „Seer Eder for, at Ingen bedrager Eder ved tom Philosophi og ved Menneskelærdommes bedrageriske Skin og ved timelige Bud, der ikke lære om Christus." Hvad Luther forstaaer ved at afdøe fra Verden siger han tydeligt (W. 15, 377): „See, det er at afdøe fra Verden og at være uden Frygt: Ikke at bekymre sig om andet, end hvad Gud vil have, ikke at tale Andet end hvad der behager ham, hvad jeg veed, der er hans Ord; at leve saaledes og gjøre saadanne Gjerninger[2]), som

---

[1]) „Jeg vilde," siger han, „hellere et heelt Aar ligge i Fængsel og lide Hunger og Tørst end een Dag igjennem plages af Helvedangst."

[2]) Det er altsaa efter Luthers Opfattelse Guds Ord, der skal bestemme Omfanget af, men ogsaa Grændserne for det, Kierkegaard kalder

jeg veed ere Hans Gjerninger, saa at jeg i hele mit Liv, hvad jeg indvortes og udvortes lever, er vis paa, at det er Hans; saaledes er jeg afdød fra Verden, og er dog i Verden. Ingen er mindre i Verden end en Christen, og Ingen er mere i Verden end en Christen; det vil sige, Verden seer mere paa ham, og Djævelen anfegter ham mere, end han anfegter Hedningene; Christus og Paulus maae holde her, lade sig bide og sønderslide. Og atter er den Christne ikke i Verden, thi hvor græsseligt den end raser og støjer mod ham, siger han: Herre, jeg er Din, Du vil nok handle vel med mig; Du vil nok vide at finde dem (Forfølgerne); det gaae mig som Du vil, naar Du alene er tilfreds. Og sligt skal vedblive hele vort Liv igjennem. Thi som Zacharias siger (Luc. 1, 74): Vi skulle, friede fra vore Fjenders Haand, tjene ham uden Frygt, i Hellighed og Retfærdighed for ham, alle vort Livs Dage." Luther udhæver altid det Vigtigste: Evangeliets trøsterige Forjættelser, naar Talen er om en Christens Lidelser i denne Verden for Læren; anderledes Kierkegaard, der i sine seneste Skrifter helst dvæler ved og med de stærkeste Farver maler Rædslerne og Skuffelserne i Jordelivet, som f. Ex. i hans Tale over Apostlenes Gjerninger („Til Selvprøvelse", S. 81—84).

En aabenbar Misforstaaelse af et Udsagn i det nye Testament gjør Kierkegaard sig skyldig i, for at faae sin Yndlingsidee om at forsage Verden og tillige at lide for Læren bekræftet ved et apostolisk Ord. Han udlægger i „Lidelsernes Evangelium" S. 131 Pauli Ord i Philip. 3, 7 om Tab og Vinding, som om Apostelen talte om Tabet af jordiske Goder, af Penge, af Ære, af Anseelse og tilføjer, „at det Apostoliske er at ansee Besiddelsen af alle disse Goder for lutter Tab, saa at Apostelen tragter efter at undflye disse Goder, ligesom et Menneske ellers tragter efter dem."

---

at forsage og at afdøe fra Verden. „Munkelivet og dets Gudsdyrkelse," siger Luther (W. 26, 187 ff.), „er mod Guds Ord, see Col. 2, 20—23."

Luther udlægger disse Ord rettelig i sin Prædiken over Ep. paa 23. S. e. Tr. og viser, at Apostelen tænker paa ganske andre Ting, at de Ting, som tidligere vare ham en Vinding, var det, han selv i de foregaaende Ord havde nævnet, nemlig, at han efter Lovens Retfærdighed var ustraffelig, hvad han nu agter for lutter Tab, Skarn og Ureenhed, medens han som Christen agter det for en Vinding at findes i Christus, saa han ikke har sin Retfærdighed, den af Loven, men den ved Troen, at han kan kjende hans Lidelsers Samfund, og blive dannet til at ligne ham i hans Død (V. 9—11). Luther tager sig selv til Exempel for at belyse disse Apostelens Ord, idet han i Forklaringen til Galaterbrevet 1, 13—14 siger: „Er der Nogen, der under Pavedømmet, før Evangeliet oprandt, har holdt Pavens og Fædrenes Anordninger strængt og agtet dem højt, og med stor og alvorlig Iver har kæmpet for dem — saa har det været mig. Jeg tilbad Paven med en sand Tilbedelse og med ret hjertelig Alvor, ikke for noget fedt Præstekalds, noget gejstligt Lehns eller noget højt Prælaturs Skyld, men af et oprigtigt og eenfoldigt Hjerte, fordi jeg mente, det var ret gjort og skulde saaledes gjøres, Gud til Ære. Men hvad der var mig Vinding, det agter jeg nu med Paulus Phil. 3, 7—8 for idel Tab — mod Christi Jesu min Herres Kundskabs Ypperlighed.“

Kierkegaard anfører Luther som et Exempel paa sand Selvfornegtelse, „fordi han, skjøndt han var strengt optugtet til at kunne udtrykke den Art Fromhed, der i Middelalderen æredes og hædredes under Navn af Selvfornegtelse — som altsaa derfor ikke var sand Selvfornegtelse —, dog kastede sig imod den og ikke valgte f. Ex. at blive en høifornem Geistlig (i den katholske Kirke) for paa den Maade at lønnes for sin Selvfornegtelse, at vidne mod den usande Art af Selvfornegtelse.“ — Dermed vil han tillige oplyse, at ethvert Menneske, der sætter en sand Selvfornegtelsens Handling ind, vil komme til at lide derfor. Men derpaa tilføjer han: „Dersom dette ikke var saa, var jo sand Selvfornegtelse

en Umulighed; thi den Selvfornegtelse, der paa udvortes Maade lønner sig, den er jo ikke sand Selvfornegtelse." („Dømmer selv", S. 118.) Nu er det jo vist og sandt, at Luther kom til at lide, endog meget, fordi han ikke, efterat være kommen til Sandheds Erkjendelse, uhæderligt søgte timelig Vinding ved desuagtet at ville ære og hædre Paven, hans Herredømme over Sjælene, alle den romerske Kirkes Misbrug og dens Forsyndelser mod Evangeliet; men saa blev det til Gjengjæld hans Lod at komme til hæderligt at faae samme Løn som Paulus. Thi i samme Grad som Jøderne forfulgte Apostelen som deres Fjende, holdt de Christne ham højt i Ære som deres Velgjører, og i samme Grad som Katholikerne hadede Luther, elskede de Evangeliske ham og beviste i Gjerningen denne Kjærlighed til ham[1]). Saaledes lønnede det sig dog ogsaa paa udvortes Maade for dem begge at have øvet sand Selvfornegtelse. En Christen maa visselig ofte lide uden udvortes Løn for det Gode, han gjør, baade til Prøvelse af Troen og Renselse af Hjertet; men hvorledes disse samme Lidelser ogsaa kunne medføre sin udvortes Løn her paa Jorden ved Guds faderlige Styrelse, vise Pauli Ord i Brevet til Galaterne 1, 22—24: „Af Person var jeg ubekjendt for Christi Menigheder i Judæa; kun havde de hørt: Den, som os tilforn forfulgte, prædiker nu den Tro, som han tilforn vilde udrydde, og de prisede Gud for mig." Og atter 4, 14—15: „I annammede mig som en Guds Engel, som Christum Jesum. Hvor prisede I Eder da salige! Thi jeg giver Eder det Vidnesbyrd, at, om det havde været muligt, havde I udrevet Eders Øjne og givet mig." Hertil bemærker Luther i sin Forklaring: „Han roser Galaterne overmaade meget og siger: I have ikke alene beviist mig al Slags Ære og Venskab, men I vilde gjerne have vovet og hengivet Eders Liv for mig. Og vistnok, vil man ret betænke det, saa have Galaterne sat deres Liv i Vove for St. Paulus; thi da de optoge og beholdt hos sig St. Paulus,

---

[1]) See Forf.s Luthers Levnet, 17de og 18de Capitel.

som „hele Verden" ansaae for det allerskadeligste, mest fordømte og forbandede Menneske, læssede de, da de stode Last og Brast med Paulus og forsvarede ham, saavel Hedningenes som Jødernes Vrede og Unaade paa sig." „Nu," vedbliver Luther, „i vore Dage gaaer det mig ligedan. Der er nu ingen mere forhadt Ting til paa Jorden end den stakkels Luthers Navn; hvo, der roser mig og taler godt om mig, gjør en større Synd end nogen Afgudsdyrker, Gudsbespotter, Meneder, Horejæger, Hoerkarl, Morder, Tyv eller hvad man ellers kan bedrive af Ondt. Derfor maae Galaterne uden Tvivl have været meget vel rustede og dygtige i christelig Lære og Tro, eftersom de have sat saameget i Vove for St. Paulus."

Som Modsætning dertil staae K.s Ytringer i „Dømmer selv", S. 119, hvor det hedder: „Den, der vidner for Sandhed, møder overalt kun Modstand, høster paa enhver Maade Utak, ogsaa af dem, for hvis Skyld han havde meent at burde vidne for Sandhed." Endnu langt yderligere hedder det i Ø. P. 1853, S. 387: „De Herlige ɔ: Sandhedsvidnerne have offret, offret Tid og Flid (og de fik intet Vederlag uden Utak af Alle) og Ære og Gods (og Lønnen, den eneste, men desto rigeligere, var Forhaanelse) og gode Dage og Forstaaelsen med Menneskene og Venskab og Elskov og Alt og Livet for Sandheds Skyld."

---

10. Den Enkelte og Sandhedsvidnet.

„Min Enfold og stakkels ringe Person," siger Luther etsteds i sine Bordtaler (W. 60, 223), „for ikke at tale om min retfærdige Sag, har gjort Paven Skade. Thi da jeg begyndte at prædike og skrive, foragtede Paven mig. Han tænkte: Det er en enkelt Mand, en stakkels Munk o. s. v. Jeg har jo dog forsvaret denne Lære for mange Konger og

Kejsere, Fyrster og Herrer, hvad vil da nu en enkelt Mand udrette?"

Luther peger i disse faa Ord tilbage paa historiske Kjendsgjerninger fra Begyndelsen af sin reformatoriske Virksomhed, som det her er Stedet at fremdrage, naar Talen er om at oplyse, hvad Kierkegaard maa have tænkt paa ved sine, ingensteds videre forklarede Ord, „at det jo ikke var Paven, der angreb Luther; det var Luther, der angreb Paven, og at Luthers Liv var, om han end ikke blev henrettet, dog et, menneskelig talt, offret Liv, et Liv offret til at vidne for Sandhed." („Dømmer selv", S. 105.)

I de 95 Sætninger angaaende Afladen, som Luther den 31te Oktober, Dagen før Allehelgensdag 1517 opslog paa Døren til Universitetskirken i Wittenberg, see vi med Rette Reformationens Begyndelse. De toge bestemt Sigte paa den, i hele Kirken herskende, Misbrug af Afladen, som han var bleven vaer i sin egen Menighed. Flere af dem udtalte ligefrem den dybe, sædelige Harme, han som samvittighedsfuld Sjælesørger maatte føle over, at Afladskræmmerne forførte den enfoldige Almue til sædelig Letfærdighed og falsk Tryghed med Hensyn til dens Synd og Skyld, idet disse Prædikanter forfalskede den rette Lære om Bod og Syndsforladelse.

Vi ville nu ikke dvæle videre ved, hvilken uhyre Forargelse eller, christelig talt, Skandale disse Sætninger, da de udbredtes overalt i Folket, vakte blandt den bestaaende Kirkes Talsmænd, saa at Sortebrødrenes, i Kirken dengang næsten almægtige Munkeorden strax med een Mund fordømte dem, at Kjætterdommeren van Hoogstraten strax raadede til at overgive den nye, farlige Kjætter Luther til Baalet, og at en af Luthers senere ivrigste Modstandere, som da endnu regnedes blandt hans Venner, Dr. Eck, strax i et Modskrift, kaldet Obelisker (Smaaspyd), beskyldte ham for at ville omstyrte den kirkelige Orden, foranledige Oprør og krænke christelig Kjærlighed. Vi bemærke blot i Forbigaaende, at ligesom Tiderne ere yderst forskjellige for den Enkelte, saaledes maa

og hvert Sandhedsvidne i Nutiden — i alle de Samfund, hvor fuld Troes- og Bekjendelsesfrihed er garanteret ved Love og i det Hele respekteret baade af Folket og af Myndighederne, kategorisk have ganske andre, langt blidere udvortes Kaar end Fortidens Sandhedsvidner. Thi de levede i saadanne Samfund, hvor enevældige Magthavere i en fast sammenkjædet, gjennem Aarhundreder bestaaende Orden, i Forening med den af dem ophidsede „Mængde“ værgede sig, saaledes som Tilfældet var baade i Reformationens og i Apostlenes Tidsalder, mod sine Modstandere, disse betragtede baade enkeltviis og i en Fleerhed, ved udvortes Forfølgelser, pinlige Straffe, Dødsdomme og deslige.

Idet vi da ville udhæve, hvorledes Luther existerede under det strax med Voldsomhed frembrydende Uvejr, anføre vi følgende Ytringer af ham i et Brev til hans Ven Lange, elleve Dage efter at han havde opslaaet sine Theses. „Jeg“, skrev han, „skal være maadeholden, og de træde al Maadehold under Fødder i deres Domme om mig. Sandheden vinder ikke noget ved mit Maadehold, og den taber ikke ved min Dristighed. Hvem kan fremføre noget Nyt uden at faae Skin af at være hovmodig, uden at beskyldes for at være trættekjær? Hvorfor ere Christus og alle Martyrer blevne ihjelslagne? Fordi de syntes at være hovmodige Foragtere af deres Tid og Viisdom og udtalte nye Sandheder uden ydmygt at spørge Ordførerne for de gamle Meninger til Raads. De Vise i vor Tid maae ikke vente saa megen Ydmyghed eller Skinhellighed af mig, at jeg skulde hente Raad hos dem, inden jeg skriver, hvad Pligten byder mig at sige. Hvad der skal gjøres, vil blive gjort, ikke efter Mands Klogskab, men efter Guds Raad. Er Værket fra Gud, hvo kan da hæmme det; er det ikke fra ham, hvo kan da fremme det? Skee ikke min Villie, ikke Eders, ikke vor, men Din Villie, vor Fader, Du, som er i Himlen.“

Til Præsten Egranus skrev han i samme Aand (24de Marts 1518): „Jeg gaaer længere fremad, jo mere de rase; jeg forlader det tidligere, for at de kunne larme mod det,

og gaaer til det næste, for at de ogsaa kunne gjøre Larm derom." Til Link skrev han (10de Juli): „Jeg er ligesom Jeremias en Tvistighedernes og Tvedragtens Mand; thi daglig forbitrer jeg Pharisæerne ved hvad de kalde nye Lærdomme. Men da jeg er mig bevidst, at jeg kun foredrager den reneste Guds-Lære, har jeg ogsaa længe vidst, at min Prædiken vilde blive de hellige Jøder en Forargelse og de viseste Grækere en Daarskab. Men dette er jeg nu, som jeg haaber, Jesus Christus skyldig; thi han siger vel ogsaa til mig: Jeg vil vise ham, hvor meget det bør ham at lide for mit Navns Skyld. (Ap. Gj. 9, 16). — Jeg har antændt en ny Ild, men dette gjør jo altid Sandhedens Ord, det Tegn, som skal modsiges. Daarernes Dadel vil jeg ikke ændse, naar blot Christus vil være min naadige Gud. Ham er jeg rede til at vige for i Ordets Tjeneste."

Han havde ogsaa i det Brev til Staupitz, hvormed han bad sin Foresatte oversende Paven hans Forklaringer til de 95 Theses (30te Maj 1518) ytret: „Min Herre Christus maa nu selv see, om den Sag, jeg fører, er Luthers egen eller Hans, uden hvis Vink heller ikke Pavens Tunge kan tale, hvad han vil, og som ogsaa har Kongernes Hjerte i sin Haand."

Netop fordi det for Luther var en Samvittighedssag, løftede han som en Enkelt sin Stemme mod Misbrugene i Kirken og maatte i sin Modstand mod dem forblive den Enkelte, kun stolende paa Evangeliets Sandhed. Han afviste derfor ogsaa strax ethvert menneskeligt Rygstød. I Februar 1518 beklagede han sig for Spalatin over de harmelige og krænkende Beskyldninger, som hans Fjender udspredte mod ham, at han kun var et Redskab i sin Landsherres Haand og udtalte sin Angst og Afsky for at være Aarsag til Splid mellem Jordens Mægtige. „Jeg ønsker", skrev han, „ikke Fyrsten inddraget i mit Bovestykke; jeg vil ene og alene bære Ansvaret derfor. Kun dette kunde jeg ønske af Fyrsten, at han værgede mig mod at lide Vold. Og i Fald han ikke formaaer det, saa vil jeg ogsaa alene tage Faren paa mig.

Man maa ogsaa lade Vold have sin Gænge, dog uden Meen for Sandheden." „Thi", skrev han til Link videre (i det oven anførte Brev), „jeg veed, at Christi Ord lige fra Begyndelsen af har været af den Natur, at hvo der vil bære det ud i Verden, han maa med Apostlene stedse være beredt paa at forlade alle Ting og lide Døden. Med Christi Død er det blevet kjøbt, ved Manges Død bevaret og vil fremdeles blive bevaret og fornyet ved Manges Død. Thi vor Brudgom er en Blodbrudgom. Saa bed da den Herre Jesus, at han vil forøge og opholde sin troe Synders Mod."

Hvor dybt Luther følte det som en Samvittighedssag, at sætte Sandheden og dens Bekjendelse i Verden over alt Andet, derom vidne ogsaa hans bønfaldende, og dog saa mandige, troesstærke Ord i en Skrivelse, han sendte Kirkens højeste Repræsentant Kardinal Cajetan under sit Forhør hos ham i Augsburg 1518. Han skrev: „Hav Medlidenhed med min Samvittighed. Giv mig en Oplysning, der hjælper mig til at forstaae disse Punkter (hvorom Striden var) paa en anden Maade. Tving mig ikke til at gjenkalde, hvad min Samvittighed forbyder mig, saa længe mine Beviissteder staae fast; thi jeg maa nødvendig adlyde Gud meer end Mennesker. Jeg er ikke saa anmassende og taabelig ærgjerrig, at jeg af slig Grund skulde undsee mig ved at gjenkalde urigtige Udsagn; tvertimod, det vilde være min største Glæde, at Sandheden sejrer; kun at jeg ikke tvinges til at gjøre noget mod min Samvittighed." Og i det Brev, hvormed han oversendte Cajetan sin Appel til Paven, skrev han: „Ved Guds Naade er jeg saadan, at jeg langt mindre frygter Kirkens strænge Domme end Vildfarelse i Troessager, da jeg veed, at en slig stræng Dom ikke skader, men gavner, naar den rette Tro og Sandhed er med mig."

Efter Forhandlingen i Augsburg lod Kurfyrsten Luther læse et Brev fra Cajetan, hvori Fyrsten opfordredes til enten at udlevere Kjætteren til Rom (hvad Paven under 23de August 1518 allerede havde befalet, hvis Luther ikke gjen-

kaldte) eller og forvise ham fra sine Lande. Luther bad kun sin Landsherre om ikke at udlevere ham til Rom, hvad der ligefrem vilde være et Mord, som maatte plette Fyrstens Ære og Samvittighed. I Landflygtighed vilde han gjerne gaae og overgive sig i Guds Haand, da han, den foragtede Munk, dog overalt var omgiven af Farer. For hans Skyld skulde Ingen, allermindst hans Fyrste, paadrage sig Had eller Fare.

Dog er det ikke alene disse virkelige, ingenlunde blot indbildte udvortes Farer, der mødte Luther som Sandhedsvidne fra Begyndelsen af, vi her særligt ville udhæve, men fornemmelig det Ansvar for Gud i Samvittigheden, som han, den Enkelte, dybt følte, netop som Reformator, fra Begyndelsen af. „Ingen kan forestille sig", har han selv sagt, „hvad jeg led i de to første Aar, hvor nedslaaet, hvor fortvivlet jeg mangen Gang var over, at jeg — en stakkels elendig Munk, dengang snarere et Lig end et Menneske af Udseende — skulde modsætte mig Pavens Majestæt, hvem ikke blot Jordens Konger og den hele Verden skjælvede for, men, om jeg maa sige, endog Himmelen og Helvede, der maatte lystre hans Øjekast." Og om sine svare, saa ofte gjenkommende Anfegtelser som Reformator siger han senere (1521): „Der hører saare meget til for at sætte sig op mod lang Vane og Menneskenes Fordomme, bære deres Skjældsord og Fordømmelse med Taalmodighed og staae ubevægelig mod slige Stormvinde og Bølger. Jeg føler hver Dag hos mig selv, hvor saare svært det er at rive sig løs fra det, der har sat sig fast i Samvittigheden, skjøndt det kun er menneskelig Vedtægt. O, hvilken Møje og Anstrængelse har det ikke kostet mig, skjøndt jeg fandt min Grund i den hellige Skrift, at forsvare for min Samvittighed, at jeg turde sætte mig op mod Paven. Hvor ofte har mit Hjerte bævet, straffet mig og foreholdt mig hines eneste stærke Beviisgrund: Er Du alene den Kloge? Skulde alle de Andre fare vild og have faret vild saa lang en Tid? Og hvad — ifald Du foer vild og forførte saa mangfoldige, der da tilsammen vilde

blive fordømte? Saaledes gik det mig, indtil Christus med sit alene sikre Ord befæstede mig og bekræftede mig, saa mit Hjerte ej længer bævede."[1])

Naar derfor Luther udlægger Pauli Ord Gal. 1, 10: „Taler jeg Mennesker til Villie eller Gud? eller søger jeg at tækkes Mennesker? Dersom jeg endnu tækkedes Mennesker, da var jeg ikke Christi Tjener", saa kan han nok (han føjer til „uden at rose sig") vidne om sig selv, at han som Pauli Efterfølger har gjort det samme, har prædiket — „ikke som de fine, ømskindede Helgene, der ikke gjerne ville hades og forfølges af Folk" — men saaledes, „at han har vakt et djævelsk Had imod sig og har maattet lide allehaande Vaande, Skjældsord og Plager." Han udlægger derfor ogsaa Pauli Ord Gal. 5, 11 saaledes, at Paulus dermed vil give at forstaae, det vilde være urimeligt, om Korsets Forargelse blev borttaget, og tilføjer da: „Det vilde gjøre mig ondt, om Paven, Biskopperne, Tyrannerne og Sværmeraanderne vare-enige med os; thi en slig Enighed vilde være et sikkert Tegn paa, at vi havde mistet den rette Lære." Men ligesom Paulus driver paa Kjærligheden (Gal 5, 13—26) som Troens rette Frugt, saaledes giver Luther i sin Forklaring af hele det Afsnit i Pauli Brev den ypperligste Anviisning til i alle Livets Forhold at indføre Kjærligheden og siger, at den lille Hob[2]), der erkjender Herligheden af den aandelige Frihed, der er villig til at tjene Næsten med Kjærlighed, der veed, at den efter Kjødet endnu er under Loven og er skyldig at tjene og hjælpe Brødrene, gjør ham større Glæde, end den store Hob af dem, der saa skjændigt misbruge den aandelige Frihed, kan volde ham Sorg."

Luther holdt i Aaret 1532 en indtrængende Prædiken

[1]) W. 26, 52 ff; Walch XIV, 470; W. 28, 29-30.

[2]) Luther gjør utallige Gange i sine Skrifter Brug — som Modsætning — af Ordene: den lille Hob og den store Hob i Kirken, og regner visselig ikke denne sidste til de Helliges Samfund, men sammenligner den oftere med de Udvæxter paa eller Uhumskheder ved Legemet, der dog ikke høre til Legemet som saadant.

over 1 Joh. 4, 16—21 om Kjærligheden[1]), saa rigt udarbejdet, at den udgaves som et heelt lille Skrift. Deri siger han ogsaa: „Prædiker man om Troen og Naaden, saa vil ingen gjøre Gjerninger, driver man paa Gjerninger, saa vil ingen tage ved Troen;" og som et ret evangelisk Sandhedsvidne udlægger han da Forholdet mellem begge. Imod dem, der ikke ville lade Kjærligheden skinne og lyse, som en Troens Glands i Hjertet, imod dem, der „lade Kjærligheden svæve alene paa Tungen, som Skummet paa Øllet," taler han med Myndighed om Guds Kjærlighed, der giver os det høieste Exempel, hvilket vi skulle efterfølge; „thi Guds Kjærlighed er som en Ildovn og Brand af en Kjærlighed, der fylder Himlen og Jorden;" og det er umuligt andet, end at den, der føler denne Kjærlighedsild, ogsaa bliver saaledes varmet og opflammet, at han beviser sin Næste Kjærlighed. Men dersom han vil saaledes blive i Gud, da kommer han ogsaa til at lide for den Lære: „Du skal elske din Næste som dig selv." „Thi, siger Luther, „det er ikke saa stor en Kunst at begynde et christeligt Liv og begynde at elske, men det er en Kunst og Møje at blive bestandig deri, især naar Anfegtelse og Modstand vise sig. Ligesom der er Folk, der da falde fra Troen, ret som paa Træet de raadne, ormstukne Frugter falde af, saaledes er der ogsaa dem, der falde fra Kjærligheden. Thi man siger: Jeg har gjort denne eller hiin saa meget godt og havde gjerne givet ham mit Hjerte i Brystet, men see, hvorledes han lønner mig, det er Takken derfor, o. s. v. Men at blive i Kjærligheden, naar den gjengjældes med Utaknemmelighed, det er ingen naturlig Kunst, eller Noget, der voxer i vore Haver; men det er en Gave af den Helligaand. Ingen, siger Johannes (4, 10), har elsket Gud, men Han har elsket os og har udsendt sin Søn til en Forsoning for vore Synder og derved gjort os til sine Børn. Naar man nu formedelst Troen har grebet slig Kjærlighed, saa følger den Frugt, at vi ogsaa lægge slig

---

[1]) (W. 19, 358—412).

Kjærlighed for Dagen, og have, idet vi blive i Kjærligheden, et sikkert Vidnesbyrd og Tegn paa, at vi ere rette Christne og blive i Gud og han i os. Hvorledes kunde Apostelen trøste stærkere eller prise Kjærligheden højere, end saaledes, at den frembringer et guddommeligt Menneske, der bliver een Deig (Kuchen) med Gud og kan rose sig af, naar han elsker Næsten og holder ham hans Utaknemmelighed og fortrædelige Gjerninger til Gode, om han end skjænder og plager ham for hans Velgjerning, at han har handlet som en Gud. Men ville vi Intet lide af Nogensomhelst, da miste vi en slig ypperlig Trøst og herlig Roes og Trods, som en Christen har af slig Kjærlighed. Han deroppe i Himlen — skal han give dig alt godt, forløse dig fra Døden og Djævelen, dertil opholde og bevare dit Legeme og Liv, lade saa mange Engle tjene dig, lade Solen og Maanen, Jorden og alle Skabninger uafladelig tjene dig — altsammen for at du kan frit gaae hen og gjøre, hvad der aldeles ikke behager ham og vel endog et heelt Aar igjennem ikke takke ham een Gang? Havde han nu ikke fuld Ret og Aarsag til at bære sig ligedan ad mod dig og unddrage dig alle sine Velgjerninger, da han dog vel kan fremføre hundredetusinde imod dig, hvor du ikke har een at fremføre mod din Næste? Lader os da som Christne sige saaledes: Min kjære Broder! Hvad jeg har gjort, eller gjør, det har jeg gjort af ret Kjærlighed, og jeg har aldrig begjæret, at du skulde takke eller lønne mig derfor. Takker du mig, saa takke Gud dig igjen; hvis ikke, saa er det mig det samme; thi jeg har dog ikke gjort det af den Grund; men hvad jeg gjør, det gjør jeg for Hans Skyld, der har elsket mig saaledes, at han er død paa Korset for mig utaknemmelige og fordømte Menneske og endnu hvert Øjeblik gjør mig mere Godt, end jeg er værd, eller kan takke ham for."

„Derudi fuldkommes Kjærligheden hos os, at vi have Frimodighed paa Dommens Dag", siger Apostelen. Luther viser, hvorledes den samme Apostel siger V. 15: Hvo som bekjender, at Jesus er Guds Søn, i ham bliver Gud og han

i Gud, og derved godtgjør, at den Christnes Hoved-Frimodighed, højeste Roes og højeste Trods bestaaer deri, at han formedelst Troen bliver i Christus. Ogsaa Paulus tør vel baade 1. Cor. 4, 4 og 2. Cor. 6, 4 f. rose sig af alle de Lidelser og Trængsler, han uskyldig har udstaaet, ligesom han 1. Thess. 2, 19—20 ogsaa tør rose sig af de Troende i Menigheden, der ere hans Ære og Glæde; men desuagtet — imod Gud forlader han sig ikke paa Nogensomhelst undtagen paa Christus. Den anden Roes, hvormed Kjærligheden roser og trodser, angaaer ikke Gud, men Menneskene. Vel faaer man ogsaa ved Kjærligheden Frimodighed for Gud som Dommer; ja denne Roes gjælder vel for Gud, men ikke mod ham eller hos ham, det vil sige mellem ham og mig som den Enkelte; thi vi blive alle retfærdiggjorte uforskyldt af Guds Naade formedelst Troen o.s.v. (Rom. 3, 23—26). Naar Johannes videre siger, „ligesom Han er, saa ere og vi i denne Verden", saa siger han, at det ikke skal gaae Tjeneren bedre end Herren, og minder os om, at det maa være en lad og skjændig Tjener, der seer sin Herre siddende i dybt Mudder og saa selv gaaer bort og lader sig lægge paa Roser. Den, som ikke vil betænke dette, maa lade Christus fare eller gaae ud af Verden. Men den, som vil være en Christen, maa trøste sig med, at Christus for sin usigelige Kjærlighed fik idel Utak af „Verden", og at det ikke hverken kan eller skal gaae anderledes med ham. Han maa bære sig ad som et godt Æbletræ, der frembyder sine Frugter for Enhver, aabenlyst bærer dem til Skue og strøer dem ud — ogsaa til Sviin og glubende Dyr, der flænge i det. „Derfor", siger Luther om sig selv, „vil jeg med Guds Hjælp paa Dommedag føre frem et godt Register over mine gode Gjerninger, som jeg har tjent Verden og Enhver, selv mine argeste Fjender med, og da skulle de Bagvaskere, der nu ikke kunne andet end skrige op mod og laste Luther, nok komme til herligt at prise og love mig og raabe Ak og Vee over sig selv. Ja jeg vilde ikke nu bytte deres Forhaanelse og Forsmædelse bort for al Verdens Gods, Ære og Roes; thi

netop den skal være min skjønne Krone, ligesom af kosteligt Guld og de ædleste Stene." Registeret over disse Luthers gode Gjerninger, saavel hvad angaaer Troens som Kjærlighedens Væsen, i Existents, ligger aabent for Alle til Gjennemsyn i enhver upartisk historisk Skildring af hans Levned.

Samme Aar, som Kierkegaard udgav sit lille Skrift „om min Forfattervirksomhed", havde han, foranlediget ved en Ytring af Dr. Rudelbach, ham betræffende, givet en offentlig Erklæring[1]), hvori han, blandt andet, udtalte Følgende: „I Forhold til den mig forundte Evne har jeg med Flid, ogsaa med adskillige Opoffrelser redeligt arbejdet for at inderliggjøre Christendommen i mig og i Andre, hvis ellers Andre ville lade sig paavirke. Men just fordi jeg fra Begyndelsen har forstaaet, at Christendom er Inderlighed, og Inderliggjørelse af Christendom just min Opgave; derfor har jeg med den ængsteligste Samvittighedsfuldhed vaaget over, at der da ikke har indblandet sig, ikke en Passus, ikke et Punctum, ikke en Linie, ikke en Stavelse, ikke et Bogstav i Retning af Forslag til Forandring i det Udvortes, eller i Retning af Troen paa, at det er i det Udvortes, Feilen stikker, at det er en Forandring i det Udvortes, der behøves, Forandring i det Udvortes, der skal hjælpe os.

Christendom er Inderlighed, Inderliggjørelse. Ere til en given Tid de Former, hvorunder der skal leves, ikke de fuldkomneste: nu, i Guds Navn; kan man faae dem bedre: vel. Men væsenligen: Christendom er Inderlighed. Skulde det høre med til sand Christendom, denne Tro paa de, politisk opnaaede, frie Institutioners frelsende Magt, saa er jeg ingen Christen, ja endnu værre, jeg er et reent Djævelens Barn; thi, oprigtigt talt, jeg har endog Mistanke til disse politisk opnaaede, frie Institutioner, især til deres frelsende og gjenfødende Magt. Det er min Christendom, eller saa christendum er jeg, som da forresten aldrig har befattet mig med „Kirke" og „Stat" — det er meget for Stort for mig;

---

[1]) Bladartikler, S. 48 ff.

dertil behøves ganske anderledes Seere, end jeg er, eller ogsaa bør det ganske simplement overlades de ordenligen dertil Beskikkede og Kaldede. Jeg har, som Enkelt, med Sigtet „den Enkelte", tilsigtende Inderliggjørelse i Christendom i „den Enkelte", conseqvent, med Aandens Vaaben, ene og alene med Aandens Vaaben kæmpet for at gjøre opmærksom paa og mod at lade sig bedrage af „Sandsebedrag". Og som det da efter min Mening er et Sandsebedrag, om En indbilder sig, at det er de ydre Former, der forhindre ham i at blive Christen, saa er det, ja det er det samme Sandsebedrag, om En indbilder sig, at det er de ydre Former, der skulle hjælpe."

„Christendommen er den seierrige Inderlighed. Og det var dette, der skulde arbeides for, at denne sejerrige Inderlighed var om muligt i ethvert Menneske, at „den Enkelte" sandere og sandere blev Christen. Det var dette, der skulde gjøres: Selvbekymringen skal vækkes i den „Enkelte", den Selvbekymring, der uendelig giver ham Andet at tænke paa end de ydre Former, den Selvbekymring, der, naar den saa har gjort et Menneske saaledes indadvendt, under høiere Indflydelse forklarer sig til hiin seierrige Inderlighed, medens dog Selvbekymringen vedbliver, betryggende ham, at han ikke atter bliver udadvendt. Derfor har jeg, for Idealerne, kæmpet mod „Sandsebedragene", for, ved Synet af Idealerne, at vække denne Selvbekymring i „den Enkelte", selv bekymret, saaret af Idealerne, dog usigelig glad derved og taknemmelig derfor."

„Og her et christeligt Memento. Ordentligviis er Christendom indenfor „Christenhed" just Ligegyldighed for det Udvortes i Selvbekymring. Men collliderer En saaledes med det Bestaaende, at det kunde falde ham ind, at det er et Samvittighedsspørgsmaal — store Gud, et Samvittighedsspørgsmaal! og han vover at sige dette: da har han at være enlig Mand, at stride lidende, at vælge Martyriet. Samvittighed og Samvittighedssag kan — dette er evig vist og

ligger i Sagen selv, thi Samvittighed er ingen numerisk Bestemmelse — kun repræsenteres af enlig Mand og i Charakteer, ved Handling. Som Exempel kan tjene Luthers Ægteskab med Katharina v. Bora — thi med Luther, nei, med Luther var der aldrig Vrøvl".

„Hvorledes bar han sig da ad? Han beraadfører sig med Gud og sin Samvittighed. Efter frygtelige Kampe og Anfegtelser forvisser han sig om: der maa paa dette Punkt sættes en intensiv Handling ind. Det er Samvittighedssag! Han tier. Endnu tier han, skjøndt besluttet. Nu er Øieblikket der til at handle — nu er han gift. „En Præst?! Ja, tiltrods for Paven. Med en Nonne?! Ja, trods hele Opinionen. Tak! . . ."

I sit Skrift „Til Selvprøvelse" kommer Kierkegaard atter tilbage til, at han har virket for at vække Uro i Retning af Inderliggjørelse. (S. 16 ff). Han forsikrer paany, at selv om saa var, hvis han maaskee var ikke lidt fremmeligere end Adskillige af Gjennemsnittet blandt hans Samtidige, var han kun et Digterisk fremmeligere blandt hans Samtidige, det vil sige, at han bedre vidste, hvad Christendom er, bedre vidste at fremstille det; „o, men dette er (som Luther vilde sige) en saare uvæsentlig Forskjel." Christelig, er der to Arter sand Uro. Uroen i Troes-Heltene og Sandheds-Vidnerne, hvilken sigter til at reformere et Bestaaende. „Saa langt" — siger han — „har jeg aldrig vovet mig ud, det er ikke Noget for mig. Den anden Art Uro er i Henseende til Inderliggjørelse. Saaledes er ogsaa en sand Forelskelse en urolig Ting — men det falder ikke den Elskende ind at ville forandre et Bestaaende." For denne Uro har han arbejdet, men „uden Myndighed". Istedetfor selv tomt opblæst at udgive sig for et Sandheds-vidne og foranledige Andre til dumdristigt at ville være det samme, er han en umyndig Digter, der rører ved Hjælp af Idealerne. Han tager til Exempel, for at vise, „hvorledes han blandt Andet ogsaa benytter Troesheltene", en Christen, der haaber og troer, at han vil blive salig, lige saa salig

som noget Sandheds=Vidne eller nogen af Troens Helte, der dog efter en ganske anden Maalestok have maattet kjøbe det at være Christen. „Maaskee“, siger han videre, „vilde derfor ogsaa En, der havde Myndighed, her tale anderledes til Dig, forfærdende sige, at Du var i en Indbildning med at være Christen, at Du farer til Helvede. Langt fra mig være at fremstille dette som en Overdrivelse af den Myndige, nei, jeg forstaaer det kun altfor vel, hvilken Anstrængethed der fordres for at turde vove at anbringe et saadant Enten=Eller paa en Anden. Men jeg, den Umyndige, jeg tør ikke tale saaledes; jeg troer, at Du vil blive lige saa salig som noget Sandheds=Vidne, nogen af Troens Helte. Men saa siger jeg til Dig: Tænk nu engang Dit og en Saadans Liv sammen.“

„Betænk, hvad han har maattet offre, han som offrede Alt, det der falder tungest at offre i et første Øjeblik, og det, der i Længden falder tungest at have offret! Tænk, hvad han har lidt, hvor smerteligt og hvor langvarigt! O, dersom Du lever lykkelig i et elsket Hjem, dersom Din Hustru hænger fast ved Dig af sit ganske Hjerte og af al sin Magt, dersom Du har Glæde af Dine Børn: betænk hvad det dog vil sige, saaledes Dag efter Dag at leve hen i denne Fred og Hvile, velgjørende for et Menneskes Sjæl, mere velgjørende end den svage Eftermiddagens sildigere Belysning er for Den, hvis Øie smerter; og betænk, at dette er Dit daglige Liv — og tænk saa paa Sandheds=vidnet! Og dersom Du lever, ikke i Lediggang, langtfra, men saaledes, at Din Gjerning, der tager Din Tid, Din Flid, Din Kraft, dog ikke tager anderledes, end at der baade er Hvile nok fra Arbeidet, og Arbeidet selv mangen Gang forfriskende som Tidsfordriv, og dersom Du lever om ikke i Overflod, saa dog saa Du har Dit rigelige Udkomme, og dersom Du har Tid til saa mangen Nydelse, der vederqvægende udfylder Tiden og giver ny Livslyst; og dersom kort og godt Dit Liv er en stille daglig

Nydelse — o, hans Liv var en pinagtig, daglig Lidelse: saa døe I begge, og I blive lige salige!

Og dersom Du i lykkelig Ubemærkethed kan glæde Dig ved Livet, uforstyrret og ubemærket faae Lov til at gaae og være Dig selv; og dersom Du, just fordi Du lever ubemærket, saa ofte faaer Leilighed til at lære Menneskene at kjende fra deres bedre, deres gode, deres elskelige Side; og dersom Du, naar Du færdes i Vrimlen, enten møder den Fremmede, der slet ikke kjender Dig, eller Du møder deres velvillige, deeltagende Blik, som kjende Dig; og dersom Du, naar Du finder Leilighed til at gjøre et andet Menneske en Tjeneste, en Velgjerning, lønnes med saa megen Glæde, at det er et Spørgsmaal, om Du ikke egentlig gjør Dig selv en Tjeneste, en Velgjerning; og dersom Du letforstaaende Dit Liv let er i Forstaaelse med de Andre, og let forstaaet: o, han maatte Dag ud og Dag ind (hvad der er uadskilleligt fra en saadan Virken) lade sig ligesom fortære og opæde af denne menneskelige Pjatten, der altid hungrig altid begierer Noget at snakke om; han maatte Aar efter Aar daglig være foranlediget, nødsaget til at lære Menneskene at kjende fra den, mildest talt, bestialske, stundom den dybe Fordærvelses Side; han maatte idelig og idelig forvisse sig om, at han var kjendt af Enhver, og kjende dette paa, at han i Enhvers Blik mødte Uvillie, Modstand, Forbittrelse, Haan o. D.; han gjorde vel mod en heel Samtid, og lønnedes med en heel Samtids Forbandelser; i Anfegtelsens Qvaler maatte han erhverve sit Livs Forstaaelse, og saa maatte han møisommeligen Dag efter Dag arbeide sig gjennem alle de Medlevendes Misforstaaelser, og alle disse Misforstaaelsens Qvaler — — saa døe I begge og I blive lige salige." (Ogsaa dette sidste benægtede K. tilsidst, to Maaneder før sin Død, see den aldeles trøstesløse Udtalelse i E. P. 1854—55, S. 547—552.)

Denne i tragisk Stil veltalende Skildring af en christelig Troeshelt har kun den Hovedfejl, at den er idealt udskejende

i lutter Ofre og Lidelser. Den kan kun hidrøre fra en Digter, der mangler Virkelighedssands, men er overordentlig begavet med uhelbredeligt Tungsind, mørk, trøstesløs Smerte, en derved forplumret Opfattelse af christelig Kjærlighed, højtsvulmende Selvfølelse, Ringeagt for samt Mistænksomhed og Bitterhed mod Menneskene, for saa vidt de betragtes som samtidig Slægt. En saadan Digter har kunnet danne et saadant idealt Billede af et christeligt Sandhedsvidne, men desværre efter en vilkaarlig, phantastisk Indskydelse; thi Digtningen er udført uden at tage det allermindste Hensyn hverken til Luthers, af den opbyggelige Forfatter lige i Forvejen paaberaabte Navn eller til hans Existents. Derimod er Digtningen indvævet med uforblommede Hentydninger til de Elementer, hvoraf den i Grunden er sammensat, nemlig Kierkegaards egen „sære" Existents og egne ulykkelige, tungsindige, oftest kun indre Oplevelser. Til yderligere Kontrol og Vitterlighed ligge disse nu, tilligemed hans idelige Selvbeskuelse, hans Selvhad, Selvplageri, men ogsaa Selvbeundring aabne for Alle i hans Dagbøger.

Maalt efter et Ideal med slige sygeligt forvredne Træk maa da den historisk existerende Mand, som Kierkegaard dog kalder „vor Kirkes ypperlige Lærer", egenlig med Nødvendighed, qvalitativt udelukkes af Troesheltenes Række. I al Fald maa han — ved en ham viist Overbærenhed — blive at nedsætte efter den christelige Rangforordning „til en Heros, der ved ikke at blive Martyr har accrediteret Middelmaadigheden". (E. P. 1854, 18—20)[1]. Thi det er

[1]) Jfr. E. P. 1851—53 S. 433: „Christeligt, høiere end Middelalderens klosterlige Forsagelse er der kun Eet: Martyriet." Endvidere siges 437: „Bogstaveligen at give Afkald paa denne Verden — og saa at flygte bort fra denne Verden, det var Middelalderens Christendom; dette er anden Klasse. Det Høiere er: bogstaveligen at give Afkald paa denne Verden, saa at blive i denne Verden — og blive Martyr; dette er første Klasse. Saa er der endnu en tredie Klasse: at blive i Verden — og blive ligesom Verden." Jfr. „Dømmer selv" S. 79—80.

virkelig saa, at Luther, efterat være voxet til at blive et Vidne om evangelisk Sandhed, netop som den Enkelte, netop i sin personlige Existents ikke længer higede efter hverken at ofre eller at lide Nogetsomhelst af det, der frivilligt og lidenskabeligt, men tillige egenraadigt eftertragtet som Offer og Lidelse hørte med til særligt at betegne Retningen i hans eget katholske Ungdomsliv. Tvertimod vidnede han til sin Død imod den Retning, hvori mangen en middelalderlig katholsk, indadvendt og poniterende Klosterbroder, eller mangen en middelalderlig katholsk, udadvendt og asketisk Christendomsforkynder, indtil sit Livs Ende, særligt ofrede, led og stred, for at naae Saligheden — Helgenens, af den jordiske triumpherende Kirkes Overhoved tildeelte blændende Glorie i Himlen.

Luther førte som evangelisk Christen, trods alle baade indre og ydre Anfægtelser, et i christelig Forstand „sundt" Liv, under Guds Naades aabne Himmel og med en sejerrig Fred og Glæde i Christus. Han „vovede" — i en endnu højere Grad end hans mandige og troesstærke Medstrider i Evangeliets Sag, Calvin — ja han vovede virkelig, med Livet i Evigheden, den evige Salighed og den evige Fortabelse, stadigt for Øje, frit og freidigt, rigeligt og hjerteligt at nyde jordisk Livsglæde, i sit Hjem, som Familiefader, med sin Hustru og sine Børn. (Dette dømte Kierkegaard tilsidst endog som ligefrem uchristeligt, fordi det stred mod Frelserens Existents som Forbillede, og desuden som „Sinkeri")[1]. Han fik sit rigelige Udkomme, men brugte visselig ogsaa ligesom Calvin alt sit jordiske Gods efter Apostelens Formaning i 2. Cor. 8, 12—15. Han fik, trods sin kolossale Virken i

[1]) See „Øieblikket" S. 116—117. Endnu 1849 forsvarede han (E. P. 272—73) det stik Modsatte som det Almene og revsede Middelalderens Fejlsyn, der vilde gjøre noget Particulært til Regel for Andre eller gjøre Coelibat til noget Fuldkomment. Hvorledes Luther klarer Sagen om de Christnes Ægteskab og Christi Coelibat kan sees i reform. Skrifter S. 520—22.

alle det christelige Livs mangeartede Forhold, alligevel Tid tilovers til uskyldige, Sjæl og Legeme forfriskende Nydelser. Han lærte ligesom Calvin, trods mange Skuffelser, Menneskene i Virkelighedens Verden at kjende fra deres bedre, deres gode, deres elskelige Side. Han ikke blot elskede Mange i sin Samtid, men blev ogsaa elsket af Mange i sin Samtid o. s. v., o. s. v.

Den øjensynlige, uforsvarlige Overspændthed og Misvisning i hiin Kierkegaards digteriske Skildring af et christeligt Sandhedsvidne maa da ogsaa i allerhøjeste Grad svække det opbyggelige, „rørende og trøstende" Indtryk af hans lige derpaa følgende, til religiøs Selvprøvelse og Inderliggjørelse sigtende Formaning, der henvendes til „den Enkelte", for saa vidt der da ved denne Enkelte skal tænkes paa nogen Anden end ham selv.

„Ikke sandt", siger han, „Du vil sige til Dig selv, hvad jeg siger til mig: hvad enten jeg nu virkelig ikke skal vove saa langt ud, eller jeg kjæler for mig selv, at jeg slet ikke vover ud: Eet vil jeg gjøre, og om end jeg havde nok saa meget at bestille forresten, jeg skal skaffe Tid til at mindes disse [hvilke?] Herlige hver eneste Dag. O, mig synes, at det dog er en himmelraabende Uret, at vi To blive lige salige. Men i ethvert Fald, mit Liv skal være en Erindring om dem.

Og see, her har Du strax et Exempel paa en Bevægelse, der er Uro i Retning af Inderliggjørelse." [1])

Umiddelbart derpaa giver Kierkegaard dog igjen til Vederlag (S. 20—21) en meget jævn, ædru, ogsaa for Andre vejledende praktisk Formaning, der gaaer i Retning af hvad Luther, rigtignok som et virkeligt christeligt Sandheds-

---

[1]) At K., indtil sit Endeligt lidenskabeligt nøjeregnende med sin Kategori „den Enkelte" selv har stræbt efter at komme sit christelige Ideal saa nær som muligt, skal ingenlunde benægtes; dog derom skal der ikke her dømmes.

vidne ganske anderledes dybt har motiveret, tydeligt udtrykt, centralt og konsekvent hævdet, har indskærpet den Enkelte i sin Christendomsforkyndelse og som den Enkelte stadfæstet ved sin egen Existents. Det er en Formaning, som, opfattet i Luthers Aand, i Sandhed og Alvor bør agtes af hver enkelt evangelisk-luthersk Christen, i enhver Stand og til enhver Tid, og hvormed vi derfor slutte dette Skrift. Kierkegaard siger: „Det bliver vistnok rigtigst, at der passes noget nøiere paa Undersætningen (Gjerningen, Existensen, det at vidne og lide for Sandheden, Kjærlighedens Gjerninger o. s. v.) Undersætningen i det Lutherske. Ikke som skulde nu Undersætningen gjøres til Oversætning, Troen og Naaden afskaffes eller nedsættes, Gud forbyde det, nei, just for Oversætningens Skyld, at Troen og Naaden som det ene Frelsende og ene Saliggjørende ikke tages ganske forfængeligt, bliver et Skalkeskjul for en endog raffineret Verdslighed."

Tillæg.

Kierkegaards efterladte Papirer ere i det Foregaaende blevne hyppig benyttede til Belysning af hans Ærbødighed for Luther; men der findes i dem endnu mange anderledes lydende Domme om Luther som Tænker og Reformator. Disse ere blevne forbigaaede. De kunne nemlig kun lignes med lutter flygtige, men umilde, hvasse, ja overmodige Streifblik, og forklares naturligt som en umiddelbar Følge af Kierkegaards hele mørke, sære og phantastisk-idealistiske Grundsyn paa denne Verdens Gjenstande. Da det imidlertid fra et historisk Synspunkt kan være af Betydning med Hensyn til K.'s egen Udvikling ogsaa at gjøre opmærksom paa slige kritisk overfarende Sideblik, tilføjes her en chronologisk Oversigt over de Steder i Dagbøgerne, hvor de vigtigste af dem findes, idet der af og til gives en fornøden kort Sagforklaring.

I E. P. 1848:

S. 67—68. „Selv i Luthers Fremstilling er der en Grund-Uklarhed over, hvad han forstaaer ved Tro. Luther er uudtømmelig i at prise en saadan Tro, som den, der findes i Evangelierne f. Ex. hos Høvedsmanden, den blodsottige Qvinde. Men det er jo egentlig ikke Tro, det er en umiddelbar Hengivelse til Christus. Er deres Umiddelbarhed Troen, saa har saa vist ogsaa enhver i Sandhed forelsket ung Pige Troen. Luther er ingen Dialektiker, han har snart een Tanke, snart en anden. Men saa kommer en ny Vanskelighed; thi Christus selv priser Høvedsmandens og Qvindens Tro. Dog denne Vanskelighed er kun tilsyneladende; thi han kunde jo see i deres Hjerter og altsaa see, at deres Tro var *efter* Resignationen[1]). Men Luther er noget forvirret ɔ: noget dialektisk-forvirret."

S. 105. „Historien bort. Samtidighedens Situation skaffes tilveie. Dette er Maalestokken; som jeg dømmer Noget samtidigt, saaledes er jeg. Al denne Snak bag efter er Sandsebedrag. Det er

---

[1]) Jfr. „Frygt og Bæven", S. 71—72. Polemiken mod Luther udgaaer her fra det i hiint Skrift givne Begreb af Tro.

egentlig dertil hele min Produktivitet har tenderet. Saaledes det at bruge Experimenter istedetfor virkelige Historier.

Luthers Feil var, at han ikke gik langt nok tilbage, ikke gjorde En samtidig nok med Christus."

S. 106. „Luther indlod sig dog egentlig for meget med Verdsligheden, hvorfor ogsaa Frugten af Reformationen blev — Politik og politisk Udvikling."

S. 189. „Det kan være meget rigtigt af Luther at gifte sig; men havde han været gift, han var aldrig bleven Luther."

S. 213—215. „Luther gjør en Bevægelse i Retning af Phantasie, naar han siger om Christendommen: her er Trøst, og dog ikke sætter det Næste dialektisk sammen dermed, men siger: idet man saa vil lade sig hjælpe af Christendommen, strax er Djævelen ved Haanden, fra ham kommer alle Lidelserne. Dette er aldeles udialektisk. Sagen er denne: Christendommen hjælper absolut, men det Absolute er atter i sin første Form en Liden for det relative Menneske". [Fra Udlægningen af Brevet til Galaterne 1, 11—12 sættes her følgende Ord af Luther, til Beviis for Overfladiskheden i K.'s Dom: „Ethvert fromt, gudfrygtigt Menneske maa paa det allernøjeste beflitte og bemøde sig og med al Alvor umage sig for ret vist og egentlig at lære og beholde denne Lære (Christendommen). Derhos anraabe han vor Herre og Gud i sin ydmyge Bøn og øve sig uden Ophør og uafladelig i at grandske, læse og eftertænke Guds Ord. Thi om vi endog anvende al mulig Flid og den største Alvor derpaa, vil det dog blive os suurt og svært nok, og det vil koste os mangen en Sved endnu at hænge fast derved. Thi vi have Fjender mod os, der ikke ere at foragte, men som ere meget store, mægtige og aldrig ville lade os i Fred: nemlig vort Kjød, Verden med alleslags Farligheder, derefter Loven, Synden, Døden, Guds Vrede og Dom og endelig ogsaa den lede Djævel selv, der aldrig har Ro og Rast, men indvortesfra frister os med sine gloende Pile, udenfra ved falske Apostle, for at bringe, om ikke os alle, saa dog en stor Deel af os til Fald."]

S. 234—235. „Guds Mening er, at Christendommen bliver stridende, indtil det Sidste, ikke forholdende sig til Seier i Tiden men til Evigheden. Den, der blot har noget Endeligt, han vil, han kan seire; men det er dog vel heller ikke Sandheden. Den, der bekæmper en Konge, han kan maaskee seire og faae en Republik istedet — men sligt Fianteri, er det Sandheden? Her ligger Satiren over Luther. Det Gode i Luther har saa vist ikke seiret, men derimod seirede han til en vis Grad over Paven. O, Herre Gud; dermed gaaer han ind under Analogier af Reformationer i Brandcorpset og Deslige."

S. 298. „I Luthers Prædiken over Evangeliet paa 12te Søndag efter Tr. findes nogle vigtige Bemærkninger om Troen paa Andres

Vegne, men ogsaa den sædvanlige dialektiske Uklarhed, naar han taler om, at kun naar vi kunne tilføie: det skeer visseligen, saa skeer det ogsaa; thi Sagen er jo, at enhver Bøn maa gjøres dialektisk, men Luther vakler mellem den umiddelbare Bestemmelse af Tro og den dialektiske."

I C. P. 1849:

S. 50. „Slutningen af Luthers Prædiken (paa Fastelavnssøndag) over 1. Cor. 13, hvor han dog faaer ud, at Troen er høiere end Kjærligheden, er sophistisk. Overhovedet vil Luther altid blot fortolke Kjærlighed som Kjærlighed til Næsten, ret ligesom det ikke ogsaa var Pligt at elske Gud. Egentligen har Luther istedetfor Kjærlighed til Gud sat Troen og saa kaldet Kjærlighed: Kjærlighed til Næsten."

S. 91. „Da Middelalderen var løbet mere (og mere vild i at accentuere den Side af Christus, at han er Forbilledet: saa kom Luther og accentuerede den anden Side: at han er en Gave, og at denne Gave har Troen at annamme.

Forøvrigt jo mere jeg seer paa Luther, desto mere overbevises jeg om, at han var et fortumlet Hoved. Det var da taknemlig Reformeren den, der løber ud paa at kaste Byrder af og at gjøre Livet let — saa kan man sagtens faae Venner til Hjælp. Den sande Reformeren er altid at gjøre Livet svært, lægge Byrder paa; og derfor bliver den sande Reformator altid slaaet ihjel som var det Menneskefjendskab. Alene det Vers af Luther: „hör mich Du Papst" o. s. v. er mig næsten modbydelig verdsligt. Er det en Reformators hellige Alvor, der, bekymret for sit eget Ansvar, veed, at dog al sand Reformeren bestaaer i Inderliggjørelse. Et saadant Vers erindrer saa aldeles om et Journalist-Feltraab eller Deslige. Og dette usalige Politiske, dette med at styrte Paven, det er og bliver dog Luthers Forvirrethed." [Det var paa Hjemrejsen fra et næsten 6 Maaneder langt Ophold paa Koburg, for Luther et højst alvorligt og anstrængende Ophold til Indøvelse i Christendom, at han i Spalatins Huus i et latinsk Vers formulerede en Tanke, han havde udtalt i sin Formaning til de katholske Gejstlige paa Rigsdagen i Augsburg. Thi efterat have i dette djærve Skrift viist, hvilke gruelige, sjæleforførende Vildfarelser og Misbrug i Kirken han paa sin Bane som Reformator havde bestridt ved Evangeliets Prædiken, kom han tilsidst til ogsaa at tale om Coelibatet og sagde, at Ægteskabets Modstandere, den katholske Klerus, skulde ikke have megen Glæde og Ære af sin egen Usædelighed; han vilde staae den imod til det Yderste: „Lever jeg, saa er jeg Eders Pestilents, døer jeg, saa er jeg Eders Død. Thi Gud har hidset mig paa Eder; jeg maa, som Hoseas (13, 7—8) siger, være Eder en Bjørn og Løve paa Vejen. (W. 24, 369)." Disse Ord vare iøvrigt kun en Gjen-

tagelse af hvad han allerede 1522 havde sagt i sit Skrift mod Pavens og Bispoppernes falske, saakaldte gejstlige Stand (W. 28, 144). Det latinske Vers lød saaledes: Pestis eram vivus, moriens ero mors tua, papa. Dette Vers gjentog han paa sit haarde Sygeleje i Schmalkalden 1537 og sagde, at det skulde være hans Gravskrift.]

S. 323. „Det er et sandt Ord af Luther, i Prædikenen over Ep. paa 1ste S. i Fasten, strax i Begyndelsen: Erfaring lærer ogsaa, at Evangeliet ei er forblevet puurt og reent paa noget Sted i Verden længere end i Mands Minde; men saa længe de have levet, som først have bragt det i Gang, er det blevet staaende og har tiltaget — naar de vare døde og borte, var Lyset ogsaa ude. Saa kom Sekterere og falske Lærere."

„Den sidste Bemærkning er mindre rigtig. Det Første er aldeles sandt, kun synes Luther ikke selv ret opmærksom paa den Tanke-Bestemmelse, som ligger deri. Samtidighedens Forhold med Christus er det Sande, er Situationens Sandhed. Dernæst kommer saa det Deriverede: Samtidighed med en dog i strængere Forstand sand Christen. Christendommen paa anden Haand er Vrøvl; thi det er Christendom uden Virkelighedens Spænding."

S. 352. „Selv Luther sætter det dog ikke rigtigt sammen. I Prædiken over Ep. paa 2den S. e. Tr. prædiker han om: lader det ikke forundre Eder, at Verden (1. Joh. 3, 13) hader Eder. Næste Søndag (Gud staaer de Hoffærdige imod) prædiker han om Ydmyghed, at uden Ydmyghed bliver man hverken elsket af Gud eller Mennesker. Nu glemmer han, at de christelige Proportioner ere: gjør det Gode, og lid derfor — altsaa vær ydmyg — og bliv saa eller saa bliver Du hadet af Menneskene. Saa i andet Moment af samme Prædiken „kaster al Eders Sorg paa Gud" kommer Luther til at tale Noget om, at den Christne maa lide."

„Man seer det aldeles Udialektiske i den Maade at tale paa." [Vilde det da være aldeles dialektisk at sige: Christus blev hadet ikke af „Verden", men af Menneskene, hvorved Skjellet nedbrødes mellem Verden og hans egne Disciple, der visseligen dog ogsaa, skjøndt de ikke hadede, men elskede ham, vare „Mennesker"? Den Ydmyge elskes selvfølgelig kun af ydmyge Mennesker.]

S. 502. „Luthers Lære er dog ikke blot en Tilbagevenden til den oprindelige Christendom, men en Modifikation af det Christelige. Han trækker eensidigt Paulus frem, og benytter mindre Evangelierne."[1])

---

[1]) Jo nærmere K. kommer sit yderste Standpunkt, jo mere indskrænker han det nye Testament til kun at være de tre første Evangeliers, af ham ligesom af Munkelivets Lovtalere idelig paaberaabte enkelte Udsagn af Herren. Siden Aar 1847 udlægger han f. Ex. aldrig i sin Forkyndelse Matth. 5, 5—9, ej heller V. 16, uden fra Lidelsens Synspunkt. Mange Paralleler til K.'s Tankegang frembyder et

S. 509. „Luther er dog egentlig ikke klar, betræffende Læren om det Frivillige. Saaledes i Prædikenen over Ep. paa 1. S. e. Helligtrekonger (Rom. 12) kommer han dog ind bestemt paa Askesen. Eiheller er Luther ganske klar m. H. t. en anden Side af det Frivillige. De lumske Orthodoxe afskaffer det, som bekjendt, ganske af Frygt for at friste Gud. Men ogsaa Luther ivrer stundom imod det Frivillige; saa prædiker han, hvorledes Enhver skal lyde Øvrighed o. s. v. o. s. v. Men nu han selv! Var det da ikke frivilligt, at han udsatte sig for den visse Fare ved at optræde mod Paven; det var jo ikke Paven, der angreb Luther, det var Luther, der angreb Paven. Luther har handlet rigtigt, men hans Prædiken er ikke altid klar eller i Overeensstemmelse med hans Liv, det vil da her sige det Sjældnere: hans Liv er bedre. Sagen er, man skal erkjende, at der i sidste Forhold ingen Theori er. Som Kongen var Loven og Lovens Ende, saa er vor Herre selv tilsidst al Theorie. Raadfør Du, den Enkelte, Dig med ham: see det er Theorien." [Luther giver fuld Oplysning om begge disse Spørgsmaal i sin Prædiken over Ep. paa 1ste S. i Fasten, idet han forklarer Pauli Ord: „I megen Taalmodighed, med Erkjendelse."]

S. 530. „Der seer man Følgen af ikke at være dialektisk. I en Prædiken ivrer Luther paa det Heftigste mod den Tro, der holder sig til Personen istedetfor at holde sig til Ordet; den sande Tro holder sig til Ordet, ligegyldig hvo Personen er." [Hvilken Prædiken hermed menes, forbliver uomtalt. Men der findes en Prædiken af Luther over Ev. paa 2den Juledag (W. 10, 153 ff.), hvori disse Ord forekommer. Dog Luther bemærker tillige, at det er den rette Forskjel mellem guddommelig Tro og menneskelig Tro, at den menneskelige Tro hefter ved Personen, troer og ærer Ordet for dens Skyld, der har talt det, medens den guddommelige Tro hefter ved Ordet, der er Gud selv, om ogsaa den samme menneskelige Prædikant atter vilde rive det ud af Hjertet. Som Exempel anfører derpaa Luther Joh. 4, 42.]

I E. P. 1850:

S. 111. Efterat K. her har gjentaget sin Anke mod Luther (E. P. 1849, S. 91), den store Mislighed ved ham som Reformator, at han vilde afkaste Aag, derved kom i en vis Forstand til at tage Sagen for let, derved ikke fik det rigtige christelige Mærke: Dobbeltfare („havde han holdt strengt paa det, saa havde saamænd Ingen villet holde med ham"), vedbliver han: „Dette er mig blot vigtigt dialektisk at faae tydeliggjort; forresten er Luther Gjenstand for min hele Ærbødighed — men en Socrates, nei, nei, det var Luther langtfra.

Skrift om Munkelivets Pligter af Abbed Rancé, Trappistordenens Stifter: „De la sainteté". (Paris 1854, 755 Sider i stor Oktav).

Naar jeg taler om Menneskene slet og ret, saa siger jeg: o, af alle Mennesker største, gamle Socrates, Intellectualitetens Heros og Martyr, kun Du forstod, hvad det er at være Reformator og forstod Dig selv i at være det og var det."

S. 203. „Egentlig er det der, vi komme til at begynde igjen: ved Luther. Det gik lidt for gesvindt med at klappe Verdslighed og Religieusitet sammen. Luther havde maaskee Ret sig selv betræffende, i ham var der vistnok den indre Sandhed, at han turde vove: at gjøre det Modsatte og saa dog være ganske fri deri, gift og dog ikke som gift, i Verdslighed og dog som Fremmed, skjøndt deeltagende i Alt o. s. v. O, men det var en farlig Sag at lære det saadan uden videre fra sig . . . . Hvor Mange ere der vel i Sandhed i hver Generation, i hvem det kan være Sandhed, at de, skjøndt eiende alle jordiske Goder, eie dem saaledes, at de dog ikke besidde dem, at de hvert Dieblik ere villige til at opgive dem, at de slet ikke hænge ved dem. O, farlige Aandelighed! Saa er det dog langt simplere at sige: jeg er bange for mig selv [1]), at det Hele kunde være Svig i mig, saa vil jeg hellere opgive dem.

Luther selv var jo forresten uhyre forsøgt i udvortes Kampe, var da heller ikke ganske conform med Verdslighed, var controlleret af den uhyre Forargelse, hans Skridt vakte, da han giftede sig. O, men nu, da al Control er forsvunden! Luthers sande Efterfølger vil komme til lige det modsatte Resultat af Luther, fordi L. fulgte efter den phantastiske Overdrivelse i Retning af Askese, medens han følger efter den rædsomme Svig, som det Lutherske fødte af sig."

S. 231. „Overhovedet har Luther hugget for stærkt til. Han skulde have gjort Alt for at faae Forestillingen om Fortjenstlighed bort fra saadanne Gjerninger (frivillig Armod, eenlig Stand, at tilbringe den meste Deel af Dagen med Bøn og Paakaldelse o. D.) og saa forresten ladet dem staae, dernæst betragtet sit Ægteskab som en Opvækkelsesakt. Men nu gik han for vidt, Resultatet blev, at det at gifte sig og ikke at give Noget til de Fattige blev anseet for det store Fremskridt i Religieusitetet." (I E. P. 1854, S. 89 hedder det: „Luther skulde helst have giftet sig med et Strygebrædt; Fruentimmeret er her slet ikke det Vigtige.")

E. P. 1851—53:

S. 134. „Bort, raaber Luther, bort med alle disse indbildte gudelige Handlinger, med at faste o. s. v. Enhver blive i sit Kald, det

---

1) I „Til Selvprøvelse" stiller K. sig (S. 21) i det Forhold til Luther, at han kalder ham „en ærlig Sjæl", men sig selv „en listig Krabat". I „Dømmer selv" betitler han sig „en Kujon, som Digtere gjerne ere det". (S. 46).

er den sande Gudsdyrkelse. Men bliv nu lidt, kjere Luther. Altsaa Enhver blive i sin Stilling. Men nu er enhver borgerlig Stilling at forene med Christendommen — f. Ex. nu det at være Skuespiller. Her slumrer store Collisioner. Dernæst, hvorledes skal han leve i sin borgerlige Stilling, er saadan den borgerlige Retfærdighed, er det nok for en Christen? Hvis ikke, skal han i sin borgerlige Stilling udtrykke den christelige Ethik: saa er han ein, zwei, drei redupliceret til Armod og Forfølgelse . . . Men Luther var ingen Dialektiker, saae bestandig kun een Side af Sagen."

S. 249. „Luther gjør egentlig Indtryk af at ømme sig lidt; han tør det ikke anderledes, siger han, men han siger ikke: det er saligt at lide. Socrates forbittrer ganske anderledes, thi han udtrykker fuldkommen Ro, Uinteresseerthed i, om det behager Folket at dømme ham. Og nu Apostlene! De gik glade bort — fordi de vare blevne hudstrøgne, fordi de havde nydt den Ære at blive hudstrøgne — ja sandeligen, mere behøves ikke for at vide forud, at dem er Døden vis — det er jo en oprørende Uforskammethed, siger Verden, det er jo at negte Sprog- og Begrebs-Fællesskab med os Andre: ergo til Døden med dem."

S. 268. „Saa kommer der for hine Herlige et Sidste, af al deres Lidelse den frygteligste: Kraften forlader dem, ogsaa Gud forlader dem . . . Saaledes har det været med dem Alle, lige fra ham, der paa Korset, omgiven af den seierrige Samtids Haan og Spot, paa en Maade maatte give dem Ret og sige: min Gud, min Gud, hvi haver Du forladt mig! Saaledes har det været med dem Alle. Vil man anføre Luther, da maa bemærkes, at jo Luther svingede ind i Verdsligheden og egentlig kom til at seire i verdslig Forstand, altsaa ikke kom til at gjøre det sidste Løb, Noget han just i sit Livs Slutning bebreidede sig, om han ikke skulde være gaaet til Rom og blevet henrettet istedetfor at lade sig protegere af Verdsligheden." [Slige Ytringer af Luther nævnes ikke af nogen blandt de troværdigste Biographer. Derimod siger han ofte, at han ikke meente at være værdig til at blive Blodvidne, skjøndt han, hvis det var Guds Villie, var beredt dertil.]

S. 308. „Luther var den christelige Heros, der blinkede med Øiet, visseligen ikke af Mangel paa Mod, nei, men hildet i Forestillingen om, at det just var Gudelighed at glædes ved dette Liv, gik Troen paa Martyriets ubetingede Værd ud. Han forsmaaede ikke Menneskenes Hjælp — i sin Dødsstund angrede han det." [Luthers Ytringer i hans Dødsstund angik slet ikke dette; de vare næsten ene Bøn. Den længste af hans Bønner lød efter Ørevidners Beretning saaledes: „O min himmelske Fader, vor Herres Jesu Christi Gud og Fader, Du al Trøstens Gud, jeg takker Dig, at Du har aabenbaret mig din kjære Søn Jesus Christus, paa hvem jeg troer, hvem jeg har

prædiket og bekjendt, hvem jeg har elsket og lovet, hvem den lede Pave og alle Ugudelige skjænde, forfølge og bespotte; jeg beder Dig, min Herre Jesus Christus, lad min Sjæl være Dig befalet; o himmelske Fader, om jeg end nu skal forlade dette Legeme og maa rives bort fra dette Liv, saa veed jeg dog vist, at jeg evig kan blive hos Dig, og at Ingen kan rive mig ud af dine Hænder."]

S. 310. „Dette er Betydningen af „den Enkelte". Det er det Offer eller de Offre, der Tid efter anden behøves for at inderliggjøre den givne Lære . . . O, men det er saa svært at holde ud at staae alene. Dog er det Opgaven. Tænk paa Luther, denne Herlige, og dog hvilken Forvirring er der ikke ved ham afstedkommet, fordi han ikke undlod at stifte Parti. Han var en Enkelt, en Extraordinair. Hans Opgave var Inderliggjørelse, thi nogen ny Lære har han ikke havt at indbringe i Verden, Christendommen var jo til, men Inderliggjørelse var det, der behøvedes — og saa, istedetfor at blive selv Martyr [1]), stifter han Partie, og i ganske føie Tid er det Lutherske Udvorteshed og Ramsen som nogensinde det Katholske."

Hvorledes Luther omtales af K. i de efterladte Papirer fra 1854—55, kan sees S. 42, 74—75, 89, 119, 204, 290, 291, 313, 332, 358, 362, 372, 385. Men da K. paa dette Tidspunkt er kommen saa yderligt, at han S. 518 erklærer, „at der i Christenhedens 1800 Aar ikke forekommer een eneste Forkyndelse af Christendom, uden at den er mærket omvendt [ɔ: modsat det sande Forhold: at have sig selv, elskende Gud]: i Kierlighed til sig selv at elske Gud, hvorfor hele Christenheden er det Forargelige, Satans Værk, opfundet ved, at man kun har sandset, hvad Menneskens er", saa er al Tale om et positivt Forhold mellem ham og Luther derved gjort overflødig, og hans egne Ytringer fra 1851 om hans Forfattervirksomhed i Retning af at ville hævde Luthers Principer derved annullerede. Ligeledes annullerer hans allersidste Optræden hans egne Ord i E. P. fra 1848, S. 332: „Forvirringen ved det betænkelige Resultat, at der efter den Maalestok snart ikke bliver een eneste i strengeste Forstand sand Christen, kan kun fremkomme derved, at det betænkelige Resultat paa nogen Maade tages forfængeligt i Udvorteshed, til at gjøre Forslag i Retning af udvortes Forandring i det Bestaaende eller til udvortes Dømmen og Fordømmen af Den og Den, istedetfor retteligen at indskrænke sig til den egne Inderlighed og til ene og alene at dømme sig selv. At denne Forvirring ikke skal afstedkommes ved mig, troer jeg til Gud at

---

[1]) K.'s egen reflekterede Sorg over ikke selv at kunne frembringe Katastrophe eller blive Martyr har faaet et prægnant Udtryk i E. P. 1854—55 S. 368 og 370—373, naar henfees til hans overvættes Selvfølelse, der udtales S. 43 i Stykkerne „Hvordan Sagen staaer" og „Min Opgave".

turde indestaae for; mit Ansvar vilde i saa Fald blive frygteligt." Jfr. E. P. 1846, 321: „Som bekjendt er der, naar man skal eller vil slaae, intet Farligere end for Alvor at komme til at slaae paa, hvad der ikke for Alvor lader sig slaae paa, som (for at tage et sandseligt Billede), som hvis en Mand vilde lægge hele sin Styrke i Slaget og med den slaae efter en af de Prikker, som vise sig for en Diensvags Dine."